

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Italianistika

Bakalářská práce

Lucie Doležal Nováková

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo,

Baudolino a Pražský hřbitov

The theme of the Forgery in Umberto Eco's Novels: Foucault's Pendulum,
Baudolino and The Prague Cemetery

Praha 2013

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jiří Pelán, Ph.D

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

Chtěla bych tímto poděkovat doc. Jiřímu Pelánovi za cenné rady a připomínky k práci. Tuto práci bych chtěla věnovat své rodině, jmenovitě babičce, mamince, Kamilovi a Jonášovi, kteří se mnou měli po celou dobu trpělivost a jen díky nim tato práce mohla vzniknout.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 21. května 2013

.....
Jméno a příjmení

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

Klíčová slova:

falzum, Umberto Eco, román, italská literatura, literární interpretace, Protokoly sionských mudrců, dopis kněze Jana, Rosenkruciáni

Key words:

forgery, Umberto Eco, novel, italian literature, interpretation of literature, The Protocols of the Elders of Zion, Prester John's Letter, Rosicrucians

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: *Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov*

Abstrakt

Tato práce se zabývá falzem ve vybraných románech Umberta Eca, jimiž jsou *Foucaultovo kyvadlo, Baudolino* a *Pražský hřbitov*. Snaží se popsat nejprve teoretickou bázi Ecoových úvah o struktuře a povaze falza, posléze identifikovat o jaký typ falz se bude jednat v rozebíraných románech jednat. Oddíl o *Foucaultově kyvadle* rozebírá kromě samotného falza – Plánu, také teoreticko historický podklad románu, konspirační teorie a dobovou politicko-sociální situaci v Itálii. Část věnovaná románu *Baudolino* popisuje historické falzum – *dopis kněze Jana* a legendu o Svatém Grálu, která volně beletristicky přešla i do našich dob. Poslední rozebíraný román, Ecoův zatím nejnovější, *Pražský hřbitov* obsahuje tematiku antisemitismu a pojednává o vzniku iracionálního xenofobního dokumentu, který do dějin vešel jako *Protokoly sionských mudrců*. V rámci této části se práce věnuje také teoretickým úvahám o vytváření nepřítele, které Eco vydal v knize *Vytváření nepřítele*. V závěru shrnujeme celkové výsledky hledání falza ve zmíněných románech a způsob, jakým Eco falzum používá ve své beletristické tvorbě.

Abstract

This thesis studies forgery which appears in selected novels by Umberto Eco. They are *Foucault's Pendulum, Baudolino* and *The Prague Cemetery*. At the beginning theoretical basis of Eco's thoughts about the structure and character of forgery is described. Later different types of forgery are identified in the selected novels.

The part about *Foucault's Pendulum* describes not only the forgery itself, The Plan, but also the theoretically-historical basis of the novel as well as conspiracy theories and the political and social situation in Italy in those days. The part about *Baudolino* describes the historical forgery - The Realm of Prester John and The Grail Legend, which we can find in fiction books these days. The last studied novel, Eco's latest, *The Prague Cemetery* involves antisemitism and concerns the creation of an irrational xenophobic document, which entered history under the name of *The Protocols of the Elders of Zion*. The part of the thesis about this novel also concerns theoretical thoughts about a creation of an enemy, which Eco described in his book *Inventing The Enemy*.

The conclusion of this thesis summarizes results of the search for the forgery in the selected novels and the way Eco uses historical forgeries in his fiction works.

OBSAH

1	Úvod.....	10
1.1	Bibliografie práce.....	10
1.2	Pojmy – Ecova témata.....	13
2	Forza del falso	17
2.1	Foucaultovo kyvadlo aneb bludiště okultní literatury.....	24
2.1.1	Foucaultovo kyvadlo - příběh	25
2.1.2	Plán	31
2.1.3	Templáři a spol.....	37
2.2	Baudolino ovvero il Principe della menzogna.....	40
2.2.1	Baudolino - příběh.....	42
2.2.2	Smaragdy, topasy, rubíny, safíry, onyxy, ametysty a pozemský ráj	55
2.2.3	Konstrukce možného světa a koncepce pravdivého	60
2.3	Falešný abbé – pravý falzifikátor, falešné protokoly – pravá genocida.....	67
2.3.1	Pražský hřbitov - příběh	69
2.3.2	Protokoly sionských mudrců.....	76
2.3.3	Nepřítel jako smysl existence a konstrukce života jako příběhu	83
3	Závěr	91
4	Bibliografie	94

Předmluva

Ex falso sequitur quodlibet. Ex vero nihil sequitur nisi verum.

Duns Scotus

Jestliže se v literárním světě cítíme tak dobře, proč nezkusit číst reálný svět tak, jako by byl dílem fikce? Anebo naopak – jsou-li literární světy tak malé a zdánlivě pohodlné, proč nevytvořit fiktivní světy, které by byly stejně složité, plné protikladů a provokativní jako svět reálný?

Umberto Eco

Je příliš infantilní a nevědecké říci, že jsem se při výběru tématu bakalářské práce rozhodla pro narativu Umberta Eca díky tomu, že Eco vytváří světy, do nichž se při četbě jeho románů můžeme ponořit a které jsou natolik intelektuálně dobrodružné, že lze zapomenout na realitu, jež nás momentálně obklopuje? Odpověď na tuto otázku jsem si sama dala tím, že jsem se během několika měsíců rešerší a téměř doslovného „norování“ knih, odborných článků a dostupných informací k tématu dopracovala k faktu, který bych mohla označit zároveň jako postesknutí i výkřik radosti čtenáře – amateura a tedy, že odkrýváním vrstev Ecova díla se sice zpočátku vytrácí ono prvotní dobrodružné kouzlo, ale když se dostaneme přes pomyslnou sémiotickou hranici, objeví se před námi svět mnohokrát bohatší a krásnější, než byl dříve. Zde končí dobrodružství narativní a začíná dobrodružství intelektuální.

Chtěla bych Vás tímto pozvat, abyste se se mnou vydali na jedno takové dobrodružství vedoucí narativními lesy, až by se skoro dalo říci:

Nel mezzo del cammin di nostra vita, mi ritrovai per una selva oscura, ché la diritta via era smarrita. Ahi quanto a dir qual era è cosa dura /esta selva selvaggia e aspra e forte che nel pensier rinova la paura! Tant' è amara che poco è più morte; ma per trattar del ben ch'ì vi trovai, dirò de l'altre cose ch'ì v'ho scorte.¹

¹ Alighieri, Dante. *La divina commedia. Inferno*. Milano: Mondadori, 1990, s. 1-4, V čase, kdy život je v polou své pouti, jsem zabloudil, kolem byl hustý les, já z pravé cesty zabředl v houšť proutí. Ach, těžko se to říká ještě dnes, neschůdný, hustý hvozd divoce trčí, jen vzpomenu a obchází mě děs! Trpko je v něm, že smrt je už jen trpčí. Ale i za dobro vděčím těm tmám, a o tom psát chci, ostatní ať mlčí. (český překlad: Alighieri, Dante. *Peklo*. Přeložil Vladimír Mikeš. Praha: Academia, 2007, s. 7)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

A tak mi prosím dovolu pokusit se tímto malým příspěvkem rozplést snad jen nepatrnou část z témat v románové tvorbě Umberta Eca a projít skrze „temný les“ až k jeho světlejším místům. Možná tam potkáme i samotného Eca.

Považuji přesto za nutné blíže osvětlit důvody tohoto rozhodnutí, protože výběr tématu falza v Ecově díle nebyl jen tak ledabylý. Prvním Ecovým románem, který se mi před mnoha lety dostal do rukou, bylo jako téměř pro všechny jeho věrné čtenáře - *Jméno růže*. Na základě dějové přitažlivosti jsem se posléze „vrhla“ i na druhý Ečov román, *Foucaultovo kyvadlo*. Mé první dojmy byly více než rozporuplné a po chvíli jsem se ztrácela ve sledu událostí, konečný dojem byl rozpačitý. Avšak setkání s *Baudolinem* a jeho výpravou do říše kněze Jana jsem se již nastálo zařadila do zástupů Ecových věrných příznivců a plně podlehla kouzlu podmanivosti setkávání a prolínání se zdánlivě pravdivého s evidentní fikcí.

Často jsem přemýšlela, jestli snaha o analýzu a hlubší pochopení díla autora takového formátu a věhlasu není pro úkol, jakým je bakalářská práce, příliš vágní a zdali tato snaha neskýtá nástrahy sklouznutí k čirému opakování již řečeného. Slavný autor, slavné dílo – předpokládala jsem, že již bylo vše řečeno a do podrobností rozebráno, avšak mé překvapení během zkoumání dostupné literatury, bylo velké, podrobněji o tomto v oddíle o bibliografii.

Další z otázek, které mohou při studiu Ecova narativního díla vytanout, je, jak je možné, že knihy, které jsou k prasknutí přeplněny odkazy na historické události, filozofii nejen středověkou a hustě protkány encyklopedickými odkazy všeho druhu, se stanou bestsellery a světoznámými romány.² Nabízela se mi odpověď, která i mě samotnou přivedla ještě v gymnaziálních letech k četbě jeho románů - a sice možnost vstupovat ze zdánlivě reálného světa do světa fikce a fantazie, který je však v Ecově podání spíše jakousi paralelní dimenzí, kam může čtenář vkročit i ze svého „obyčejného“ života. Zde je možné se pohybovat čistě v rovině „vyprávění“, které je občas složitější k pochopení, avšak průměrný čtenář si odnese alespoň pocit napětí a spádu děje.

Na této úrovni čtenářského publika bychom ho mohli považovat za znovu objevitele románu historické detektivky smíšené s prvky románu gotického a postavit ho do čela pelotonu autorů jako je Dan Brown. Do hry ovšem vstupuje element možností

² Tématem tzv. best seller di qualita se Eco zabývá v *O literatuře*. Sám píše, že nikdy nebylo jasné, má-li být kvalitní best-seller chápán jako román s popularizujícími sklony, který využívá některých „vzdělaných“ strategií nebo jako „vzdělaný román“, který se z nějakého záhadného důvodu stal populárním.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

interpretace a vlastního čtenářova „balíčku vědomostí“, který investuje do textu. Číst Ecovy knihy je jako stát v galerii před abstraktním obrazem nazvaným Bez názvu. Pakliže nejsme kunsthistorici a moderním či abstraktním uměním se přímo nezabýváme, pak na obraze je pouze to, co my v něm vidíme, nic víc. Na rozdíl od nyní tak populárních pseudohistorických detektivek s nádechem tajemna, kde A je A a B pouze B, se zde vyjevuje propastný rozdíl jako mezi Fra Angelicem a Giacomettiem. Nesmíme se ale nechat zmást. Eco nás při bližším zkoumání nenechá na pochybách, že jeho texty jsou spíše intelektuální hrou a nepodsunuje čtenáři hypotetické možnosti pravdivosti tvrzeného. Ba naopak, sám se takovýchto vágností velice obává.³

O roli čtenáře a možnostech interpretace díla jako o tématech s Ecem nerozlučně spojených a neodmyslitelně propojených s jeho dílem, pojednáme dále v této práci. Býváme přítomni zrodu něčeho, co známe z hodin dějepisu a v ten okamžik nám vyvstane otázka: A proč by to tak doopravdy být nemohlo? Eco je mistrem fikce, velmistrem ve fabulaci a tak jako jeho novodobí templáři z nakladatelství Manuzio dokáže čtenáře přesvědčit, že jím stvořený svět je pravý a zejména pravdivý od začátku do konce. V Ecoových románech jsme často spolupachateli, jsme jako čtenáři přítomni zrodu falza, a tak jako v televizní detektivce, kde divák ví, kdo je vrah, ale detektiv se to celou dobu snaží vypátrat, i my často víme, kde a jak okolnosti příběhu ve skutečném světě skončily. Ale právě ono spolupachatelství v nás zanechává jiskru nejistoty o pravdivosti toho, čemu dnes říkáme historické fakty. Nemyslím si, že by Eco chtěl zpochybňovat historickou pravdu, avšak prezentací proudu encyklopedických fakt, které často události líčí z různých úhlů, vztyčí pomyslný otazník.

³ Cotroneo, Roberto. *Eco: Due o tre cose che so di lui*. Milano: Bompiani, 2001, s. 18

1 Úvod

1.1 Bibliografie práce

Najde se na starém i novém kontinentu někdo, kdo snad ještě neslyšel o Umberto Ecovi? Kdo alespoň z druhé, třetí či páté ruky nezná Jméno růže? Odpověď na tyto otázky je nasnadě, a tudíž jsem předpokládala, že o autorovi takového věhlasu budou dostupné stohy seriózní literatury, které snadno roztřídím na použitelné či nikoliv. Jako pozitivní jsem chápala možnost výběru, avšak octla jsem se v bludišti seznamů a výčtů knih, v labyrintu publikací či snad lépe řečeno „knížek“ jako *Come leggere il Pendolo di Foucault*. Často jsem se při procházení těchto textů s „lákavými“ názvy jako *Segreti della narrativa di Umberto Eco*, z čehož srdce zoufale hledajícího studenta zaplesá, setkala jen s dalším autorem, který se chce přiživit na módní vlně vykladačství Ecových děl (a narativa je zřejmě ta nejpopulárnější část přístupná i běžnému publiku). Po postupném prostudování i těchto textů jsem dospěla k názoru, že abychom příliš nezabředávali do extrémních pokusů psychoanalytické kritiky či jiných, dle mého soudu až bláznivých výkladů⁴, budeme muset nezbytně vykládat „Eca Ecem“ a tajně doufat, že ke své nesemiotické esejistické tvorbě nepřistupuje jako hrdina Baudolino a popisuje-li své romány, nevytváří si další „vzduchovou bublinu“ pro možné manévrování mezi jeho fanatickými analyzátoři. Na straně jedné je tato *ecománie* a na ní se nabalující autoři pochopitelným důsledkem úspěšnosti Ecových románů mezi běžným publikem a je naprosto logické, že se daní autoři chtějí „přiživit“ na této vlně, avšak na straně druhé, výklady těchto knih, které zajisté nejsou čtivem jednoduchým a lehce stravitelným, pokládám pro průměrného čtenáře za bezpředmětné. Z tohoto mého, čistě osobního dojmu, vyplývá dalším zajímavý jev, který považuji za nutné zmínit v této bibliografické části. Je to fenomén, který jsem nepozorovala u žádného jiného autora⁵ - Ecova románová tvorba je mnohými prozkoumávána pod až příliš velkým drobnohledem a dostává se nám často takových výkladů, které hraničí s velice zjednodušenou pseudopsychoanalýzou pohybující se na nebezpečné bázi kritéria biografického. Odlehčeně řečeno, považuji za přínosné a dobré rozebírat v sekundární literatuře jednotlivé prvky, vlivy, metanarativní

⁴ Jeden z autorů dokonce postavil svůj esej na tezi, že Eco je vlastně teolog a snaží si hrát na Boha, což mě obzvláště nejprve zarazilo a poté pobavilo.

⁵ Je nutno přiznat, že jsem se nikdy takto dopodrobna žádným literátem nezabývala.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

odkazy, intertextualitu a spojení s historickými fakty, avšak jen do té míry, do jaké to bylo intencionálním záměrem autora jako takového a to lze díky vlastní Ecově esejistice analyzovat. Za naprosto nadbytečné a až intimitu autora překračující považují „šourání“ se v Ecově biografii více, než je to pro účel třeba.⁶ Tímto jevem se Eco také sám zabývá ve svých pracích o interpretaci a jejích mezích a i v eseji *O literatuře*, kdy zmiňuje různé literární kritiky, kteří se snažili identifikovat reálné historické osoby skryté ve jménech jeho protagonistů. Ale o tomto my pojednáme dále v oddílech o románech jednotlivě.

Při bližším pohledu však není možné přespříliš generalizovat a je tedy nutné zmínit velice cenné odborné akademické články, které jsou snadno dostupné i v elektronické podobě. Za velice užitečné tedy považují americký časopis *Critique*, z něhož mi přínosnou inspirací byl článek Thomase J. Rice *Mapping complexity in the Fiction of Umberto Eco*, jenž pojednává o jednotlivých zásadních fenoménech Ecovy tvorby a posloužil jako významný rozcestník pro tuto práci. Dalším americkým zdrojem byly časopisy *Review of General Semantics* texaského Institute of General Semantics a časopis *Philosophy and Literature*. Další odborné články, které přímo cituji či se z nich obsahově inspiroji, budou posléze citovány přímo u daného tématu.

Aby byla uvedena na pravou míru situace sekundární literatury, je nutno pojednat o cenných a důvěryhodných „papírových“ zdrojích ze současné italské produkce. Za zmínění stojí zejména dvě monografie zaměřené spíše na sémiotickou stránku Ecovy práce, které umožňují seznámit se s myšlenkami prolínajícími se celou Ecovu tvorbu. Jsou jimi knihy od Paola Jachii s názvem *Umberto Eco: arte semiotica letteratura* a kniha od Ecovy bývalé studentky, Anny Marie Lorusso s názvem *Umberto Eco: Temi, problemi e percorsi*

⁶ Současné teorie podle Eca říkají, že jakmile se text dostane z rukou svého původce, ocitne se ve vakuu nekonečné řady možných interpretací. Proto nelze žádný text interpretovat konečně a původně, jak byl autorizován. Doslovný význam je ztracen od samého počátku textové promluvy a možnosti interpretace textu, který už není v rukou svého původce, jsou skutečně bezbřehé, i když se opírají o určité logické postupy. Podle Eca by ale interpret neměl být oprávněn říci, že vzkaz může znamenat cokoliv. Pokud předpokládáme doslovný význam vět a slov, tedy že nejde o tajný kód, pak můžeme najít určitý základní pravdivý význam sdělení. Eco zde mluví o existenci doslovného významu lexika, kterým odpovídá první výraz ve slovnících, nebo definice, jež jako první napadne běžného člověka. Rozpracováním teorie neomezené semiózy (Peirce) se snažil dokázat, že tento pojem nevede k závěru, že neexistují žádná kritéria interpretace. Již v úvodu knihy *Meze interpretace* Eco vymezil některá kritéria, která musí interpret cítit, a to následující: interpretace je základní rys semiózy. Interpretovat text ukládá interpretům jisté hranice; meze interpretace se shodují s právy textu, což ovšem neznamená, že jsou totožné s právy autora; interpretace musí mluvit o něčem, co musí být možné někde najít a respektovat.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

semiotici. Stranou nestojí ani sborník k počtě Umbertu Ecovi pod editorským vedením Sandra Montalta s názvem *Umberto Eco: L'uomo che sapeva troppo*. Nalezneme zde nejen statě o sémiotice, ale například i humorně pojatý fiktivní rozhovor mezi Sherlockem Holmesem a Ecovým Vilémem z Baskervilu.

O samotné narativní tvorbě pojednávají dvě recentně vyšlé publikace - *Odissea nella biblioteca di Babele* od autora Marca Trainita, která jako jediná pojednává i o posledním Ecově románu *Pražský hřbitov* a kniha Franca Forchettiho s názvem *Il segno e la rosa*, která srovnává několik opakujících se symbolů napříč Ecovou beletristickou tvorbou.

Tématem této práce je objasnit funkci historického falza a popsat jeho začlenění ve třech z šesti románů, které doposud vyšly. Tyto tři romány – *Foucaultovo kyvadlo*, *Baudolino* a *Pražský hřbitov* jsou samozřejmě primárním zdrojem pro práci a zároveň nejdůležitějším pramenem textové kritiky. Idea zabývat se právě falzem v rámci Ecovy tvorby se nabízí sama – Eco se o použití, zrodu a přžívání falza v dějinách zmiňuje v několika svých teoretických pracích a to zejména v knize od *Stromu k labyrintu* (česky 2012), *Meze interpretace* (česky 2004), *O literatuře* (česky 2004) a v neposlední řadě také v knize *Šest procházek literárními lesy* (česky 2001). Jedním z posledních Ecových děl je soubor esejů s názvem *Vytváření nepřítele a jiné příležitostné texty* (česky 2013), v nichž se zabývá rozmanitými oblastmi, pro náš účel jsme použili esej o sociální potřebě nepřítele jako sjednotiteli národa. Jako každý autor, má i Eco svá oblíbená témata, která neustále prohlubuje, a není proto divu, že si pro svou beletrii vybral falza, která důvěrně zná a již několik let se jimi zabývá. Pakliže mluvíme o falzu, míníme tím falzum historické⁷, které má svou genezi, svůj život a své místo v historii evropské kultury. Cenné informace pro oddíl o rosenkruciánech jsem našla v knize Christophera McIntosche nazvané *Rosenkruciáni* (česky 1997). Tématiku dopisu kněze Jana, pravděpodobných okolností a účelu jeho vzniku, zpracovává dopodrobna kniha autorky Gioie Zaganelli s názvem *La lettera del prete Gianni* či článek od Karla F. Helleinera pojmenovaný *Prester John's Letter: A medieval utopia*, publikovaný v kanadském časopise pro klasická studia Phoenix. Historie legendy o Grálu je vyčerpávajícím způsobem zpracovaná v *Putování za Svatým Grálem*, knize, kterou přeložil a doplnil rozsáhlou studií Jiří Pelán. Jako podklad pro část o Protokolech sionských mudrců posloužila kniha Janusze Tazsbira *Protokoly sionských*

⁷ O typologii falza, kterou se Eco zabývá, se zmíníme dále v této práci.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov mudrců (česky 1996) obsahující i dobový reprint překladu vlastních protokolů vydaných v tehdejší Československu roku 1926.

1.2 Pojmy – Ecova témata

Jak již bylo výše zmíněno, jedním z hlavních témat této práce je pochopení funkce falza ve vybraných Ecových románech. Jelikož je ale Eco původním „povoláním“ profesorem sémiotiky a to zřejmě tím neslavnějším na světě⁸, musíme zde vysvětlit několik termínů a témat, jimiž se Eco zabývá ve svých literárně teoretických pracích a jež posléze aplikuje v praxi ve svých románech. Jako zastřešující termín pro tuto množinu témat bychom mohli použít označení postmoderna – což ale vlastně říká všechno i nic. Sám Eco píše, že přestože vlastně pořádně neví, co je postmoderno, je nucen uznat, že postmoderní prvky popsané literárními kritiky, se v jeho románech bezesporu vyskytují. Jedná se tedy o metanarativitu, *double coding*, dialogizmus a intertextovou ironii.⁹ V neposlední řadě jsou klíčovými tématy interpretace textu a role čtenáře v ní. Přejdeme tedy k objasnění jednotlivých pojmů.

Metanarativitu lze vysvětlit jako sebereflexi, kterou text dělá nad sebou samým či nad vlastní povahou či jako vpád vypravěče, který začne uvažovat o tom, co vypráví a vyzývá čtenáře, aby sdílel jeho úvahy.¹⁰ Eco sám přiznává, že se metanarativita v moderním románu objevuje častěji, než dříve a že i on tuto strategii ve své vlastní tvorbě používá, zejména skrze tzv. umělý dialogizmus a to sice tak, že umístí do textu rukopis, nad nímž vypravěč uvažuje a snaží se pochopit jeho obsah v samém okamžiku vyprávění.¹¹

Fenomén „rukopisu“ je nejpatrnější v románech *Jménu růže* a *Ostrov včerejšího dne*, avšak i román *Baudolino* má podobný začátek, zahrneme-li do úvahy i zčásti seškrabaný pergamen a na něm vlastní začátek posléze ztracené kroniky Baudolinovy psané v dialektu Fraschetty.

Další formou takového dialogizmu je „citazionismo“¹², což je princip, na jehož základě je parafrázován či napodoben text jiného autora tak, abychom jasně a zřetelně

⁸ Hale, Clinton. „Umberto Eco takes semiotics to the masses“. *A Review of General Semantics*, 2011, roč. 68, č. 3, s. 255- 263

⁹ Eco, Umberto. *Sulla letteratura*. Milano: Bompiani, 2003, s. 227

¹⁰ Tamtéž, s. 228

¹¹ Tamtéž, s. 228

¹² Do češtiny překládané jako citacizmus.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

rozeznali, na koho odkazuje, a mnohdy nepochopení tohoto odkazu vede k vyloučení čtenáře z porozumění textu jako celku.¹³

V souboru esejů *O literatuře* Eco dále zmiňuje termín *double coding*. Jedná se o kódování, které může být čteno a rozluštěno několika způsoby. Vstupuje zde do hry právě výše zmiňovaná role čtenáře, kdy autor jako Eco předpokládá několik možných úrovní četby a to, na jaké budeme právě my, je dáno čistě naším „balíčkem“ znalostí a kulturního povědomí v jejím okamžiku. Jeden prvek posunuje formální obsah toho druhého a dává možnost odlišné formy výkladu, a pokud ho neznáme, v případě vtipné narážky se nemáme šanci zasmát, v případě reklamy, kde se tato strategie hojně vyskytuje, nepochopíme správně sdělení a v případě románu nám možná unikne důležitá souvislost.

Dalším takovým pojmem, který považuji za nutné vyložit je s předchozími velice úzce související termín *intertextuální ironie*. I u *double codingu* se jedná o formu intertextuality, avšak Eco mezi nimi důsledně rozlišuje.¹⁴ Zatímco *double coding* se více zabývá komplexními jevy či záležitostmi kultovního a mnohdy až archetypálního rázu, *intertextuální ironie* si pohrává i s menšími prvky. Eco to demonstruje na příkladu umístění rukopisu ve *Jménu růže*, ve kterém úvodní kapitola nese název „Naturalmente, un manoscritto“¹⁵. Ono kouzelné slůvko by mělo při správné práci *intertextuální ironie* v kýženém Ecově čtenáři vyvolat odkaz na Manzoniho *Snoubence*, jelikož i toto dílo je postaveno na údajném rukopisu z 18. století. Takové použití intertextové ironie vyvolává ve čtenáři jakýsi pocit spiklenectví s autorem, pocit naladění na stejnou vlnu. Reakce čtenáře na tyto postmoderní přístupy, tj. *double coding* a intertextovou ironii může být různá. Eco ji dělí na tři typy.

Per venire al double coding (e questo ci dice quanti profili assuma questa nozione), possiamo avere (i) un lettore che non accetta l'impasto di stilemi e contenuti colti e stilemi e contenuti popolari, e che quindi può rifiutarsi di leggere, ma lo fa proprio perché riconosce l'impasto, (ii) un lettore che si sente a proprio agio proprio perché si compiace di questo alternarsi di difficoltà e affabilità, sfida e incoraggiamento, e infine (iii) un

¹³ Eco uvádí jako příklad z Dantova Očistce, kde zmiňuje jistého „Arnauta“, měl by jím být Arnaut Daniel, veřejnosti dobře známý provensálský trubadúr.

¹⁴ Tamtéž, s. 233

¹⁵ Přirozeně, rukopis.

Lucie Doležal Nováková:

*Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov lettore che coglie l'intero testo come invito affabile e non si rende ormai conto di quanto esso si richiami a stilemi elitari (e quindi gode dell'opera, ma ne perde i richiami).*¹⁶

Ale i sám autor má nároky na svého čtenáře. Ve svém pojednání o „modelovém čtenáři“, dělí čtenáře na dva typy a to čtenáře sémantického, tedy toho, který má ve svém encyklopedickém balíčku obsaženy i znalosti textu, který Eco evokuje, a románu to tak dodává jiný či posunutý rozměr a čtenáře kritického či estetického, který sice tyto narážky plně nepochopí, avšak díky struktuře postmoderního románu, který mnohdy staví na detektivní či jinak dobrodružné zápletky, je schopen si četbu užít stejnou měrou. I když je ovšem z Ecova hlediska o mnoho ochuzen. Tento přístup by se možná dal na první pohled nazvat „demokratickým“, ale není to tak úplně přesné. Eco totiž nezve oba druhy čtenářů na stejné dobrodružství a jasně preferuje čtenáře sémiotického, který autora zřejmě lépe pochopí. Eco toto téma celistvě zpracovává ve svém díle *Lector in fabula*, ale my zde zmíníme snad jen jakousi kostru této teorie, jinak bychom příliš zabředli do témat, která nejsou hlavním předmětem této práce, a hrozilo by, že bychom se ztratili v pomyslném sémiotickém labyrintu a bez červeného klubka kontinuity smyslu by nás Ecotaurus asi sežral.

To, co by se mohlo zdát jako intelektuální exhibice autorových znalostí, a z tohoto důvodu právě možná mnozí jeho dílo odmítají, je dle mého soudu dobře míněným záměrem posunout čtenáře, který stojí na rozmezí mezi plným chápáním intertextuálních narážek, do vyšší úrovně pochopení a poznání. Je nutno přiznat, že Eco nepopírá, že svými romány „nezve všechny čtenáře na stejný večírek“.

A differenza dei casi più generali di double coding, l'ironia intertestuale, ponendo in gioco la possibilità di una doppia lettura, non invita tutti i lettori a uno stesso festino. Li

¹⁶ Eco, Umberto. *Sulla letteratura*. Milano: Bompiani, 2003, s. 236, Abychom se dostali k double coding (a to nám ukazuje kolik profilů nabírá tenhle pojem), můžeme mít (i) čtenáře, který nepřijímá směsici učených stylových prvků a obsahů a lidových stylových prvků a obsahů a který tudíž může četbu odmítnout, ale učiní tak právě proto, že míchanici rozpoznal, (ii) čtenáře, který se cítí jako ryba ve Vodě právě proto, že si libuje v tomhle střídání obtížnosti a přívětivosti, výzvy a povzbuzení, a nakonec (iii) čtenáře, který uchopí celý text jako vlídné pozvání a už si neuvědomuje, nakolik se odvolává na elitní stylové prvky (a tudíž si užívá díla, ale přichází o jeho odkazy). (stránkové odkazy z této knihy jsou zde i dále z českého překladu: Eco, Umberto. *O literatuře*. Přeložila Alice Flemrová. Praha: Argo, 2004, s 206)

Lucie Doležal Nováková:

*Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov
seleziona, e predilige i lettori intertestualmente avveduti, salvo che non esclude i meno
provveduti.*¹⁷

Ač se zpočátku může tento úvod zdát nadbytečným pro práci o falzu v Ecově díle, již od počátku pročitání jeho románů a posléze také při snaze hlubšího pochopení jeho sémiotických a literárně teoretických prací, jsem dospěla k názoru, že se tyto dvě části díla nedají oddělit, ať už to tvrdí sám autor či autorovi nejbližší spolupracovníci.¹⁸ Tento můj dojem posléze potvrdil Trainito¹⁹ a totiž, že Ecovy romány jsou pro něho samotného prostorem pro aplikaci svých teoretických poznatků do praxe a zkoušení těchto principů v reálném románovém prostředí. Takové tvrzení by se mohlo zdát zjednodušením komplexních problémů, avšak kdybychom šli „pozpátku“ ve směru teorie – román, dostaneme se k téměř všem prvkům románové tvorby v teoretické rovině.²⁰

¹⁷ Tamtéž, s. 235, Na rozdíl od obecnějších případů tzv. double coding, intertextová ironie, tím, že vkládá do hry možnost dvojího čtení, nezve všechny čtenáře na jednu a tu samou slavnost. (s. 208)

¹⁸ Lorusso, Anna Maria. *Umberto Eco: Temi, problemi e percorsi semiotici*. Roma: Carocci, 2008, s. 10

¹⁹ Trainito, Marco. *Odissea nella Biblioteca di Babel*. Saonara: il prato, 2011, s. 13-14

²⁰ Což je směr, který jsem pro lepší pochopení románové tvorby musela nutně učinit i já, často s odlehčujícím povzdechem, že se mi to jen nezdá a že to je tak doopravdy myšleno.

2 Forza del falso²¹

Řešit, zdali byla dříve slepice nebo vejce, je velice oblíbené téma nejen v literárních kruzích. V případě prací Umberta Eca bychom se tedy mohli ptát, zdali byla dříve teoretická práce s naznačením zájmu o tematiku falza či se tento zájem zrodil zejména během příprav druhého Ecova románu *Foucaultovo kyvadlo* a při tvorbě Plánu, avšak tímto uvažováním se dostaneme jenom do nekonečného kruhu, z něhož není úniku.

Jasně je, že falzem na obecnější rovině se Eco zabývá ve svých souborech esejů *O zrcadlech a jiné eseje* z roku 1985 (česky 2002), *Meze interpretace* z roku 1990 (česky 2004) a posléze v knize *Od stromu k labyrintu*, která vyšla roku 2007 (česky 2012) a jež obsahuje komplexně zpracovaný oddíl o falzifikaci ve středověku. A svými již materiálně a historicky konkrétními „oblíbenými“ falzy se Eco zabývá v eseji *Forza del falso*.²² Tak jako jsme v předchozím oddílu (viz 1.2) vysvětlili pojmy postmoderna, které se v Ecoových románech vyskytují, pokládám za důležité i na tomto místě přiblížit vlastní autorovo pojmání nejen typologie falza, ale také rozdělení toho, co můžeme pokládat za nepravý - falešný dokument či předmět, dějin jednotlivých vybraných falz a zapojení interpretačních teorií i do této oblasti. Budeme tedy přecházet od roviny obecně – teoretické přes rovinu historickou až po rovinu konkrétní.

Začneme s širší definicí pojmů, abychom přesně vymezili, o jaké falzum v rámci Ecovy románové tvorby se bude jednat v této práci, jak se k němu vyjadřuje na obecné rovině a jak s tímto tématem zachází ve své produkci teoretické.

Řekněme tedy, že v běžné komunikaci je každému naprosto jasné, co se skrývá pod pojmy padělek, kopie či falzifikát. K rozeznání kopií od padělků máme odborníky, kteří dokáží rozeznat padělek od originálu.²³ Do této chvíle by snad mohlo být vše jasné a zřetelné. Do pomyslné propasti zmatečného propletence máme nakročeno až v okamžiku, kdy Eco zmíní pojmy falzifikace, falzum, podvrh, padělání, falšování a faksimile. Pro lepší pochopení dává Eco čtenáři k dispozici slovníkové definice, avšak z nich vyplývají jen další nejasnosti, protože se před námi objeví hlavně vysvětlivky v podobě zločinných úmyslů, padělání, nepravostí, apokryfů a pseudo. Jde zde tedy o správnou interpretaci

²¹ Takto se jmenuje i jedna esej ze souboru *O literatuře*.

²² Eco, Umberto. *Sulla letteratura*. Milano: Bompiani, 2003, s.292-323

²³ Eco, Umberto. *Meze interpretace*. Přeložil Ladislav Nagy. Praha: Karolinum, 2004, s.188

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

pojmu falešný, nepravý, nesamostatný a nepůvodní a jejich opozit v podobě pojmů pravý, věrný, podobný atp.²⁴

Podle Eca je však nalezení definice pravdy a nepravdy natolik obtížné, že bychom toho zřejmě nedosáhli ani v tisíc stran čítajícím kompletním vydání dějin západní a východní filozofie a ani poté bychom nedosáhli uspokojivého výčtu podvrhů. Doporučuje tedy spolehnout se na zdravý rozum a pokusit se o provizorní definici a zjistíme tak, jak malicherné je černobílé rozdělení na pravdivé a nepravdivé.²⁵ Přeskočíme nyní podrobné pojednání o replikovatelnosti, dvojnících a jedinečných předmětech, pro náš účel je potřebné pochopit zejména pojem podvrh a zaměřit se na proces identifikace a účelu vzniku falza. Právě v oddílu podvrh a falešná identifikace nalezneme zásadní vysvětlení.

Stávající pojem podvrhu obvykle implikuje určitou konkrétní intenci ze strany padělatele, tj. předpokládá *dolus malus*. Otázka, zda B jako autor Ob se skutečně dopustil falzifikace se zločinným záměrem, je nerelevantní. B ví, že Ob není identický s Oa, a mohl tento předmět vytvořit bez podvodného záměru – pro peníze nebo jako žert – anebo taky čistou náhodou. Spíše nás zde zajímají všichni případní nárokovatelé, kteří budou tvrdit, že Oa je identický s Ob, nebo, že za něj může být zaměněn – i když samozřejmě nárokovatel může být osoba totožná s B.²⁶ Na této čistě hypotetické úrovni ale Eco dále zmiňuje případ díla *Constitutum Constantini* (Konstantinova donace), jakožto patrně nejslavnějšího podvrhu v západních dějinách. Dle něj byl tento dokument vyroben původně jako rétorické cvičení a nikoliv jako falzifikovaná charta. Během následujících staletí začal být dokument brán vážněji mezi naivními či falešnými stoupenci římskokatolické církve, mnozí již tehdy začali zpochybňovat jeho autentičnost.

Předmět se nestává padělkem na základě svých vnitřních souvislostí, ale na základě tvrzení o identitě. Problém padělků je tudíž z oblasti pragmatiky.²⁷ S padělkou a tvrzením o identitě se „na vlastní kůži“ setkáme ještě mnohokrát a to zejména v románu *Baudolino*, ve

²⁴ Tamtéž, s. 189-190

²⁵ Tamtéž, s. 191, Eco k tomu dodává: „A tak i když začneme u prvotních pojmů zmíněných výše, budeme nuceni nastínit dodatečná kritéria toho, jak rozpoznat autentické předměty od kopií. Takový pokus však přinese řadu problémů, které nakonec vyvolají poněkud rozpačité podezření v případě několika současných filozofických a semiotických pojmů, jako jsou například originalita a autentičnost, stejně jako ohledně samotných pojmů totožnosti a odlišnosti.“

²⁶ Tamtéž, s. 195

²⁷ Tamtéž, s. 196

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

kterém se kromě hlavního, téma nesoucího falza, objeví také hlavy Jana Křtitele, jakýsi padělek uvnitř falza a falešně identifikovaný Svatý Grál.

Dále se Eco zabývá případy, které lze vyloučit z falešné identifikace. Zde se objevuje pro nás podstatný termín - historický podvrh nebo historické falzum²⁸, který na rozdíl od diplomatického podvrhu je dle Eca případem čisté lži, tak jako dnešní poplašné zprávy v novinách. Historický podvrh je tedy dokument, jehož autor v něm záměrně tvrdí něco, co pravda není. Zajímat nás bude ale i diplomatický podvrh, protože protagonista *Pražského hřbitova*, mladý Simonini, vyrábí během praxe u notáře listiny, o nichž ví, že nejsou pravé, avšak starý notář mu dokládá správnost takové činnosti tím, že ony listiny by zajisté existovaly, kdyby se nestalo to či ono, nebo že jsou pouhou kopií ztraceného originálu, který ale popravdě nikdy neexistoval. Zatímco historický podvrh odkazuje ke kdysi autentické listině, jež obsahuje informace mylné nebo vymyšlené (jako případ autentického potvrzení falešného privilegia), diplomatický podvrh nabízí falešné potvrzení údajně autentických privilegií.²⁹

*Non fa parte di questi casi il falso storico che riguarda un documento Ob, prodotto da B, che ha il diritto di produrlo come proprio, ma che lo produce per asserire (in modo menzognero) dati inesatti o inventati. Così accade quando si redige una lettera contenente una falsa testimonianza, un rapporto che altera i risultati di una esperienza scientifica, un dispaccio o un tabulato emesso dal governo che mente circa i risultati di una votazione (falso elettorale), ecc. Il falso storico è un caso elaborato di menzogna, ma non riguarda alcun processo di identificazione tra due documenti.*³⁰

²⁸ Eco, Umberto. *Dall'albero al labirinto*. Milano: Bompiani, 2007, s. 232 – část o kopiích a padělcích je v knize *Meze interpretace* a *Od stromu k labyrintu* téměř totožná. Liší se pouze užití demonstrativní příklady, jelikož v poslední zmíněné knize se Eco zaměřil na falzifikaci ve středověku.

²⁹ Eco, Umberto. *Meze interpretace*. Přeložil Ladislav Nagy. Praha: Karolinum, 2004, s. 201

³⁰ Eco, Umberto. *Dall'albero al labirinto*. Milano: Bompiani, 2007, s. 233, Mezi tyto případy nepatří historické falzum týkající se dokumentu Ob, jehož autorem je B, který má právo ho předložit jako pravý, ale ve skutečnosti ho vytvoří proto, aby potvrdil nepřesné nebo smyšlené údaje. To se stane, když někdo napíše dopis obsahující falešné svědectví, zprávu pozměňující výsledky vědeckého pokusu, přípis nebo přehled vydávaný vládou, která lže ohledně výsledků hlasování (zfalšování voleb) atd. Historické falzum je propracovaný případ lži, ale nijak se netýká procesu identifikace mezi dvěma dokumenty – v tomto smyslu se liší od diplomatického podvrhu. (stránkové odkazy z této knihy jsou zde i dále z českého překladu: Eco, Umberto. *Od stromu k labyrintu*. Přeložil Jiří Pelán a kol. Praha: Argo, 2012, s. 234)

Víme tedy, co je historické falzum. V naší práci je to druh falza, jež nese konstrukci románů *Baudolino* a *Pražský hřbitov*. U románu *Foucaultovo kyvadlo* se dostáváme do poněkud posunuté dimenze falza, ale pakliže by se nyní někde objevil templářský plán na ovládnutí světa³¹, mohli bychom s jistotou říci, že se o historické falzum jedná. Nyní se ale musíme zeptat, zdali je možné nahlížet na nesoučasná, zejména středověká falza prizmatem dnešního filologického pohledu? My dnes víme, že středověk takových falzifikací zažil mnoho, ale byl tehdy tento pojem známý a dal se významově srovnávat s tím, jak ho chápeme dnes?

Eco se v obou svých pojednáních o falzifikaci, tedy v *Mezích interpretace* a v *Od stromu k labyrintu* zabývá i problematikou ověřování a s tím spojenými kritérii objektivit. Zmiňuje čtyři způsoby, jakými my dnes určujeme autentičnost předmětů a dokumentů a dokazuje, jak se razantně liší od parametrů středověkých.

Pravost předmětu či dokumentu můžeme tedy ověřit z hlediska materiálního nosiče, což v praxi znamená, že použijeme chemicko-fyzikální prostředky pro dataci vzniku např. plátna či pergamenu. Což ale ovšem opětovně nepotvrzuje pravost a autenticitu materiálu, pakliže si představíme případ užití dobového pergamenu a inkoustu, neznámá to ještě, že výsledným bude autentický dokument. Dalším takovým možným ověřením je hledisko textové manifestace, kdy na základě filologické analýzy dospějeme k tomu, že dokument je v souladu s pravidly tvorby doby, do níž je řazen. Prvním takovým příkladem v historii je odhalení nepravosti Konstantinovy donace Lorenzem Vallou z 15. století, kdy ukázal, že použití některých výrazů by bylo naprosto nereálné na počátku 4. století. Jako zajímavý příklad, který se významově dotýká i prvního románu, který bude objektem našeho zájmu, tedy *Foucaultova kyvadla*, je případ odhalení, které učinil Isaac Casaubon³² v 17. století a totiž, že *Corpus Hermeticum* není řecký překlad starobylého egyptského textu, protože nenese žádné stopy po egyptských idiomatických výrazech.³³

Následujícím typem ověřením je hledisko obsahové. Měřítka používaná pro tuto metodu mohou být způsoby argumentace, ikonografie a další jevy odpovídající kulturnímu prostředí doby, do níž je dokument řazen. Eco říká, že jsou tato měřítka i v moderní době založena na domněnkách, ale využívají široce přijímaných znalostí o podobě světa typické

³¹ A jsem si jista, že v některých aktuálně velice módních spisech o templářích bychom ho našli.

³² Casaubon je protagonistou románu *Foucaultovo kyvadlo*.

³³ Eco, Umberto. *Dall'albero al labirinto*. Milano: Bompiani, 2007, s. 239

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

pro dané období.³⁴ Zajímat nás bude ale především typ ověření z hlediska dobových faktů. V tomto typu ověření jde o určení, zdali se v dokumentu jedná o aktuálních událostech v době údajného vzniku, což je téma, které nás zavede do prostředí *Pražského hřbitova* a *Protokolů sionských mudrců*.

Položme si tedy nyní po přehledu možnosti práce s domněle falešnými dokumenty jednu otázku. Jak je tedy možné, že dokument, který bychom dnes odhalili okamžitě jako něco smyšleného či přímo lživého mohlo vést k podpoře křížáckých výprav? Ano, máme na mysli *dopis kněze Jana*. Zde se nabízí jedno relativně snadné vysvětlení, které nám nabídne opětovně sám Eco. A totiž zásadní rozdíl v chápání historické pravdy a tradice. Důležitým okamžikem v určování pravosti takových dokumentů či privilegií (jak jsme už zmínili výše) byla ve středověku tradice a fakt, že je dána již od svého počátku a jde jen o to ji poznat a interpretovat správným způsobem³⁵, což je pro dnešní dobu zřejmě nepředstavitelné. Středověk se tedy odvolával na autority, mohl se opírat pouze o svědectví minulosti a i ta měla dost neurčitou chronologii. Eco cituje Le Goffa, který zmiňuje případ uznání výběru desátku kanovníky z Notre Dame de Paris z roku 1252.

Kanovníci říkají, že nevolníci musí platit desátek, protože tak velí tradice, je dotázán nejstarší obyvatel regionu, který odpoví, že se to tak dělalo „a tempore a quo non extat memoria“ (od dob, do nichž paměť nesahá). Jiný svědek, arcijáhen, říká, že viděl v kapitule staré dokumenty, které potvrzovaly tuto zvyklost a že kapitula z úcty ke stáří těmto dokumentům důvěřuje. Je zcela přirozené, že nikdo nepožaduje, aby byla ověřena existence, natožpak původ těchto dokumentů, stačí jen, že už po staletí existují.³⁶

Přejděme nyní k rozdílu mezi falzem dnešním a středověkým. I přes mnohé důkazy, si i po mnoho let společnost držela důvěru k dávným dokumentům čistě proto, že byly staré. Avšak dnes, v době masových médií, je třeba více, než kdy jindy přemýšlet o úloze falza v současné době. Jsem si jista, že i těmito analogiemi se snaží Eco ve svých románech ukázat skrze mnohdy absurdní sdělení falza, nebezpečnost toho, jak je užíváno v dnešní době. Ocitáme se před novým typem falšování. Setkáváme se s falešnými zprávami, apokryfními dokumenty v oběhu od tajné služby, vlády, zájmové skupiny a poslanými do novin za účelem vytvoření společenského neklidu a nejistoty veřejného mínění. Mluví se o poplašné zprávě, která ale musí být jako falešná rychle odhalena a

³⁴ Tamtéž, s. 239

³⁵ Tamtéž, s. 249

³⁶ Tamtéž, s. 249

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

právě proto je také zveřejněna. Jejím úkolem není vytvořit zdání falešné víry v něco, ale naopak nabourat spořádanou víru – slouží tedy k destabilizaci, vyvolání podezření vůči politikům a vyvolání zmatku. Středověk falšoval s cílem utvrdit víru v něco a podpořit řád. Dnešek falšuje s cílem vyvolat chaos, protože jsme schopni falzum téměř okamžitě rozeznat. Máme zde tedy množství rozpoznatelných falzifikací, které fungují jako maska, protože mají za cíl učinit veškerou pravdu nevěrohodnou. Nejedná se zde tedy už o jakési naivní pojetí falzifikace, ale o chladnokrevné lhaní.³⁷

Z teoretické báze přeložme tato tvrzení nyní do reality Ecových románů. Baudolino napsal svůj dopis, protože pevně věřil, že kněz Jan doopravdy existuje nebo se k takové víře léty dopracoval. Jisté je, že žil v době, kdy kolovaly zkazky o existenci této říše. Na druhém pólu stojí Simonini, který se chová jako novodobý falzifikátor, jeho cílem je poškodit a narušit zaběhnuté pořádky. A Casaubon s Belbem stojí někde uprostřed. Kompilují své nové falzum z jakýchsi „poplašných zpráv“ a posléze mu uvěří. Dostávají se tedy z jednoho pólu na druhý.

Přejděme tedy od roviny teoretické do roviny ryze konkrétní. Ve svém eseji nazvaném *La forza del falso*³⁸ Eco rozebírá několik „reálně“ existujících historických falz, které nám ale poslouží pro analýzu u jednotlivých románů, nebudeme se jimi tedy na tomto místě detailněji zabývat a budeme je analyzovat až v příslušných kapitolách. Zmiňme snad jen obecně proč a z jakého hlediska se Eco falzem zabývá. Tuto část tedy otevřeme citátem, který je o mnoho výstižnější, než by mohla být jakákoliv parafráze.

Per mostrare che il falso (non necessariamente sotto forma di menzogna, ma certamente sotto forma di errore) è stato motore di molti eventi della storia, dovrei appellarmi a un criterio di verità. [...] Se si sostenesse che tutti i miti, tutte le rivelazioni di ogni religione, altro non sono che menzogne, siccome la credenza negli dèi, di qualsiasi tipo, ha mosso la storia umana, non resterebbe che concluderne che noi viviamo da millenni sotto l'imperio del falso. Però non solo peccheremmo di banale evemerismo: è che questo stesso argomento scettico apparirebbe singolarmente germano dell'opposto argomento fideistico. Se si crede in una qualsiasi religione rivelata, si deve ammettere che se Cristo è il figlio di Dio, allora non è il messia ancora atteso a Gerusalemme, e se Maometto è il profeta di Allah, allora è un errore offrire sacrifici al Serpente Piumato. Se si è seguaci del più illuminato e indulgente dei deismi, pronti a credere allo stesso tempo

³⁷ Tamtéž, s. 255-256

³⁸ Eco, Umberto. *Sulla letteratura*. Milano: Bompiani, 2003, s. 292 - 323

Lucie Doležal Nováková:

*Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov alla Comunione dei Santi e alla Gran Ruota del Tao, si rifiuterà come frutto di errore il massacro degli infedeli e degli eretici. Se si è adoratori di Satana, si giudicherà puerile il Discorso della Montagna. Se si è ateo radicale, ogni fede non sarà che un malinteso. Dunque, siccome molti nel corso della storia hanno agito credendo a quello che qualcun altro non credeva, è giocoforza ammettere che per ciascuno, in misura diversa, la Storia è stata in gran parte il Teatro di un'illusione.*³⁹

³⁹ Tamtéž, s. 293- 294, Abych dokázal, že faleš (ne nezbytně v podobě lži, ale určitě v podobě omylu) byla hnacím motorem mnoha historických událostí, musel bych se odvolat na kritérium pravdivosti. Ale pokud bych ho zvolil příliš dogmaticky, hrozilo by, že se má řeč uzavře v tom samém momentě, kdy začne. Kdybychom tvrdili, že všechny mýty, všechna zjevení všech náboženství, nejsou nic jiného než lži, jelikož víra v bohy, ať už byli jacíkoliv, pohnula dějinami lidstva, nezbylo by nám než z toho vyvodit závěr, že po tisíciletí žijeme pod nadvládou falše. Nedopustili bychom se ovšem jen banálního hříchu evermerizmu: jde o to, že toto skeptické téma by se jevilo obzvlášť spřízněné s opačným tématem fideistickým. Pokud věříme v jakékoliv zjevené náboženství, musíme připustit, že jestliže je Kristus synem Božím, tedy není oním v Jeruzalémě stále očekávaným Mesiášem, a jestliže je Mohamed Alláhovým prorokem, je chyba nabízet oběti Opeřenému hadovi. Jsme-li stoupenci toho nejosvícenějšího a nejshovívavějšího deizmu, připravení věřit ve Svaté společenství a ve Velké kolo taa zároveň, odmítneme jako následek omylu masakr nevěřících nebo heretiků. Jsme-li uctívající Satana, budeme soudit jako dětinské Kristovo kázání na hoře. Jsme-li radikální ateisté, každá víra bude jen pouhým nedorozuměním. Tudíž poněvadž mnozí lidé v průběhu dějin konali s vírou něco, v co jiný nevěřil, je zapotřebí připustit, že pro každého, ovšem odlišnou měrou, byly Dějiny z velké části Divadlem iluze. (český překlad s. 258-259)

2.1 Foucaultovo kyvadlo aneb bludiště okultní literatury

Fu allora che vidi il pendolo...

Druhý Ecoův román nesoucí název Foucaultovo kyvadlo, vyšel poprvé italsky v roce 1988, tedy osm let po nevídaném úspěchu *Jména růže*. Tentokrát se ale nejedná o detektivní román, možná jen zdánlivě, i když o napětí zde nouze není. Na rozdíl od předchozího románu, tento obsahuje daleko větší množství intertextuálních odkazů a čtenář se tak mnohdy dostává do víru extrémního citacizmu, encyklopedických odkazů a informací, z nichž není úniku. Pakliže se na věc podíváme hlediskem naší doby, kdy máme téměř stále možnost připojit se k internetu a zjistit o čem Eco mluví a v mnohých případech si i prohlédnout naskenované knihy a tisky, které kniha popisuje. Nepředpokládám, že v době, kdy kniha vyšla, Eco mohl jen tušit, co umožní počítačová revoluce, a tudíž i on sám pokládal hermetické (a nejen tyto) texty pro čtenáře prakticky nedohledatelné. O tomto románu se také jízlivě říkalo, že to byl: *romanzo piu venduto e meno letto dell'anno. In effetti, per il lettore medio [...] aprire il Pendolo di Foucault è come entrare in un incubo cognitivo. Per limitarci solo alla soglia del romanzo, il Lettore modello previsto o da costruire è una specie di mostro culturale piuttosto improbabile nell'Italia di oggi, il cui sistema scolastico educativo riflette ancora la rigida separazione crociano – gentiliana di ispiazione idelaistica tra sapere umanistico e sapere scientifico, per cui in genere chi si sente portato per il primo trascura il secondo, e viceversa.*⁴⁰ Jelikož nám ani rejstřík nenabídne bližší informace o dění v románu, je třeba znát příběh. Abychom tedy lépe pochopili jeho strukturu a mohli se dobrat toho, co budeme posléze analyzovat, je třeba krátce popsat i příběh, který se v knize odehrává.

⁴⁰ Trainito, Marco. *Odissea nella Biblioteca di Babele*. Saonara: il prato, 2011, s. 120-121, nejprodávanejší a nejméně čtený román roku. Pro běžného čtenáře ve skutečnosti znamená otevřít Foucaultovo kyvadlo totéž jako vstoupit do kognitivní noční můry. Omezíme-li se pouze na začátek románu, musel by modelový čtenář být jakýmsi kulturním monstrem, spíše nepravděpodobně k nalezení v dnešní Itálii, jejíž vzdělávací systém stále odráží přísné croceovsko-gentiliánské rozdělení mezi humanitním a vědeckým vzděláním a naopak. (vlastní překlad)

2.1.1 Foucaultovo kyvadlo - příběh

Stejně tak, jako se kyvadlo pohybuje ze strany na stranu, tak i příběh, který se odehrává ve *Foucaultově kyvadle*, je vyprávěn v serpentínové struktuře. Tam a zase zpět. Pokusíme se jej tedy co nejlépe zrekonstruovat.

Román je složen ze 120 kapitol, které jsou seskupeny do deseti částí odpovídajících deseti sefirám. Sefiry, jež jsou zakodifikovány v *Sefer Jecira* a v knize *Zohar* představují společně proces stvoření a postupy přisuzované samému Bohu, který představuje Nekonečno, Jedno a Nepojmenovatelné ve svém tajném jméně. Tyto sefiry jsou Keter, Chochma, Bina, Chesed, Gevura, Tiferet, Necach, Hod, Jesod, Malchut a ne vždy započítaná jedenáctá, tzv. neviditelná sefira Da'at.

Román vypráví o spiknutí s cílem ovládnout svět za pomoci okultních věd a dle mého soudu, se snaží pojmut význam existence v jeho celistvosti. Není náhoda, že vyprávění začíná vlastně od konce, že se nám pochopení toho, co je ještě před textem a význam použití sefir vyjeví při velmi pozorném čtení na konci románu, při běžném čtení na druhé přečtení knihy. Strom života, jak se také jinak říká zobrazení deseti sefir, se totiž objevuje ještě před textem samým a sefiry samy o sobě znamenají jakýsi postup, uvědomění a stvoření bytí. V případě Ecova románu nesou i výpovědní hodnotu o samotných protagonistech. Pár povzbuzujících vět na začátek.

*Riassumere la trama de Il pendolo di Foucault è come voler compendiare il senso dell'universo in uno o due lepidi aforismi da cioccolatino. Il Pendolo non ha una trama, non ha un tempo e non ha un'azione.*⁴¹

Setkáváme se s jedním ze tří protagonistů románu, Casaubonem⁴², který se snaží z chaty kdesi v horách vyprávět o tom, jak před několika dny spatřil Foucaultovo kyvadlo v pařížském Conservatoire des Art et Metiers (Muzeum umění a řemesel), jak zde očekával příchod členů okultních sekt. Schoval se v periskopu, aby ho nespatriili po zavírací době a zejména proto, aby ho neviděli oni tajemní návštěvníci. V periskopu se během čekání začíná rozpomínat na události posledních tří dnů, posledních dvou let, posledních dvanácti let a na období před čtyřiceti lety, které ho dovedly až sem. Vrací se o pár dní zpět, kdy se po měsíční dovolené vrátil do Milána a znenadání mu zavolaal z Paříže jeho přítel Jacopo

⁴¹ Tamtéž, s. 176, Shrnout děj Foucaultova kyvadla je jako snažit se vecpat smysl všehomíra v jedno či dvě moudra z čokoládových pralinek. Kyvadlo nemá děj, nemá čas a nejsou v něm činy. (vlastní překlad)

⁴² V románu nikde nenalezneme jeho křestní jméno, jak bude posléze vysvětleno, jedná se zde o analogii s Isaacem Casaubonem, který odhalil nesprávnou dataci vzniku Corpus Hermeticum.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

Belbo, který mu vzrušeným hlasem řekl, ať jde do jeho milánského bytu a tam ať si na počítači přečte o událostech, které ho přivedly až do Paříže. Setkáváme se zde tak poprvé s Abulafiou, což je Belbův počítač, do něhož si zapisoval své poznámky a *files*⁴³. Jen pro lepší orientaci, nacházíme se v roce 1984, Abulafia, řečený také Abu je spíše jakýsi word processor, lepší psací stroj, avšak protagonisté tohoto románu ho při tvoření svého Plánu využívali zejména pro jeho kombinatorické možnosti.⁴⁴ Casaubon v tomto počítači nalezne nespočetné množství *files*, které vyprávějí o krocích a okamžicích, jež vedly ke vzniku Plánu, na němž se Casaubon sám podílel. Skrze tyto *files* Belbo řeší i svou touhu být spisovatelem, ale domnívá se, že na to nemá právo.

Nyní nastane skok, aneb jakási retrospektiva v retrospektivě. Casaubon sedí na chalupě v horách a vzpomíná na to, jak se rozpomínal v periskopu, což vlastně byly vzpomínky, které vyvolaly Belbovy *files*.

Vrátíme se nyní do roku 1970. Casaubon studuje na univerzitě a přibližně v roce 1972 dokončuje studia prací o templářích a potkává v baru u Piladeho Belba, který mu nastíní svou osobní teorii o kreténech, blbcích, hlupácích a blázních. O těch posledních se zmíní, že nakonec vždy vytáhnou na povrch templáře a nabídne Casaubonovi k přečtení jeden rukopis, který se mu dostal do ruky. Tak se tedy Casaubon částečně zapojí do práce nakladatelství Garamond, kde Belbo pracuje. Na tomto místě také Eco dává vědět, kdo je jeho Casaubon, když se ho Belbo zeptá na jméno.

„Casaubon“

„Non era un personaggio di Middlemarch?“

„Non so. In ogni caso era anche un filologo del Rinascimento, credo. Ma non siamo parenti“⁴⁵

⁴³ I italský originál používá anglické pojmenování file pro složku, budeme se i my tudíž tohoto původního názvu držet, v italštině by to zřejmě bylo cartella.

⁴⁴ Kombinatorika a různé hry s písmeny a čísly, které rozloženy a posléze složeny dávají nový význam, jsou v zásadě podstatou kabaly.

⁴⁵ Eco, Umberto. *Il pendolo di Foucault*. Milano: Bompiani, 2012, s.72,

„Casaubon.“

„Nejmenuje se tak jedna postava z románu Middlemarch?“

„To nevím. V každém případě to byl renesanční filolog, aspoň mám ten dojem. Příbuzní však nejsme.“

(stránkové odkazy z této knihy jsou zde i dále z českého překladu: Eco, Umberto. *Foucaultovo kyvadlo*.

Přeložil Zdeněk Frýbort. Praha: Český klub, 2007, s. 59)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

Jedná se tedy o Isaaca Casaubona, filologa, který zpochybnil původní „prorockou“ dataci Corpus Hermeticum.

Den po seznámení se s Belbem, se Casaubon seznámí i s Diotallevim, dalším redaktorem nakladatelství Garamond, který tvrdí, že je Žid a má zálibu v kabale. Casaubon vypráví oběma pravý, tedy historický osud templářů až do procesu.

Nyní začne vyprávění ve vzpomínkách přeskakovat vždy téměř o rok. Belbo se s Casaubonem setkává při antifašistické demonstraci v Miláně, kde společně utíkají před policií. Belbo zavzpomíná na útky, které podstoupil s rodinou během fašismu, když odjeli na venkov.⁴⁶ Přibližně rok poté se opět setkávají u milánských Navigli a Belbo pozve Casaubona do nakladatelství, kde potkají plukovníka Ardentiho, který jim předloží onen tajný templářský „Plán“ nalezený v Provins jistým Ingolfem roku 1894. Den poté však Ardentí zmizí a Belbo s Casaubonem zamlčí vyšetřujícímu komisaři De Angelisovi Plán, který jim Ardentí načrtl. Casaubon od té doby Belba nevidí a díky brazilské přítelkyni Amparo obdrží místo na univerzitě v Rio de Janeiru. Při pobytu v Brazílii je Casaubon okouzlen místní domorodou kulturou a začíná podléhat kouzlu analogií, pro něž vše může mít souvislost se vším. Po delší době pak obdrží znepokojující dopis od Belba o sektě Picatrix a účasti komisaře na její seanci, kde vyvolávali ducha Cagliostro a médium se zmínilo o věcech, které jim sdělil Ardentí. I když se vše posléze vysvětlí, Casaubon o tom v periskopu uvažuje jinak. Na pozadí vyprávění se tak v té době v Itálii odehrává přechod od studentských nepokojů až po ozbrojený extrémistický boj, nacházíme se někdy v letech 1975- 1976, tedy v období zvaném „anni di piombo“. Je to období plné politických zvrátů, komplotů a spiknutí a dle mého názoru i toto dobové dění propojuje tematiku spiknutí, která by se jinak mohla odehrát i ve zcela odlišné době.

Casaubon odcestuje s Amparo do Salvadoru, kde poznají Aglieho, který se vydává za knížete Saint – Germaina, bájnou postavu žijící již několik stovek let, a ten je uvede do tajemství o synkretismu a zprostředkuje jim účast na domorodém afrobrazilském obřadu candomblé. Casaubon s Amparo čtou a komentují knihy o rosenkruciánech a jejich legendě a poté se v Riu zúčastní schůze Dávného a přijatého Řádu růže a kříže pod vedením profesora Bramantiho. Aglie posléze vysvětluje Casaubonovi logiku velké hermetické

⁴⁶ Toto místo je zde zmiňováno vždy třemi hvězdičkami a bude se zde odehrávat ještě pár románových scén. Cotroneo tvrdí, že se jedná o Nizza Monferrato a ztotožňuje tento Belbův příběh s jedním Ecovým autobiografickým vyprávěním se jménem Il miracolo di San Baudolino z knihy *Secondo diario minimo*.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

tradice, která je protichůdná logice dějinného času a sledu událostí jako příčiny a následku. Ukazuje to na příkladu již zmíněného *Corpus Hermeticum*, které dle něj předpovídá to, co bude tvrdit Ježíš, Platon, Mojžíš a Egypťané, nemusí to tedy nutně znamenat, že přišel po nich, ale dle Agliého je správné to, co tvrdil i Pico della Mirandola a Marsilio Ficino a sice, že veškeré tyto názory jsou důsledkem výše zmíněného dokumentu. Aglié zavede Casaubona a Amparo na domorodý rituál umbanda, kde se racionální marxistka poddá duchům mrtvých a posléze Casaubona opouští zahanbená tím, že podlehla svému původu.

Uběhne asi rok, Casaubon se vrací do Itálie po vraždě Alda Mora a setkává se opětovně s Belbem u Piladeho, kde vstupuje na scénu Belbova femme fatale Lorenza Pellegrini. Casaubon si posléze otevírá jakousi „kancelář kulturních informací“, ve které vystupuje jako Sherlock Holmes všekulturní Encyklopedie.

*Come una specie di piedipiatti del sapere. Invece di ficcare il naso nei bar notturni e nei bordelli, dovevo andare per librerie, biblioteche, corridoi di istituti universitari.*⁴⁷

Casaubon potkává v knihovně Liu, budoucí matku svého dítěte a románový silný racionální protipól šílenství fantazie, kterému s Belbem podlehnou. Nakladatelství Garamond nabídne Casaubonovi práci na knize o dějinách kovů a ten ji přijme. Belbo mu posléze vypráví o Conservatoire a o kyvadle, představí ho také panu Garamondovi, který vlastní i nakladatelství Manuzio, vydávající a náležitě „okrádající“ autory vlastním nákladem. Na podnět profesora Bramantihho se rozjíždí Projekt Hermes, okultní edice, která se v Manuziu bude nazývat Odhalená Isis a vydělá tak na hromadném přílivu d'áblíků, jak říkali oněm autorům. V šíření brožur o okultní edici pomáhá i Lorenza. Manuzio je zavaleno rukopisy a Casaubon proto požádá Agliého o konzultantskou pomoc a v jeho domě je s Belbem svědkem žhavé diskuse mezi Bramantim a jiným člověkem. Aglie nabídne pomocnou ruku a objeví se zde i Lorenza, která je tu evidentně častým hostem. Belbo po této zkušenosti vypráví o svém strýci a období fašismu. S Lorenzou jdou na výstavu malíře, se kterým se Belbo dělí o Lorenzu, jež Belbovi vysvětluje svůj vztah k Agliému a jejich okultní hru na Šimona Mága a Sofii.

Casaubon se vydává shánět ilustrace a informace pro Podivuhodné dobrodružství kovů a potkává v Mnichově svého souseda preparátora Salona, který mu vykládá o Pánech světa žijících v podzemí a autorovi této teorie Saint-Yves d'Alveydrovi. O tomto autorovi pak Casaubonovi vypráví Aglié, jakoby ho znal osobně a o jeho teoriích o Synarchii,

⁴⁷ Tamtéž, s. 238, Něco jako Sherlock, ne však na vraždy, ale na znalosti. Místo abych vytloukat noční podniky a bordely, budu navštěvovat knihovny, knihkupectví, univerzitní ústavy. (český překlad s. 221)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

Agarratě a o záměru Historie. Casaubon potká v knihovně komisaře De Angelise, který právě vrátil d'Alveydreovu knihu a ptá se ho, co je Tres. Na sklonku roku 1982 jedou všichni tři redaktoři a Lorenza do Belbova domu v horách, kde strávil dětství. Jsou společně s panem Garamondem pozváni od Agliého na hrad domnělého rosenkruciána, kde se setkají se zahradou plnou okultních symbolů, kterým už ale nikdo nerozumí. Jsou přítomni u templářsko – rosenkruciánsko- zednářského iniciačního obřadu, který vede Bramanti. Aglié jim také ukáže čistě ženský druidský obřad. Casaubon už je lapen do sítě podobností a vykládá si tak Historii prizmatem hermetismu a to i navzdory Liině pragmatickému přístupu, který osvětlí vše ve vztahu k lidskému tělu a na závěr konverzace mu oznámí, že je těhotná.

Zde se dostává do hry Plán. Po vydání knihy o kovech navrhne pan Garamond vydání knihy o dějinách hermetismu. Po všech rešerších na toto téma Casaubon rekonstruuje Plán. Pro Belba je hra na Plán možností odpoutat se od světa reálného, v němž promeškal ten správný moment a vstoupit do světa falešného, kdežto pro Diotalleviho je to jakási modlitba. Začínají vstupovat do fáze hermetického šílenství a zadají do počítače – Abulafii několik náhodně vybraných vět z rukopisů d'áblíků a dostává se jim tak nevídané hermetické kapitoly. Již na tomto příkladu můžeme vidět, jak absurdní a zároveň nebezpečná taková zdánlivě nevinná hra může být. Mohli bychom říci, že zde se blížíme ke zlomovému okamžiku. Protagonisté se již začínají pohybovat na houpačce mezi nedůvěrou k stále novým a novým okultním informacím, které se jim dostávají do ruky a budováním vlastního templářského Plánu za použití těchto informací. Začínají luštit křížovku, do níž si ale dosazují slova podle toho, aby jim vyšla taková tajenka, jakou oni sami chtějí, ale o které posléze začnou tvrdit, že je pravá a tomuto tvrzení nakonec i uvěří. Veškerá jejich činnost nyní směřuje jen k doplnění Plánu a sám Casaubon se stal kořistí konspiračních úvah. Navštíví templářský hrad Tomar v Portugalsku a dosazuje si nový výklad pergamenu z Provins od Ardentihho a když si znovu přečte rosenkruciánské manifesty, nalezne zde jasné odkazy na Plán. I Belbo se dostává do šílenství kombinatoriky a tak ti tři „naleznou souvislosti“ mezi templáři, priorem ze Sant' Albana, opatem ze Saint - Martin des Champs, nynějším Conservatoire des Arts et Metiers, Francisem Baconem, Vilémem Postelem a dojdou tak k přesvědčení, že právě tam se nachází templářský Refuge, prapůvodní úkryt těch, kteří přežili masakr. Casaubon i nadále chronologicky rekonstruuje Plán, hledá, kde se zastavil a kde se stala chyba. Dostává se tak

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

od založení rosenkruciánské Invisible College (1645), z níž se postupem času stane zednářská lóže Grand Prieuré des Gaules roku 1936.

Do románu se ale začíná vkrádat i pragmatický pohled, s blízcím se narozením syna, Casaubon zjišťuje, že pravý Grál je vlastně v lůně ženy a jiná tajemství na světě neexistují. Setkává se ale opětovně s vycpavačem Salonem, který ho zatáhne do deliria Plánu, podzemí a zavede řeč i na *Protokoly sionských mudrců* a na svého otce, který prý pracoval pro Ochranu a Račkovského. V Ecově světě falza je toto pro nás důležitý okamžik. Naskýtá se nám totiž první zmínka o tom, co bude posléze lépe rozpracováno jak v samotném *Foucaultově kyvadle*, tak jako hlavní motiv v *Pražském hřbitově*. Po narození syna Giulia, Lia upadne do deprese a Casaubon se o něj stará. I nadále prohlubuje kontext Plánu a dostává se tak k tellurickým proudům a jejich mapě, jenž evokuje Plán z Provins a kterou si měly národy předávat od starých Egyptanů až po templáře a právě Foucaultovo kyvadlo v Conservatoire by mělo na této mapě ukázat „pupek“ světa. V tomto světle vynikne propojení zájmu o podzemí, výzkumy o kyvadle od Galilea až po Foucaulta a to vše zmixováno v rosenkruciánskou symboliku. Casaubon je spojením „všeho se vším“ pronásledován a všude vidí rosenkruciánskou zkratku RC. Zde už vidíme definitivní přechod třech protagonistů od parodické hry na vlastní d'áblíky z nakladatelství až ke ztrátě světla rozumu a schopnosti rozlišit symbol-znak od věci samotné. Diotallevi onemocní, Plán se stále rozšiřuje o další osoby. Zde je několik kapitol věnovaných Protokolům sionských mudrců a následují další kapitoly, které popisují jejich historii a genezi. Diotalleviho nemoc se zhoršuje, musí se jít léčit. Do hry se dostávají i Assassinové a tak se na radu Salona Plán přesouvá z Jeruzaléma do Alamutu v Iránu. Židé a kabala se tak vlastně do hry dostali nešťastnou náhodou, protože si Hitler nejdříve myslel, že tajemství stráží oni. V tomto okamžiku je již Plán plně zrekonstruován, Historie přepsána až do dnešních dní. Belbo si ve svém *file* zapsal, že konstrukce Plánu je jeho vítězství nad prohrami svého života. Lia navrhne Casaubonovi, aby odjeli na dovolenou do hor a zde mu názorně vyloží jejich templářský Plán z Provins jako obyčejný seznam kupce, který má někam dodat zboží. Casaubon ale nerezignuje na hru a odjíždí 20. Června vlakem zpět sám do Milána. Pak mu zavolá Belbo, po přečtení jeho *files*, z nichž se dozví, že Diotallevi umírá, že Belbo byl na jednom nepodařeném výletě s Lorenzou a že na něj Aglié nastražil léčku, odjíždí za ním do Paříže. Celý závěr románu se vlastně odehrává v noci z 23. na 24. června a 24. ráno. Casaubon se přemísťuje z periskopu na jiné, lepší pozorovací místo. Po půlnoci se před jeho očima začíná odehrávat iniciační rituál, znovu se zde objevují všechny

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

postavy z románu a to dokonce i domněle ztracený Ardent. Jelikož si Aglie myslel, že Belbo má onu smyšlenou mapu a Belbo mu to nevyvrátil, ba naopak, je vzat za rukojmího. V šíleném sledu rituálu nakonec Belbo skončí oběšený na kyvadle. Casaubonovi se tak naskýtá obraz, kdy se Belbovo tělo stane oním jediným pevným bodem světa. Casaubon najde v Belbových papírech dopis, v němž se dotazoval jednoho fyzika na dynamiku dvojitého kyvadla. Casaubon unikne stokami Paříže a vyleze v jednom baru. Když se snaží uniknout, naráží však jen na symboly, jimž se snažil vyhýbat, rosenkruciánská knihkupectví a Bafometry na portálech. Zdrží se ještě den v Paříži, pak zavolá do nakladatelství a dozví se, že Diotallevi zemřel. V letadle se pak rozpomíná na události z Conservatoire a dojde mu, že Plán doopravdy existuje, protože jiní ho zrealizovali a uvažuje nad tím, jak mocné může být ve spiknutí vlastnictví prázdného tajemství, které dává moc tomu, kdo prohlašuje, že je jeho majitel. Belbo se odmítl zachránit čistě asi proto, že najednou pochopil, co má pro něj větší smysl. Po příjezdu do Milána si vzpomene, že má v kapse klíče od Belbovy chaty a najde zde i zapsaný příběh z Belbova dětství, kterým kniha končí. Belbo hraje na pohřbu partyzánů na trubku, po které toužil, ale hrát na ní neuměl. V ten okamžik však cítí pocit vítězství, protože on je tím protagonistou a může se zalíbit dívce.

2.1.2 Plán

Ač by se mohlo na první pohled zdát nadbytečné popisovat na několika stránkách děj *Foucaultova kyvadla*, považuji to za nezbytné pro pochopení geneze a vývoje falza, které se v tomto románu objevuje. Do výše popsané struktury, kterou jsme se snažili co nejvíce zestručnit, si nyní musíme dosadit konkrétní informace.

Eco si zde s falzem hraje na více úrovních. Jak jsme měli již možnost pochopit, v tomto románu více, než kde jinde, narážíme na meze interpretace v jejich negativní podobě. *Foucaultovo kyvadlo* je parodií na veškeré zdivočelé interpretace Historie, které stojí u základů hledání Svatého Grálu a víry v komploty, spiknutí, tajné spolky jako jsou templáři, rosenkruciáni, Svobodní zednáři a mnohé další, těžko bychom spočítali, kdo všechno se zde vyskytuje a zajisté bychom vymysleli i nějaký ten „Tres“. Dostává se nám tak nepřeborné množství citací z různých více či méně známých zdrojů, jsme zavaleni „odpadní“ literaturou esoterického a záhadologického charakteru. Nemůže snad být lepšího příkladu jak ukázat, co všechno může způsobit špatné uchopení látky, která má mnohé styčné body s o dvacet let mladšími romány Dana Browna, jenž byl mnohými k Ecovi

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

přirovnáván. Nám ale musí dojít, že vlna japonských turistů, kteří každý den už po několik let skupinově po dvaceti minutách okupují milánské Cenacolo, je vlastně jakýmsi důkazem toho, že Plán z *Foucaultova kyvadla* vlastně existuje. Dá se tedy Dan Brown považovat za interpretaci Umberta Eca? V jednom rozhovoru pro deník La Repubblica z roku 2007 Eco uvedl, že Brown je:

„uno dei personaggi del mio romanzo "Il pendolo di Foucault", in cui si parla di gente che incomincia a credere nel ciarpame occultista".

Ma sembra che lei stesso sia interessato alla cabala, all'alchimia e ad altre pratiche occulte di cui parla nel suo libro.

"No, nel pendolo di Foucault ho rappresentato quel tipo di persone in maniera grottesca. Ecco perché Dan Brown è una delle mie creature." ⁴⁸

Máme tedy jasno, na které straně falza Eco stojí. Budeme se snažit rozložit tematiku falza, kterou obsahuje *Foucaultovo kyvadlo* a to tak, jako bychom loupali cibuli – od vrstvy, která je nejbližší povrchu až po samé jádro a doufejme, že nám přitom nebude ve víru Ecoových odkazů a odbočení do pláče. Za nadčasové primární sdělení celku románu považují společenskou nebezpečnost při výkladu určitých témat, která mají nádech tajemna a jsou tak již po staletí přitažlivá. V dnešní době toho můžeme být svědkem v záplavě „templářské“ literatury, kterou nám informační věk přináší. Možná proto, že už máme na mapách tak málo míst, kam bychom mohli napsat hic sunt leones, snažíme se dostat pod povrch a to nejen věcí zřejmých a prostých, ale také pod povrch společenských událostí. Nevím, nakolik mohl Eco na konci osmdesátých let předpokládat informační znečištění dnešní doby, která je ale vlastně na nové informace skoupá.⁴⁹ Na našich potomcích Abulafii čteme denně vlastně jen tytéž zprávy, vždy nahlíženy snad jen trochu jinak. Ale zahrajeme-li si na chvíli na Casaubona, mohli bychom říci, že i ona lavina nových okultních informací, kterými jsou naši tři protagonisté zavaleni, by se dala k masmediálnímu světu dneška přirovnat.

⁴⁸ Solomon, Deborah. *Populismo e controllo totale dei media rischio-Berlusconi anche in altri Paesi*. La Repubblica, 25. 11. 2007. Dostupné z: <http://www.repubblica.it/2007/11/sezioni/politica/inte-eco/inte-eco/inte-eco.html?ref=search>. Brown je jedna z postav mého románu *Foucaultovo kyvadlo*, v němž lidé věří na okultno. Zdá se ale, že Vás samotného zajímá kabala, alchymie a jiné okultní praktiky, o nichž se v knize zmiňujete. Ne, ve *Foucaultově kyvadle* jsem tento typ lidí stvořil jako parodii A proto je Dan Brown jedním z mých stvoření. (vlastní překlad)

⁴⁹ Eco se dlouhodobě zabývá tématem médií a masmédií, těžko tedy říct, do jaké míry je tento prvek propojen s jeho zbylou tvorbou.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

Je tedy *Foucaultovo kyvadlo* parodií? Řekli bychom snad lépe tragi – parodií, ale tento fakt není na první čtení příliš zřejmý. V záplavě komplotu a také spádu děje, kde vlastní Plán přijde na řadu až v druhé polovině knihy, se snažíme spíše pochopit kdo je kdo, kde jsem tohle již četl a co má tohle společného s tím, co tu bylo napsáno před dvěma stránkami. Ani sám autor nám ve vyznání se v románu příliš nepomůže, ani názvy kapitol a příslušné citace nejsou vodítkem. Kapitol je 120 a každá má svůj citát. Nelze než předpokládat, že se jedná o oněch 120 Belbem náhodně vybraných citátů z rukopisů d'áblíků, které jim chodily do nakladatelství a které si přepsal do jednoho ze svých *files*. Kdo zde ale mluví? Jsou tyto citáty integrální součástí románu nebo jen vlastní autorovy otisky encyklopedické mysli v románu?

Velice důležitým faktem, na který při četbě téměř všech Ecových románů narazíme, je dobová aktualizace tématu. A to i v knihách, kde to není na první pohled zjevné. Plán sice pracuje se spiknutím na bázi templářských dokumentů a pokládá své základy do 14. století, avšak rodí se jako něco, co by mělo mít bezprostřední vliv na současnost a změnit běh světa. Budeme-li předpokládat průměrně vzdělaného čtenáře, který si dokáže udržet rozdělení mezi fikcí a reálným světem, pak je jasné, že z Plánu žádné nebezpečí pro naši dobu nečísí. Vezmeme-li ale v potaz aktualizaci spiknutí, narazíme na televizní dokumenty, které tematizují události 11. září nikoliv jako teroristický útok Al-Kajdy, ale jako tajný plán americké vlády na zakrytí čehosi – ať už je to tajné propojení s mimozemšťany či poskytnutí záminky útoku na Afganistán apod. Pohybujeme se tak mezi poplašnými zprávami v reálném životě a fikcí, která se při troše fantazie dá procesem, kterým postupovali Belbo a Casaubon do reality přivést. Eco tak už ve svém prvním románu, ve kterém se začal zabývat falzem, odhaluje zákulisí vzniku falza a jen čtenář je to ze svého úhlu pohledu schopen nahlížet v celistvosti a jeho důsledcích a to i historických.

Jelikož se románem prolíná spojitost templáři – rosenkruciáni – zednáři a hlavním cílem této práce je vystopovat falza, kterými jsou protkány Ecovy romány a v případech *Baudolina* a *Pražského hřbitova* poukázat i na jejich reálné historické konotace a důsledky, nelze než podrobněji rozebrat vznik mýtu o rosenkruciánech a jeho dějinnou existenci.

Dle McIntosche existuje tzv. „západní esoterická tradice“, jež datuje své kořeny až do starého Egypta. Dostaneme se tak přes gnosticismus, novoplatonismus, pythagorejství až k prvkům hermetickým a zejména židovské kabale. Hermetismus má své jméno od mystické a mýtické osoby Herma Trismegista, který je jakousi směsicí řeckého božského posla a egyptského Boha moudrosti. Hermetické hnutí a hermetické umění, tj. alchymie se

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

významně věnovala fyziologii a medicíně, což bude posléze jádrem rosenkruciánských aktivit. Neopomenutelným esoterickým vlivem, který se posléze do rosenkruciánsktví přenesl a tvoří základní strukturu i u *Foucaultova kyvadla* je židovská kabala, jakožto vysoce systematizovaný komplex mystických učení. Počátky se datují do středověkého Španělska, kde byla vytvořena *Sefer Jecira* (již výše zmíněná) a v 13. století kniha *Zóhar*. Jedná se tedy o směsici kosmologie a teologie vykládající podstatu Boha, původ světa a povahu lidského osudu. Je rovněž prostředkem k interpretaci písma pomocí pravidel, která dodávají jazyku vnitřní význam a zahrnuje též techniky dovolující jedinci komunikovat s vyššími světy.⁵⁰ Kabalistickou tradicí se zabývali renesanční florentští učenci Marsilio Ficino a jeho žák Pico della Mirandola, a je tedy možné, že Eco si s tímto motivem pohrává i kvůli nim. Ficino přeložil *Corpus Hermeticum* a začal sám používat specifickou slovní zásobu pro sdělení moudrostí, které si předávali mudrci z generace na generaci, byli mezi ně zařazeni dokonce Mojžíš, Dionysios Areopagita či Svatý Augustin a víra v toto „zdeděné“ jádro tajné moudrosti se opětovně objevuje v rosenkruciánských spisech.⁵¹ Casaubon je tedy zástupcem hermetismu, Diotallevi je kabalista a Belbo? Belbo je zřejmě z části sám Eco proplouvající románem.

Rosenkruciáni přichází na scénu počátkem 17. století, kdy se objevují projekty ideálních států⁵², snaha o univerzální monarchii a zejména o sociální a náboženskou obnovu. V roce 1614 se objevuje německý text *Fama Fraternitatis, dess Loblicheb Ordens des Rosenkreutzes* (Manifest ctihodného řádu Růžového kříže), který měl za účel poodhrnout roušku nad existencí údajného bratrstva založeného Christianem Rosenkreutzem žijícím na přelomu 14. a 15. století. Tradovalo se, že během cesty na Východ nabyl židovskou a arabskou moudrost, kterou posléze šířil i se svým bratrstvem, avšak inkognito. Po smrti Christiana Rosenkreutze bylo místo jeho posledního spočinutí drženo v přísné tajnosti a *Fama Fraternitatis* právě oznamuje recentní znovu nalezení tohoto hrobu, které má přinést nový věk. Rok poté se objevuje spis *Confessio Fraternitatis Rosae Crucis. Ad eruditos Europae* opakující teze *Famy* a tvrdící, že bratrstvo disponuje nesmírným věděním, zlatem, stříbrem a jiným bohatstvím, které má být distribuováno tak, aby rozšířilo tyto znalosti. O další rok později, tedy v roce 1616 vychází třetí manifest *Die Chymische Hochzeit Christiani Rosenkreutz* (Chemická svatba Christiana Rosencreuze),

⁵⁰ McIntosh, Christopher. *Rosenkruciáni*. Praha: Trigon, 1997, s. 32- 40

⁵¹ Tamtéž. s. 39

⁵² Sluneční stát od Tommasa Campanelly či Christianopolis od Johanna Valentina de Andreae.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

kteří vypráví o přítomnosti Rosenkreutze jako hosta na okultní svatbě jakémsi záhadném hradě.⁵³ Bujná okultní symbolika nabízí nepřehledné množství interpretací, avšak bezprostřední spojení s předchozími dvěma manifesty se nepodařilo doložit. Přestože byl tento poslední manifest vydán anonymně, obecně se za jeho autora pokládá protestantský teolog Johann Valentin de Andreae, který mohl být rovněž autorem či alespoň inspirátorem manifestů předchozích.⁵⁴

Potud pracujeme s materiálními fakty. Manifest však mimo alchymických a mesiášských sdělení také trvá na tom, že členové bratrstva musí zachovávat svou příslušnost k němu v absolutní tajnosti a tak apel, který najdeme na konci *Famy*, se může zdát více než rozporuplný. Sám Eco ho cituje:

*Anche se per ora non abbiamo rivelato i nostri nomi, ne quando c'incontriamo, tuttavia verremo senz'altro a sapere l'opinione di tutti, in qualunque lingua sia espressa, chiunque ci fara pervenire il suo nome potra conferire con uno di noi a viva voce o se vi fosse qualche impedimento, per iscritto.*⁵⁵

To vyvolá rosenkruciánské šílenství, chodí dopisy z celé Evropy. Nikdo však netvrdí, že je zná, nikdo se za rosenkruciána neprohlašuje, ale všichni se tváří, že jsou v absolutní symbióze s rosenkruciánskými ideály. Setkáme se dokonce s některými spisovateli, kteří by k bratrstvu patřit chtěli. To co bude ale zajímat nás, je potenciál takového hnutí vypouštět falešné zprávy a rozšiřovat o sobě falešné informace. Avšak zde musíme položit velký otazník s vykřičníkem zároveň. Je tedy možné, aby se na principu nehlášení se k bratrstvu a zakrývání jeho identity vlastně někdo sdružoval? Frances A. Yates o rosenkruciánsktví napsala rozsáhlé pojednání v knize *The Rosicrucian Enlightenment* (česky jako *Rozenkruciánské osvícenství*, Praha 2000) a uvádí, že běžným chováním rosenkruciánských autorů bylo nehlásit se k rosenkruciánství ba dokonce prohlašovat, že nikdy nepotkali žádného člena bratrstva. Takže z principu vlastně nikdo nikoho nezná a nikdo není nikým. Avšak prostor pro zběsilé interpretace se tak nesmírně

⁵³ Jednou epizodou ve *Foucaultově kyvadle* je také účast protagonistů na iniciačním rosenkruciánském obřadu na hradě kdesi v piemontských horách, toto sídlo má zahradu obsahující okultní symbolické významy, které už ale nikdo bohužel nedokáže rozluštit.

⁵⁴ McIntosh, Christopher. *Rosenkruciáni*. Praha: Trigon, 1997, s.20

⁵⁵ Eco, Umberto. *Sulla letteratura*. Milano: Bompiani, 2003, s. 306, Třebaže jsme doposud neodhalili svá jména, ani čas, kdy se setkáme, nicméně se dozvíme názor všech, ať už bude vyjádřen v kterémkoliv jazyce, a kdokoliv nám zašle své jméno, může jednat s jedním z nás osobně či, kdybyse vyskytla nějaká překážka, písemně. (český překlad s. 268-269)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

rozšiřuje. Již po vydání prvních dvou manifestů se objevují pamflety, které obviňují bratrstvo ze šarlatánství a nepravosti. Mnozí významní lidé se snaží je přiblížit, ale samozřejmě bez úspěchu, mezi nimi byl údajně i Descartes. Veškeré dění se dostává do takových hranic myslitelné interpretace, že se setkáme i „logickými“ vyvozeními typu, že když neustále mění a anagramují svá jména, skrývají svůj věk a přicházejí bez poznání, není Logika, který by popřel, že nutně musí existovat.⁵⁶

Eco v tomto kontextu zmiňuje i svého věčného inspirátora Jorge Luise Borgese a jeho povídku „Tlon, Uqbar, Orbist Tertius“, která vypráví o nepravděpodobné zemi popsané ve ztracené encyklopedii. Z výzkumů o této zemi se dozvídáme z textů, které jsou si vzájemnými falzy, popisuje se zde celá planeta údajně stvořená tajným spolkem inženýrů, metafyziků, básníků, chemiků a dalších vědců pod vedením jednoho tajemného génia. Jde tu tedy o typickou Borgesovskou invenci, ale jeho čtenáři vědí, že on si nikdy nic nevymyslel. Jeho paradoxní výstupy jen vyplývají ze znovučtení literatury. Borges sám přiznává, že jedním z jeho zdrojů byla kniha Johanna Valentina de Andreae a říká: „*descrisse la comunità immaginaria dei Rosa-Croce; comunità che altri, poi, fondò realmente sull'esempio di ciò che colui aveva immaginato.*“⁵⁷

Z toho vyplývá jen fakt, že použijeme-li ve správné době, správnou návnadu, tedy v našem případě, výzvu k duchovní obnově, může to vyvolat ty nejabsurdnější reakce, jakoby všichni čekali na příchod nějaké rozhodující chvíle nebo činu.⁵⁸ A na této bázi naše „rosenkruciánská“ historka měla pro historii velký důsledek.

Zajímat nás bude také fakt, že postupem času se z rosenkruciánských tajemství „živilo“ též svobodné zednářství, které odvozuje svůj původ od stavitelů Šalamounova chrámu a s nimi návazný vztah s templáři, jejichž tajná tradice přešla na moderní svobodné zednáře skrze rosenkruciány. Kruh se nám pro *Foucaultovo kyvadlo* zatím uzavřel, otevře se opětovně v *Pražském hřbitově* a to na místě, kde přicházejí zednáři a dokonce i jezuité.

Abychom měli dějiny „neviditelného“ bratrstva rosenkruciánů kompletní, musíme dodat, že existují v mnoha podobách dodnes a nejsou zdaleka již tak neviditelní. Pro Eca jsou ale spíš jakýmsi folklorem, směšnými postavičkami, které se pro vlastní zábavu či

⁵⁶ Tamtéž, s. 308

⁵⁷ Tamtéž, s. 309, Vyličil smyšlené bratrstvo Růže a Kříže, které potom druzí založili, napodobující to, co on předtím popsal. (český překlad s. 271)

⁵⁸ Tamtéž, s. 308

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

spíše pro snahu o naplnění svého života jakýmsi smyslem, snaží věřit v dávná tajemství hermetismu a okultismu.

2.1.3 Templáři a spol.

Musíme zde přiznat, že na rozdíl od dalších románů pracujících s falzem, kterými se budeme zabývat, není možné ustanovit si pro *Foucaultovo kyvadlo* jednotné hledisko. Kniha pracuje s dvěma typy falza. Mohli bychom tu nalézt analogii výše zmíněné Borgesovi povídky, v níž o nepravděpodobném místě, mluví ztracená kniha. Nepravděpodobným je v tomto případě Plán a ztracenou knihou jsou rosenkruciánské manifesty *Fama Fraternitatis* a *Confessio*. Tato linie se jeví relativně zřejmou, ale teprve až v okamžiku, kdy ji odhalíme na dně hromady okultních informací, zkazků a knih.

Domnívám se tedy, že jelikož se ve *Foucaultově kyvadle* autor teprve snažil vstoupit na pole falza, není zde zřejmé hledisko a to ani pro čtenáře. Máme jen možnost nahlédnout za oponu možného vzniku takového falza, které je ovšem ve své finální podobě opět jen čistě románové a to i přes velice věrohodné popisy míst a zasazení do doby, kterou většina čtenářů románu ještě měla možnost zažít. I tento fakt sám o sobě mohl u mnohých vyvolat zdání pravdivosti, avšak na druhé straně se setkáváme s takovým množstvím dalších informací a knih, které si „internetem neobdařený“ čtenář nemohl do reality převést.⁵⁹ Sám Eco pak hovoří o jistém „paktu“ s autorem o možnostech a pravdivosti románového obsahu, ale myslím, že zde je tato linie reality podstatná jen atmosférou spiknutí panující v těch letech v Itálii, jak již bylo zmíněno výše. Nenacházíme zde však možnost vlastní interpretace na základě historických faktů, jak je tomu u *Baudolina* a *Pražského hřbitova*. Absentuje i zvyklost, kterou si Eco později osvojí - a to scottovský přístup k historickému románu – všechny postavy jsou historicky podloženy a jediný čistě ahistorický je protagonista (*Pražský hřbitov*) nebo on a z části jeho skupina (*Baudolino*), a není tu již téměř od začátku knihy evidentní, jaké historické falzum se nám v románu objeví ve své plnosti.

Zde bych si dovolila vyslovit malou tezi, která mě při čtení Ecových románů napadla, avšak v sekundární literatuře jsem ji nikde nenalezla. Neustále jsem se při psaní těchto řádků pohybovala na hraně čistě čtenářského prožitku a literárně vědného hlediska,

⁵⁹ V jedné eseji z knihy *Šest procházek literárními lesy*, kde mluví o tom, jak mu jeden čtenář napsal, že v údajný den Casaubonova odchodu z Conservatoire, byl v místech, kde musel procházet, velký požár a že je tedy divné že si ho nevšiml.

kteřé Ecovy romány při rozebrání a ohlodání na kost smyslu, příčiny a důsledku či propojení s dalšími autory, do velké míry ochuzuje o „kouzlo“ z beletrie, pakliže nechceme provozovat pouhou dojmologii.⁶⁰ Pokud vezmeme Ecovy romány a jeho esejistickou tvorbu, nečeká nás ona předpokládaná propast v serióznosti přístupu, ba naopak. Již v některých sémiologických pracích nalezneme ironii, vtip a pochopíme, že autor není suchý univerzitní profesor. Ale i tak mě neustále napadala otázka, proč Eco chtěl napsat román. Cotroneo říká, že v jednom rozhovoru Eco tvrdil, že napsal *Jméno růže*, protože:

„Mi e scappato di far questo romanzo come scappa di far la pipì. Ho avuto bisogno di farlo mentre non ne avevo il tempo né intenzione, quindi evidentemente e emerso qualcosa su cui non si poteva scrivere un saggio e che valeva la pena di raccontare.“⁶¹

Pro člověka, který je obdařen takovou fantazií a intelektuálními schopnostmi asi nebylo jiné „východisko“. Zeptala jsem se ale sama sebe, co ještě může chtít člověk, jemuž by k obrovské slávě stačila jen sémiologická produkce, takže nemusí mít potřebu povědomí o své osobě rozšiřovat směrem k masám? Co víc si může přát člověk, který se zabývá vědou, jež je schopná do detailů rozkrýt i to poslední tajemství, ten poslední symbol a držet vše stále na úrovni reálného? Možná je to právě ten fiktivní svět, svět tajemna, svět falza a fantazie, co Eco hledá. A kde jinde by to mohl najít a prožít, než ve svých vlastních románech, ve svých vlastních světech? Dle mého soudu je tedy on protagonistou, on je Baudolinem, on je Simoninim a on je jakási nejsvětější trojice Casaubon, Belbo a Diotallevi. Nejvíce se tato „projekce“ projevuje v Baudolinovi, který je zároveň největším lhářem a fabulátorem ze všech Ecoových protagonistů, jeho fantazie je tak bujná, že mnohdy předčí realitu a jindy se realitou zase stane. Simonini je programový falzifikátor, který lže pro svůj prospěch, s vidinou jasného cíle získání co nejvíce pro sebe.

Ve *Foucaultově kyvadle* tato projekce není jasná a daná do jednoho protagonisty a dle mého soudu souvisí i s útržkovitostí románu jako takového. Jakoby na nás chtěl Eco najednou naházet veškeré své znalosti okultna a hermetismu a posléze tento materiál použil

⁶⁰ Za tento termín děkuji Alici Flemrové.

⁶¹ Cotroneo, Roberto. *Eco: Due o tre cose che so di lui*. Milano: Bompiani, 2001, s. 16, Nutně jsem potřeboval tento román napsat, tak jako se člověku chce čurat. Měl jsem prostě potřebu to udělat zatímco jsem na to neměl ani čas jsem to neměl v záměru, a tudíž evidentně vyplulo na povrch něco, co se nedalo napsat do eseje, ale stálo to zato být vyprávěno (vlastní překlad)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

jako svou vlastní hermetickou encyklopedii, opětovně jej rozložil na menší epizody a vytvořil z nich *Baudolina* a *Pražský hřbitov*.⁶²

Za nejpodstatnější prvky *Foucaultova kyvadla*, tedy z hlediska našeho tématu, považují načrtnutí absurdity toho, jak snadno je možné vytvořit spiknutí, propadnout konspiračním teoriím a jak skrze zdivočelou interpretaci, již je nutné dát jasné meze, můžeme dospět až k společensky nebezpečným okamžikům. To vše výstižně shrnuje Casaubonův monolog.

*Quando ci scambiamo le risultanze del nostro fantasticare ci sembrava, e giustamente, di procedere per associazioni indebite, cortocircuiti straordinari, a cui ci saremmo vergognati di prestar fede - se ce lo avessero imputato. E' che ci confortava l'intesa - ormai tacita, come impone l'etichetta dell'ironia - che stavamo parodiando la logica degli altri. Ma nelle lunghe pause in cui ciascuno accumulava prove per le riunioni collettive, e con la tranquilla coscienza di accumulare pezzi per una parodia di mosaico, il nostro cervello si abituava a collegare, collegare, collegare ogni cosa a qualsiasi altra cosa, e per farlo automaticamente doveva assumere delle abitudini. Credo non ci sia più differenza, a un certo punto, tra abituarsi a fingere di credere e abituarsi a credere.*⁶³

⁶² Ve *Foucaultově kyvadle* se vyskytují části o Dopisu kněze Jana a Protokolech sionských mudrců.

⁶³ Eco, Umberto. *Il pendolo di Foucault*. Milano: Bompiani, 2012, s. 357, Utěšovalo nás však vědomí a vzájemná dohoda — teď už tichá, abychom zůstali u ironie, že vlastně parodujeme cizí logiku. V dlouhých údobích, kdy každý z nás hromadil důkazy, aby je pak předložil ostatním s vědomím, že jsou to kaménky pro jakousi parodii mozaiky, si však naše mozky zvykaly spojovat všechno se vším, a aby to probíhalo samočinně, musila se ze zvyku stát samozřejmost. Vězí-li člověk v něčem až po uši, pak mezi návykem předstírat víru a návykem věřit není žádný rozdíl. (český překlad s. 457)

2.2 Baudolino ovvero il Principe della menzogna

„Era una bella storia. Peccato che nessuno la venga a sapere.“

„Non crederti l'unico autore di storie a questo mondo. Prima o poi qualcuno, piu bugiardo di Baudolino, la raccontera.“⁶⁴

Baudolino je v pořadí čtvrtým románem Umberta Eca. Vyšel v roce 2000 a opětovně silně odráží témata, jimiž se Eco v té době zabíral. Opět se v něm zabývá středověkem, ale nikoliv jako ve *Jménu růže*, kde byl středověk spíše folklorem pro 19. století, viděný skrze romantické ruiny gotiky a tajemno, v duchu italské literární tradice by se dalo mluvit o manzoniovském náhledu.⁶⁵ V *Baudolinovi* se setkáváme se středověkem tzv. tradice. Jedná se o středověk, v němž se zformoval kult o pradávnmém vědění, kult hebrejského a arabského mysticismu a gnose. O středověk, který pokládá do jednotné kontinuitní linie legendu o Grálu, templáře, alchymii, Ilumináty až po současné zednáře skotského ritu. Je to mystický a synkretický proces, který své mimočasové historii přisuzuje vše, co nemůže být dokázáno, ani zfalšováno.⁶⁶

„Naturalmente, un manoscritto“⁶⁷, jeden z Ecových častých románových prvků se v *Baudolinovi* objevuje vlastně hned na začátku, ale ne tak, jak je obvyklé a ne ve funkci, kterou měl např. ve *Jménu růže* nebo v *Ostrově včerejšího dne*. Ponoříme se tak okamžitě do čtení těžko pochopitelného textu psaného směsicí latiny a italského volgare, který se posléze vyjeví jako první pokus hlavního hrdiny Baudolina o sepsání svých Gesta Baudolini v původním nářečí Fraschety, oblasti, kde se narodil a v níž posléze založil město Alessandria, rodné město Umberta Eca.

Z románů, kterými se v této práci zabýváme, je *Baudolino*, dle mého soudu, tím nejautobiografičtějším.⁶⁸ Eco jako by v osobě Baudolina, fantasií překypujícího lháře, prožíval své vysněné dobrodružství a zároveň se tak stal součástí Historie. Ze svých

⁶⁴ Eco, Umberto. *Baudolino*. Milano: Bompiani, 2004, s. 525, „Byl to krásný příběh. Škoda, že se jej nikdo nedozví.“ „Nemysli, že jsi jediný vypravěč příběhů na tomto světě. Dříve či později jej někdo, ještě větší lhář než sám Baudolino, určitě začne vyprávět.“ (stránkové odkazy z této knihy jsou zde i dále z českého překladu: Eco, Umberto. *Baudolino*. Přeložil Zdeněk Frýbort. Praha: Argo, 2001, s. 494)

⁶⁵ Eco sám komentoval Manzoniho *Snoubence* a tento text je mu také velice blízký.

⁶⁶ Eco, Umberto. *O zrcadlech a jiné eseje*. Přeložili Vladimír Mikeš, Veronika Valentová. Praha: Mladá fronta, 2002, s. 112

⁶⁷ Přirozeně, rukopis.

⁶⁸ Za nejvíce autobiografický Ecův román se obecně považuje *La misteriosa fiamma della regina Loana*.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

literárně vědných témat se zde pouští do vod „možných světů“ a dohody se čtenářem o akceptovatelnosti míry reálného ve světě románové fikce, jimž věnuje kapitolu v *Šesti procházkách literárními lesy*⁶⁹. Falza, která v tomto románu nalezneme, jsou rozložena v několika vrstvách. Základní falzum, které nese celý příběh, je tzv. dopis kněze Jana, známý historický podvrh, který měl ale dalekosáhlé důsledky pro dějinné události. Neméně důležitým nosným prvkem románu, je také hledání a snaha získat Svátý Grál, pravděpodobně nejcennější možnou relikvii křesťanského světa, kterou si však Baudolino posléze sám „vyrobí“ a on jediný ví, kde je pravda. V průběhu příběhu se setkáme i s mnohými jinými falzy, která se nám dochovala dodnes.

Mohlo by se zdát, že v *Baudolinovi* je práce s falzem naprosto rozdílná, než jak tomu bylo ve *Foucaultově kyvadle*. Avšak lze to tvrdit pouze tehdy, hledíme-li na román z vnějšku, jako soudobý čtenář. Dopis kněze Jana je tedy reálným historickým falzem, to je vnější fakt. Ale podíváme-li se očima Baudolina a jeho společníků, nevznikl tento dopis jinak než Plán ve *Foucaultově kyvadle*. Také byl nejprve vytěžen z čisté fabulace a postaven na vratkých základech zdánlivých historických důkazů. Až běh času a dějinné okolnosti zajistí, že obsahu dopisu a existenci kněze Jana kdesi ve vzdálené Asii začne věřit i Baudolino. Eco zde ale pracuje s falzem tak, jak by s ním pracoval středověký falzifikátor a Baudolino tak nemá v jeho pojetí úmysl vypouštět poškozující poplašné zprávy, ale chce svým činem přispět k dobru dobové politiky a pomoci svému adoptivnímu otci Fridrichu Barbarosovi v jeho imperiálních strategiích.

Možná více, než v ostatních Ecových románech musí stále čtenář překračovat autorem nastražené překážky dějinné pravdivosti a tak nám při čtení neustále vyvstává otázka: A nemohlo to být doopravdy tak? Eco míchá historické fakty, které se skutečně udály, s prvky vyprávění, které ale promíchají rozdané karty. Nepoužívá dnes tak častou literární strategii „co by se stalo, kdyby“, ale popisuje vedlejší příběhy, které pak naváží skutečnou historickou událostí. Nenechá Fridricha Barbarossu zemřít třeba v Kolíně nad Rýnem, aby tak pozměnil i dějiny kruciát, ale vypráví jiný příběh vedoucí k jeho smrti utopením. Ten samý model využije pro obléhání Konstantinopole, během něhož se vlastně odehrává celý rámcový příběh, který Baudolino vypráví Niketovi Choniateovi,⁷⁰

⁶⁹ Více o tom pojednáme dále v této práci.

⁷⁰ Niketovým stěžejním dílem je jednadvacetisvazková *Chroniké diégésis* (Letopisné vyprávění), která líčí byzantské dějiny v letech 1118-1206. Práce, napsaná okázalým rétorickým stylem, je velmi cenná jako

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

byzantskému historikovi. A opětovně se nám objeví důvěrně známé Turínské plátno, avšak s naprosto jiným pozadím vzniku a zcela odlišným původem. To vše je ale zabaleno do balíčku s úhlednou mašlí a na věnování je napsáno, že Baudolino je lhář až do morku kostí, a tak jediným tahem štětce Eco rozmaže kontury reality obsažené v románu.

2.2.1 Baudolino - příběh

Stejně tak jako v případě *Foucaultova kyvadla*, tak i zde pokládám za vhodné, nastínit příběh, který se v románu odehrává, abychom na něj mohli posléze lépe navázat. V tomto případě nám může být pro rekonstrukci nápomocný i rejstřík uspořádaný ve středověkém duchu s názvy kapitol shrnujícími děj, který se v nich odehraje.

Vyprávění začíná již oním zmíněným kostrbatým textem. Posléze přeskočíme rovnou do narativního rámce, do roku 1204, a setkáváme se s Baudolinem, hlavním hrdinou, který vypráví svůj životní příběh byzantskému historikovi Niketovi Choniatovi, jehož zachránil při obléhání Konstantinopole. Na pozadí hořícího města, z něhož se v průběhu rámcového vyprávění bude muset Baudolino s Niketou přesunout na venkov, je nám vyprávěn příběh Baudolinova života.

Ocitáme se v době vlády Fridricha Barbarossy a poslední vlny velkých křížových výprav, tedy na přelomu 12. a 13. století. Barbarossa se při své výpravě na území dnešní Itálie, setkává s Baudolinem, obyčejným chlapcem, synem venkovanů z okolí Fraschety, který mu „předpoví“, že vyhraje nad Terdonou, a Barbarossa si ho pro jeho „prorocké nadání“ chce vzít s sebou. Vykoupí ho tedy od jeho rodičů a zde začíná Baudolinovo putování po boku Fridricha Barbarossy po zemi zmítané spory mezi různými městy a jejich vzájemnými aliancemi. Baudolino se záhy stává císařovým adoptivním synem a zároveň jedinou osobou, která může Barbarossovi říct pravdu a vyložit mu věci tak, jak se doopravdy mají. Avšak je v tom jeden háček. Baudolino je obdařen takovou fantazií, že mnohdy ani on sám není schopen rozlišit, co je ještě pravda a co je už lež. To, co bychom u dítěte mohli nazvat vymyšlením si, u dospělého je už lží. U Baudolina ale v dospělém věku stále převažuje linie vymyšlení si a snění o možných světech v touze objevit je. Přestěhuje se s Barbarossou do jeho imperiálního sídla a potkává se s nastávající Fridrichovou ženou,

vcelku nezaujatý záznam událostí, kterých byl Nikétas očitým svědkem, či je měl od očitých svědků „z první ruky“. Nejzajímavější část jeho díla popisuje dobytí Konstantinopole.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

mladičkou Beatricí,⁷¹ do níž se zamiluje. Potkává i Otu z Freisingu, který bude jeho učitelem a který je zároveň autorem *Gesta Frederici*, kroniky udatného života Fridricha Barbarossy. První verzi této kroniky Baudolino omylem zničil, protože potřeboval pergamen na svá rétorická cvičení, a tak ji seškrabal, aby místo toho sepsal *Gesta Baudolini*. Baudolino je poslán na studia do Paříže, kde potkává své budoucí věrné společníky: Básníka, kterému Baudolino nalezne místo u Fridrichova dvora, ale sám za něj básně musí psát, Abdula trubadúra, který opěvuje krásnou okcitéanštinou svou vzdálenou vysněnou milou, žijící jen v jeho představách, a je tak zřejmě odkazem na Jaufrého Rudela, Borona, potulného studenta a Abdulova kamaráda, zasaženého tématem existence vakua a prázdna, Solomona, vousatého rabiho, jež si povolali mniši od sv. Viktora, aby jim přeložil některé svitky psané v hebrejštině a Kyota, který pocházel ze Champagne, a zrovna se vrátil z cesty do Bretaně a hlavu měl stále ještě plnou příběhů bludných rytířů, čarodějů, lesních žínek a čar, jak si je tamější obyvatelé po večerech u ohně vyprávějí. Kyot je básník, na nějž se odvolává Wolfram z Eschenbachu na počátku Parzifala a tedy i on má historické spojitosti s legendou o Grálu.⁷² V Paříži vede zdánlivě milostnou korespondenci s císařovnou Beatricí, avšak sám si píše její odpovědi a dojíká se nad jejich čtením. Se společníky dělají vše kromě toho, co dělat mají a tedy studovat. Baudolino se pak vrací na Fridrichův dvůr a snaží se využít své nabyté znalosti tak, aby pomohl adoptivnímu otci ke slávě. V jedné chvíli zakusí s Abdulem chuť jeho „zeleného medu“ a při opojeném fantazírování nemyslí na Beatrici, ale na kněze Jana a jeho ztracenou říši, o níž v té době kolovaly různé zkazky a o níž mu vyprávěl jeho učitel Ota z Freisingu. Abdul vypráví Baudolinovi svůj příběh o tom, jak byl sluhou Aloadina, Starce z hory, jehož vězňům, tzv. Assassinům, byl podáván právě tento zelený med a oni se tak dostávali do ráje svých vnitřních představ a na povel zabíjeli jeho protivníky. Přátelé pak začnou otevírat Janův příběh možnostem fantazie, zprvu s tím, že takový dopis od kněze, jehož království se traduje již od dávných věků a je tedy největším a nejstabilnějším královstvím v historii, by zajisté pomohl Barbarossovi upevnit jeho postavení v mocenském boji tehdejší Evropy.

⁷¹ Jména Barbarossa a Beatrice, stejně tak, jako i ostatní vlastní jména, uvádím pod italským originálem a ne tak, jak se objevila v českém překladu Zdeňka Frýborta. Domnívám se totiž, že není třeba překládat běžně používaný pseudonym pro Fridricha I. Barbarossu jako Rudovouse a Beatrici, která se i v českém jazyce takto běžně nazývá, ač její originální jméno je Beatrix. Možná ji zde Eco použil i ve funkci Dantovy Beatrice, průvodkyně osudem a duševním přerodem, což by při chápání *Baudolina* i jako bildungsromanu odpovídalo možné interpretaci.

⁷² Za tuto cennou poznámku děkuji doc. Jiřímu Pelánovi.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

Zejména v době křížových výprav do Svaté země by toto mohlo posloužit jako správný důvod pro osvobození země od nevěřících. Nápad na chvíli upadne v příběhu do pozadí a odehrávají se zde události Fridrichovy okupace Milána, při níž se Baudolinovi dostanou do rukou tři mumie a jeho hned napadne, že je bude prezentovat jako ostatky tří králů, vymyslí jim jména a se vší slávou je nechá převézt do katedrály v Kolíně nad Rýnem. V románu nastává zajímavý okamžik, kdy je Baudolino okolím donucen přestat hrát si na říši kněze Jana, ale je kolínským biskupem Rainaldem vlastně přinucen dopis vytvořit.

„Baudolino,“ disse subito, “dei Magi adesso mi occupo io, tu devi pensare al Prete Giovanni. A quanto mi racconti, per ora abbiamo solo delle voci, e non bastano. Ci vuole un documento che attesti la sua esistenza, che dica chi è, dove sta, come vive.“

„E dove lo trovo?“

„Se non lo trovi, lo fai. L'imperatore ti ha fatto studiare, ed è il momento di far fruttare i tuoi talenti. E di meritarti l'investitura di cavaliere, non appena avrai terminato questi tuoi studi, che secondo me sono durati anche troppo.“⁷³

Baudolinovi se také podaří nechat kanonizovat Karla Velikého, aby tak v období mocenských bojů mezi papežem a císařem Svaté říše římské mohl podložit Fridrichův nárok na tuto funkci a také doložit jeho původ. Jakožto potomek svatého Karla Velikého, který je tedy jasně výše v hierarchii než papež, bude Barbarossa mít přinejmenším stejná práva jako papež nebo ještě větší. Baudolino pak se svými přáteli začne vytvářet dopis.

Celá jedna kapitola knihy popisuje, jak Baudolino s přáteli vytvářeli kněžův palác. Nejprve se snaží opírat o možné historické či teologické zdroje, o Janovu Apokalypsu a její Nebeský Jeruzalém či o jeruzalémský chrám, jak jej popsali prorok Ezechiel. Nakonec jim ale dojde, že musí stvořit chrám vlastní, plný blyštivé nádhery a tak pomůže i trocha zeleného medu.

Ve chvíli, kdy se dohadují o obsahu dopisu, vymyslí, že jako dar pro Fridricha pošle kněz Jan Svatý Grál.

⁷³ Eco, Umberto. *Baudolino*. Milano: Bompiani, 2004, s. 122-123,

„Baudolino,“ rozhodl se okamžitě, „o Tři krále se postarám sám, ty si vezmeš na starost kněze Jana. Podle toho, cos mi pověděl, jsou to všechno zatím jen pouhé řeči, a ty nestačí. Chce to dokument, který by dokládal jeho existenci a jasně říkal, kdo to je, kde sídlí a jak žije.“

„A kde ho já mám najít?“

„Když ho nenajdeš, tak ho vyrobíš. Císař tě vyslal na studia a nastal čas, aby tvůj talent taky přinesl nějaké ovoce. A vysloužil ti povýšení do rytířského stavu ihned po ukončení studií, která na můj vkus trvala už příliš dlouho.“ (český překlad s. 109)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

“Che cosa ne sai del Gradale?” aveva domandato Borone, facendosi subitamente sospettoso, come se Kyot avesse allungato la mano su una cosa sua.

“Che cosa ne sai tu?” aveva replicato Kyot, egualmente sospettoso.

“Insomma,” aveva detto Baudolino, “vedo che questo gradale sta a cuore a tutti e due. Che cos'è? Per quanto ne so un gradale dovrebbe essere una specie di scodella.”

“Scodella, scodella,” aveva sorriso indulgente Borone. “Un calice, piuttosto.” Poi, come risolvendosi a rivelare il suo segreto: “Mi stupisco che non né abbiate sentito parlare. È la più preziosa reliquia di tutta la cristianità, la coppa in cui Gesù ha consacrato il vino nell'Ultima Cena, e con cui poi Giuseppe di Arimatea ha raccolto il sangue che colava dal costato del crocifisso. Qualcuno dice che il nome di quella coppa è Santo Graal, altri dicono Sangreal, sangue reale, perché chi la possiede entra a fare parte di una prosapia di cavalieri eletti, della stessa stirpe di Davide e di Nostro Signore.”

“Gradale o Graal?” chiese il Poeta, subito attento all'udire di qualcosa che poteva conferire un qualche potere.

“Non si sa,” disse Kyot. “Alcuni dicono anche Grasal e altri Graalz. E non è detto che sia una coppa. Chi lo ha visto non ne ricorda la forma, sa solo che era un oggetto dotato di poteri straordinari.”⁷⁴

Je zajímavé povšimnout si dvou faktů. Jako první se na Grál ptá Boron, který zde zřejmě zastupuje osobu Roberta de Borona, autora *Le Roman du Saint-Graal*,⁷⁵ což můžeme pochopit z jeho vlastních slov, která vysloví na konci příběhu.

⁷⁴ Eco, Umberto. *Baudolino*. Milano: Bompiani, 2004, s. 140 -141, „Co víš o Poháru?“ zeptal se Boron, okamžitě ve střehu. „A co o něm víš ty?“ odsekl Kyot, rovněž podezíravě. „Jak vidím,“ zasáhl do hovoru Baudolino, „leží na srdci oběma. Co to ale vlastně je? Podle toho, co o něm vím, by to měla být jakási miska.“ „Žádná miska,“ shovívavě se pousmál Boron. „Spíš kalich.“ A pak jako by se rázem rozhodl prozradit nějaké své tajemství, spustil: „Divím se jenom jedné věci, totiž že jste o Poháru dosud neslyšeli, protože to je ta nejdrahocennější relikvie celého křesťanstva. Ježíš v něm požehnal víno při poslední večeři Páně a Josef Arimatejský do něj zachytil krev, která Ježíši při ukřižování vytekla z boku. Někteří lidé tvrdí, že se jmenuje Svatý grál, jiní zase Sangreal, královská krev, protože jeho majitel se stává členem rodiny vyvolených rytířů z rodu Davidova a našeho Pána Ježíše Krista.“ „Tak co vlastně, miska, pohár, nebo grál?“ zeptal se Básník, který ihned zpozorněl, jakmile pochopil, že jde o něco, co souvisí s mocí. To se neví,“ odpověděl Kyot. „Říká se mu i Grasal a prý i Graalz. A není tím řečeno, že by to musel být zrovna pohár. Nikdo si na jeho podobu nepamatuje, i když jej třeba viděl. Každý jenom říká, že je obdařen mimořádnými schopnostmi.“ (český překlad s.126)

⁷⁵ Pelán, Jiří (ed.). *Putování za Svatým Grálem*. Praha: Triáda, 2004, s. 364

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

“Baudolino,” disse Borone, senza ancora riuscire a tenere ferme le mani, “questa sera ho vissuto più di tutti gli anni che abbiamo passato insieme. [...]Ho capito questa sera che io non debbo avere il Gradale, né darlo a qualcuno, ma soltanto mantenere viva la fiamma della sua ricerca. E dunque tieni quella scodella, che ha il potere di trascinare gli uomini solo quando non la si trova. Io me ne vado. Se potrò uscire dalla città lo farò al più presto, e inizierò a scrivere sul Gradale, e nel mio racconto starà il mio solo potere. Scriverò di cavalieri migliori di noi, e chi mi leggerà sognerà la purezza, e non le nostre miserie.”⁷⁶

Další zajímavou věcí, je vlastně fakt, že se právě zde dotýkáme počátku přenesení historek o Svatém Grálu do literární tradice a lidového povědomí, které zřejmě nebylo tak silné, jak by se pro nás, kulturní současníky Da Vinciho kódu, mohlo zdát téměř nepochopitelné. Jenže do chvíle, než sami vymyslí, o jaký objekt se jedná, nemají ani oni představu jaké povahy je nejsvětější relikvie křesťanského světa. Obsah dopisu blíže rozebereme v oddílu věnovaném samotnému dopisu.

V následující kapitole se Baudolino vrací do svého rodiště a setkává se s rodiči a dávnými přáteli a je u zrodu města, které se na tomto území staví. Sobě vlastní lišáckou logikou navrhne místním, aby město, které nebylo císařem schváleno a které tedy bude Barbarossa zřejmě muset zničit, darovali po vzoru Konstantinovy donace papeži Alexandrovi III.

La scelta del nome sarebbe dipesa da un altro problema, e non da poco, quello della legittimazione. Come acquista diritto all'esistenza una città nuova, senza storia e senza nobiltà? Al massimo per investitura imperiale, così come l'imperatore può fare cavaliere e barone, ma qui si stava parlando di una città che nasceva contro i voleri dell'imperatore. E allora? Baudolino e il Ghini erano tornati alla taverna mentre tutti stavano discutendo proprio di quello.

“Se questa città nasce al di fuori della legge imperiale non si può che darle legittimità secondo un'altra legge, altrettanto forte e antica.”

⁷⁶ Eco, Umberto. *Baudolino*. Milano: Bompiani, 2004, s. 265, „Baudolino,“ ozval se Boron a ruce se mu stále ještě třásl, dnes večer jsem žil víc a víc jsem si toho prožil než za všechny ty společně strávené roky [...]. Dnes večer jsem pochopil, že já Pohár mít nesmím a že ani nemám nikoho, komu bych jej dal, že bych měl pouze udržovat plamen našeho hledání. Tu nádobu, která dokáže strhnout a okouzlit, jen když není k nalezení, si ponech. Já odcházím. Podaří-li se mi odejít z města, a budu se snažit, aby to bylo co nejdřív, pustím se do psaní o Poháru. V tom, co napíšu, bude spočívat má jediná moc. Budu psát o rytířích lepších než my, a kdo mě bude číst, bude snít o lidské dokonalosti, a ne o našich bédách. (český překlad s. 476)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

“E dove la troviamo?”

“Ma nel *Constitutum Costantini*, nella donazione che l'imperatore Costantino fece alla chiesa, dandole diritto di governare territori. Noi doniamo la città al pontefice e, visto che in questo momento di pontefici ce ne sono in giro due, la doniamo a quello che sta dalla parte della lega e cioè Alessandro III. Come abbiamo già detto a Lodi, e mesi fa, la città si chiamerà Alessandria, e sarà feudo papale.”⁷⁷

Baudolino tak založí svoje město podle falza, které však za falzum nebylo ještě považováno. Založí tak rodné město Umberta Eca a položí základy linie falzum – falzifikátor-fabulátor. Poté, co doopravdy nastane situace, kdy Fridrich, ač se mu do toho moc nechce, se musí alespoň pokusit město zničit, protože vzniklo bez jeho povolení a tudíž musí dostát svým zásadám císaře, se Baudolino snaží stát na straně alessandrijských a zároveň na straně Barbarossy. Baudolino, který již při stavbě města pomáhal při strategickém rozložení ulic a podzemních chodeb ale vymyslí i dokonalou léčku, která definitivně císaře přesvědčí o nutnosti obléhání skončit. Použije chytře krávu svého vlastního otce Gagliauda a obelstí otce adoptivního. Baudolino následuje Fridricha do boje u Legnana, kde Barbarossa téměř zemře a cestou z bojiště mu vyjeví, že jeho sláva není poražena, ale že jeho doba teprve přijde díky knězi Janovi. Po návratu na dopisu pracuje celé kancléřství tak, aby dopis mohl kolovat ve Francii, Byzanci a Anglii. Bylo třeba dodat dopisu formální legitimitu a to různými pečeti, ale zároveň to udělat tak, aby místo produkce nebylo na první pohled jasné. Využije různorodého původu svých přátel a Baudolino řídí celé toto skriptorium. Vzhledem k dobové politické situaci, byl pak v dubnu roku 1177 Baudolino odtržen od svého úkolu a poslán do Benátek na výzvědy. Potkává se zde s jistým Zosimem, byzantským mnichem, kterému vypráví o říši kněze

⁷⁷ Eco, Umberto. *Baudolino*. Milano: Bompiani, 2004, s. 170, Volba jména závisela na docela jiném problému, a ten nebyl zrovna zanedbatelný. Šlo totiž o legitimitu. Jak může právo na existenci získat město nové, bez vlastních dějin a bez vlastní šlechty? Asi jedině císařskou investiturou, jenže zdejší město vzniklo právě proti vůli císařově!

Jak ale pak celou věc řešit? Když se Baudolino a Ghini vrátili do hostince, zjistili, že se tam povídá právě o tom. „Vznikne-li naše město mimo císařský zákon, legitimitu mu může poskytnout pouze zákon jiný, ale stejně starý a mocný.“ „Jenže kde jej vzít?“ „Kde jinde než v *Constitutum Constantini*. Touto donací císař Konstantin udělil církvi právo spravovat určitá území. My obdobnou donací předáme město papeži, a jelikož teď máme papeže dva, předáme je tomu, který drží s ligu, čili Alexandrovi III. Jak jsme už před několika měsíci řekli v Lodi, město ponese název Alexandria a bude papežským lénem.“ (český překlad s. 155)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

Jana a on mu naopak sděluje poznatky o mapě Kosmy Indikopleusta⁷⁸, jež se Baudolinovi budou posléze hodit. Toho roku v červenci do Benátek přijede i Fridrich a na oslavu konce války, která trvala 18 let, je sloužena mše. Jednoho srpnového dne je Baudolino předvolán před Fridricha a je mu předložen dopis kněze Jana, který ale není adresován Barbarosovi, ale basileu Manuelovi. Baudolino zjistí, že ho podvedl Zosimos a jede ho hledat do Konstantinopole. Setkají se v zapomenutém klášteře v chodbách s mumii mnichů. Zosimos znovu Baudolinovi popisuje Kosmovu mapu, na níž by měla být zanesena cesta do říše kněze Jana. Tvrdí, že se tato mapa nachází v císařském paláci Bukoleonu. Přátelé, kteří jsou stále s Baudolinem, zajmou Zosima a putují nazpět do Evropy, aby se vrátili na svatbu Fridrichova syna Jindřicha. Baudolinovi v létě zemřela matka a on se vrací za otcem. Gagliaudo chce také zemřít ze své vlastní vůle, protože bez ženy pro něj existence nemá smysl. Na smrtelné posteli vedou s Baudolinem hovor o Svatém Grálu a až selský rozum umírajícího otce otevře Baudolinovi oči a on zjistí, proč ještě nikdo nenašel to, co hledal.

La mattina dopo Baudolino gli raccontava che avrebbe donato all'imperatore il Gradale, la coppa in cui aveva bevuto Nostro Signore. "Ah sì? E com'è?"

"Tutta d'oro, tempestata di lapislazzuli."

"Vedi che sei gnecco? Nostro Signore era il figlio di un falegname e stava con dei morti di fame peggio di lui; per tutta la vita ha portato lo stesso vestito, ce lo diceva il prete in chiesa, che non aveva cuciture per non andare a male prima che lui avesse compiuto trentatré anni, e tu mi vieni a dire che faceva baldoria: con un calice d'oro e di slupizzupoli. Me la racconti bella, tu. Cara grazia se aveva una scodella come questa, che gliela aveva scavata suo padre in una radice, come ho fatto io, roba che dura una vita e non si rompe gnanca con il martello, anzi già che ci penso, dammi ancora un po' di questo sangue di Gesù Cristo, che è l'unico che mi aiuta a morir bene."

*Per tutti i diavoli, si diceva Baudolino. Ha ragione questo povero vecchio. Il Gradale doveva essere una scodella come questa. Semplice, povera come il Signore. Per questo magari è lì, alla portata di tutti, e nessuno lo ha mai riconosciuto perché per tutta la vita hanno cercato una cosa che luccica.*⁷⁹

⁷⁸ O této mapě se zmiňuje Eco i v eseji *Forza del falso* v knize *Sulla letteratura*.

⁷⁹ Eco, Umberto. *Baudolino*. Milano: Bompiani, 2004, s. 280, Nazítří ráno mu Baudolino vyprávěl, že odtamtud císaři přiveze darem Pohár, ze kterého pil sám Ježíš Kristus. „Opravdu? A jak vypadá?“ „Je celý ze zlata, posetý lazuritou.“ „Jsi pořád stejné trdlo, jako jsi býval. Ježíš Kristus byl syn tesaře a žil mezi chudáky,

Baudolino si misku vezme a schraňuje ji, jako by to byl opravdový Svatý Grál.⁸⁰ Schyluje se k další křížové výpravě, v pořadí již třetí a stárnoucí Fridrich, kterému se říká spíš už Barbabianca,⁸¹ vypravuje své vojsko. V Gallipoli se přátelé zastaví na trhu, kde nakoupí různé věci, prsteny s jedy a protijedy, dýku. Potkají zde Arcruniho, arménského šlechtice, který je ve službách prince Leona. Cestou do Jeruzaléma přes Asii se utáboří v údolí v Seleukii blízko řeky. Arcruni měl svou tvrz poblíž a Barbarossu a jeho družinu na ni pozval na hostinu a nechal přenocovat. V Arcruniho tvrzi objevují různé vynálezy, systém zrcadel, důmyslné „odposlouchávací“ otvory, dokonce i systém na vytvoření vakua a v neposlední řadě několik relikviářů se zaručeně pravými lebkami Jana Křtitele. Přes noc Baudolino a jeho přátelé hlídají Barbarossu, který je unavený po cestě a chce si ráno jít zaplavat do řeky. Ráno však naleznou jen jeho mrtvé tělo v zavřeném pokoji. Tento prvek pokládají mnozí kritici za detektivní složku románu, která ale není ve skutečnosti důležitá až do chvíle, kdy se opětovně z žánru dobrodružného přesuneme do detektivního rozluštění záhady Fridrichovy smrti a lá Hercule Poirot. Rabbi Solomon, lékař, sezná Fridrichovu smrt. Zjistí také, že zmizel Grál, který měl Fridrich u sebe v pokoji. V návalu myšlenek, co by se všechno mohlo stát s Fridrichovým vojskem, koho všeho by vojáci obvinili z císařovy smrti a zejména jak by se zachoval Barbarossův starší syn, který neměl Baudolina nikdy v lásce, protože byl císaři blíže, než on sám, se snaží nafingovat Barbarossovo utonutí. Pustí tedy jeho tělo po řece a když ho vojáci vytáhnou, tělo doopravdy jeví známky utonutí. Historickým faktem je, že Fridrich byl údajně výborný plavec a plavání miloval do vysokého věku. Nikdy nebylo tudíž příliš jasné, jak se mohl utopit v klidné řece.

co měli ještě míň do huby než on, farář v kostele nám povídal, že celý život nosil jedny šaty, a na těch nebyl jediný steh, aby mu vydržely až do třiatřiceti let a nerozpadly se, a ty mi tu chceš namluvit, že pořádal pitky a popíjel ze zlatého kalichu s lazurity. Kdyby sis radši nevymýšlel, chlapče! Určitě byl rád, že má misku jako tahle, ze které piju já, a pokud vůbec nějakou měl, tak mu ji nejspíš jeho otec vydlabal z nějakého kořene, jak jsem to udělal já. Taková miska pak vydrží léta a nerozbiješ ji ani kladivem. A když už jsi mi ji připomněl, nalej mi do ní ještě trochu té Kristovy krve, ta jediná mi pomáhá slušně odejít ze světa, a podej mi ji.“ U všech rohatých, řekl si v duchu Baudolino, ten nebohý stařec má pravdu. Pohár musel být právě taková miska, jako je tahle. Prostá a chudá jako sám Ježíš Kristus. Třeba je někde všem na očích, a nikdo jej nepozná, protože všichni hledají něco, co se blyští a leskne. (český překlad s. 259)

⁸⁰ Zajímavé je že Baudolino tomu časem doopravdy uvěří a téměř celá druhá polovina románu, se bude točit okolo Grálu.

⁸¹ Bělovous.

Jak bylo již řečeno, dopis a románovou strukturu budeme analyzovat později, dovolte mi však na tomto místě zmínit jednu zajímavost. Až v tuto chvíli, po Fridrichově smrti, se Baudolino ve svých téměř čtyřiceti letech vydává hledat říši kněze Jana. Jsme přibližně na třísté stránce z pětiset stránek originálu. Situace je tedy téměř stejná jako ve *Foucaultově kyvadle*. To, o čem se v románu mluví a co se stane jeho podstatou, se naplno vyjevuje až relativně pozdě. A důvod? Eco sám jej zmiňuje v eseji *Come scrivo* v *Sulla letteratura*. V rámci svého předem rozvrženého plánu, který se musel dokonale shodovat s historickými událostmi a zapadat tak do časového rámce a odpovídat dobovým událostem, bylo nutné některé části vyprávění trochu „pozdržet“. V případě *Foucaultova kyvadla* to bylo rozšíření počítačů, tedy omezení roky 1983 -84 a zároveň chtěl, aby se román odehrával v roce 1968. Eco tedy poslal svého Casaubona do Brazílie. Naopak v *Baudolinovi* na tuto cestu čekáme, protože efekt, který samotné psaní dopisu kněze Jana v Baudolinovi vyvolá, je stejný jako působení tvorby Plánu na Casaubona. Uvěří svému výtvoru natolik, že se vydává hledat svého smyšleného kněze. A v tomto případě bylo Ecovo časové rozmezí dáno setkáním se s Barbarossou a návratem do drancované Konstantinopole roku 1204. Baudolino nemohl říši hledat věčně a musel také svůj příběh přece převyprávět někomu, kdo by jej snad zaznamenal a tudíž se musel vrátit do civilizace.⁸²

Baudolino se tedy se svými přáteli odděluje od Barbarossova vojska a vydává se na cestu hledání říše kněze Jana. Vymyslel ale, že by bylo dobré, aby působili jako 12 králů. Zosimos jim utekl s jedním relikviářem obsahujícím hlavu Jana Křtitele a také se znalostí Kosmovy mapy. Bylo tedy třeba přibrat do výpravy ještě dávné kamarády z Alessandrie - Boidiho, Cuttiku z Quargnenta, bratra Colandriny⁸³ Colandrina Guaska, Porcelliho a Alerama Scaccabaroziho, který měl přezdívku Ciula. Bylo jich tedy celkem jedenáct a vydali se hledat Zosima, o němž si mysleli, že utekl i s Grálem. Rozdělili si mezi sebou relikviáře s lebkami Jana Křtitele, které by se daly cestou zpeněžit. Procházejí temnými zeměmi Abcházie, kde jdou jen mlhou a tmou a z žízně a hladu se jim zjevují přízraky. I tato část o mlze je Ecem rozpracována v eseji o možných světech literatury, kde přebírá

⁸² Eco, Umberto. *Sulla letteratura*. Milano: Bompiani, 2003, s. 347 - 348

⁸³ Baudolino byl také krátkou dobu ženatý s mladou Colnadrinou, která i s dítětem zemřela při předčasném porodu a již Baudolino velice miloval. Jelikož komplex jeho tří lásek je také zajímavým tématem, budeme se jím zabývat až v analýze.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

část novely Edwina Abbotta s názvem *Flatland*.⁸⁴ Zároveň je okolí Alessandrie zmiňováno jako místo, kde jsou naprosto běžné takové mlhy, že není vidět na krok. Cestou po těchto zemích zemře Abdul. Procházejí různými místy a překročí mytickou řeku Sambation, za níž by mělo žít deset ztracených židovských kmenů. Dostali se tedy tímto krokem za hranici doposud známých území. A zde se setkávají s různými fantaskními bytostmi či lépe řečeno monstry. Jako první je uvítá sympatický jednonožec (sciapode) Gavagai⁸⁵. Gavagai mluví překvapivě lámanou řečtinou.

Baudolino e i suoi amici lo riconobbero subito, per averne letto e sentito parlare tante volte: era uno sciapode — e d'altra parte avevano messo sciapodi anche nella lettera del Prete.

Lo sciapode sorrise ancora, levò ambo le mani giungendole sopra la testa in segno di saluto e, ritto come una statua sul suo ; unico piede, disse più o meno: “Aleichem sabì, Iani kalà bensor.”

“Questa è una lingua che non ho mai sentito,” disse Baudolino. Poi, rivolgendosi a lui in greco: “Che lingua stai parlando?”

Lo sciapode rispose in un greco tutto suo: “Io non sa che lingua parlava. Io credeva voi stranieri e parlava lingua inventata come quella di stranieri. Voi invece parla la lingua di Presbyter Johannes e di suo Diacono. Io saluta voi, io è Gavagai, a vostro servizio.”⁸⁶

Ten je zavede mezi další podobná stvoření, jakými jsou bezhlavci, tvrdochodci, pygmejové, giganti, ušatci, bezjazykové, Núbijci, kleštěnci a neviditelní satyrové. Baudolino a společníci zjistili, že se ocitli v místě zvaném Pndapetzim. Gavagai je zavede mezi lid a chce je dovést až do paláce, kde sídlí jáhen, syn kněze Jana. Všichni jsou nadšeni, že se tedy již vlastně téměř dotkli hranice říše či si to alespoň myslí. Vydávají se

⁸⁴ V českém překladu má úryvek brzy vyjít v časopise Plav s názvem *Plochozemí*.

⁸⁵ Zde zřejmě Eco vzdává hold filozofovi jazyka Quinemu, který této jméno dal králíkovi ve svém experimentu o rozluštění jazyka civilizace, po níž nezbyla žádná stopa.

⁸⁶ Eco, Umberto. *Baudolino*. Milano: Bompiani, 2004, s. 370-371, Baudolino i jeho přátelé v něm okamžitě poznali jednonožce, tvora, o němž mnohokrát četli a slyšeli a o němž se ostatně sami v dopise kněze Jana zmínili. Jednonožec se znovu usmál, zvedl obě ruce, sepjal je nad hlavou, což byl určitě pozdrav, a vzpřímen jako socha na své jediné noze řekl asi toto: „Akjchem Sabi, Iani kalá bensor.“ „Tento jazyk slyším poprvé v životě,“ přiznal se Baudolino. Pak na jednonožce promluvil řecky. Zeptal se ho: „Jakým to mluvíš jazykem?“ Jednonožec mu odpověděl jakousi svéráznou řečtinou: „Já neví, co za jazyk mluvil. Já myslí vy cizinci, mluvil tedy jazyk vymyšlený jako cizinci. Vy ale mluví jazyk kněze Jana a jeho jáhna. Já zdraví vás, já je Gavagai, k vašim službám.“ (český překlad s. 342)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

za již zmíněné krále, kteří čekají na příchod posledního, dvanáctého, jímž by měl být Zosimos. Jako dar jáhnu Janovi věnují jednu z lebek Jana Křtitele. Během onoho čekání v Pndapetzim se Baudolino sblíží s jáhnem a zjistí jeho osobní tajemství. Jáhen je vlastně jakýmsi prominentním vězněm a figurkou v rukách svých vlastních sluhů – kleštěnců, svého údajného otce kněze Jana nikdy nespátřil a trpí posledním stádiem lepry. Nikdy se nedožije toho, aby mu oni mohli vyprávět o tom, jaké to je v zemi jeho otce. Aby mohli do říše kněze Jana vstoupit, musí nejdřív jáhen vyslat za otcem posly, kteří to oznámí a přinesou zpět odpověď. Cesta jim má ale trvat rok a tak naši přátelé čekají. Stráví v Pndapetzimu celé dva roky, každý se zabavuje po svém. Boron s Arcrunim neustále debatují o prázdnu, Solomon řeší své ztracené kmene Izraele, Abdul se snaží laškovat s místními stvořeními ženského pohlaví. Objeví se zprávy, že se blíží Bílí Hunové a Baudolino tak se svými společníky má co dělat. Snaží se všemožnými prostředky připravit obyvatele na příchod útočníků, vyrábějí zbraně a trénují taktiku. Baudolino mezitím v hlubokých lesích potká dívku s jednorozcem. Je jí naprosto okouzlen.

*Astata, avvolta in una lunga veste che le disegnava con grazia dei piccoli seni ritti, la creatura camminava con passo di camelopardo indolente, e la sua veste sfiorava l'erba che abbelliva le rive del lago come se muovesse aliando sopra la terra. Aveva lunghi e morbidi capelli biondi, che le arrivavano sino alle anche, e un profilo purissimo, come se fosse stato modellato sopra un monile d'avorio. La carnagione era appena rosata, e quel volto angelico era rivolto verso il lago in atteggiamento di muta preghiera. L'unicorno le scalpitava mitemente intorno, talora levando il muso con le piccole froge vibranti per ricevere una carezza.*⁸⁷

Baudolino byl okouzlen. Byla to Hypatie. Baudolino ji nejprve párkrát přišel pozorovat a odvážil se přiblížit až později. Sblíží se a vyprávějí si, postupem času mu Hypatie vysvětlí, kdo je, že její komunita žen chce navázat na egyptskou novoplatonskou filozofku Hypatii, která byla brutálně zavražděna davem za dob patriarchy Kyrilla. Ve společenství jsou jen ženy a hlavní matka občas posílá mladé ženy na oplodnění kamsi do

⁸⁷ Tamtéž, s. 417, Byla rovná jako proutek, na sobě měla dlouhou řízu, pod níž se půvabně rýsovala drobná, ale výrazná ňadra, a kráčela nedbalým krokem kameleoparda, přičemž lem jejího šatu se otíral o trávu, zdobící břeh jezera, takže se zdálo, že se nohama ani nedotýká země. Měkké světlé vlasy jí padaly až na boky a profil její tváře byl čistý jako řezba ze slonoviny. Pleť jí nepatrně zrůžověla a andělskou tvář jako by v němém modlitbě obracela k jezeru. Jednorozec kolem ní klidně pobíhal, občas k ní pozvedl čenich s drobnými chvějícími se nozdrami, jako by žádal o pohlazení. (český překlad s. 393)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

hor. Vyznávají filozofii souznění s přírodou a nestýkají se ani s bytostmi z Pndapetzim, které naopak řeší jenom věroučné rozdíly o trojjedinosti Boha a o tom, zdali byla Marie christothokos či theotokos. Tím, že tyto roztodivné bytosti, pro Baudolina a jeho společníky stvoření naprosto odlišná od morfologie člověka, nevidí rozdíly mezi svou fyzickou konstitucí, ale jejich vzájemná nevraživost plyne z rozdílných názorů na věroučné otázky ohledně Ježíšova původu, chce dozajisté Eco poukázat na rozdíly mezi západní a východní civilizací, které jsou dnes ještě aktualizovány o tzv. islámskou „svatou válku“. Zatímco se ve městě připravují na válku, Baudolino stále častěji uniká do lesa za Hypatií. Nakonec v milostné chvílce zjistí, že ona není tak docela člověk, ale že je ženským protějškem satyra, tedy od pasu dolů má tělo kozy. Když už jsou Bílí Hunové doopravdy blízko, Baudolino se dozví, že splodil s Hypatií potomka a pakliže to bude dívka, zůstane Hypatiím a pakliže chlapec, bude dán satyrům. Těsně předtím, než vřava vypukne, jde Baudolino za jáhnem, ale zjistí, že on už je mrtvý, vysílený po celé té přípravě na onu velkou událost. Baudolino je pak povolán do boje, který zpočátku skvěle naplánovaný, dopadne kvůli neshodám mezi bytostmi tragicky a Baudolino musí s přáteli rychle odejít. Od jáhnových sluhů dostane rubáš s posmrtně otištěnou podobou jáhna. Rubáš má použít k dobrým účelům. Tyto účely se vyjeví záhy, po návratu do Konstantinopole, kde bují obchod s ostatky.

Non capisco dove vuoi andare a parare,” disse Baudolino. “Qualcuno ha il Mandyllion, e va bene, e lo darebbe in cambio della Sydoine, ma tu non hai la Sydoine, e mi farebbe specie preparare qui da noi un’immagine di Nostro Signore. E allora?”

“Io la Sydoine non ce l’ho,” disse il Poeta, “ma tu sì.”

“Io?”

“Ricordi quando ti ho chiesto che cosa c’era in quell’astuccio che ti hanno consegnato gli accoliti del Diacono prima che fuggissimo da Pndapetzim? Mi hai detto che c’era l’immagine di quello sventurato, impressa sul suo lenzuolo funebre, appena era morto. Mostramela.”⁸⁸

⁸⁸ Tamtéž, s. 483, „Zatím ale ještě není jasné, kam tím vším míříš,“ řekl Baudolino. „Je tu někdo, kdo má Mandyllion, v pořádku, a vyměnil by je za Sydoiné, jenže ty Sydoiné nemáš a řeknu ti, že bych velice nerad vyráběl podobu našeho Pána Ježíše Krista. Takže co?“ „Já Sydoiné nemám,“ odpověděl mu Básník, „ale máš ji ty.“ „Já?“ „Snad se ještě pamatuješ, jak jsem se tě ptal, co je v tom pouzdru, které ti předali jáhnovi služebníci, když jsme utíkali z Pndapetzimu. Sám jsi mi tehdy řekl, že to je rubáš s otiskem těla nešťastného jáhna, pořízený bezprostředně po jeho smrti. Ukaž mi ten rubáš.“ (český překlad s. 453)

A tak tedy po ostatecích 3 králů, nám tu před očima vzniká tzv. Turínské plátno, jedna z nejznámějších světových relikvií s údajným obtiskem Kristova zemřelého těla. Baudolino s ostatními utíká z Pndapetzim, putuje asi rok a je zajat poskoky Aloadina, Starce z hory. Tam zakusí sám, co mu vyprávěl Abdul v Paříži. Díky velkým létacím příšerám, se přátelům podaří ze zajetí uniknout, jejich věrný Gavagai se obětuje, aby oni mohli utéct. Vrací se do Konstantinopole, která je vzhůru nohama kvůli obléhání a vyplenění křižáky během čtvrté křížové výpravy. Baudolino se se společníky živí překupnictvím s ostatky. Dostihne dokonce i Zosima, který je znetvořen, protože se se svým falešným Grálem snažil dělat proroka jednomu asijskému národu a byl odhalen. V katakombách kláštera, kde Baudolino již jednou Zosima potkal, se odehraje rozuzlení Barbarosovy smrti, přátelé se z ní navzájem obviňují a celou tuto záležitost vyvolá Básník, který pro sebe chce Grál. Baudolino si najednou vše uvědomí, poskládá si mozaiku dohromady a zjistí, že Grál měl vlastně stále u sebe v jednom z šesti relikviářů. Po této vyhocené hádce, Baudolino básníka ve rvačce zabije a společníci se rozejdou, ale ještě před definitivním rozchodem dá Baudolino Grál Boidimu, který ho po návratu umístí do katedrály v Alessandrii do sochy jeho otce Gagliauda. Baudolino zachrání život již zmíněnému Niketovi a ten ho vezme pod svou ochranu. V průběhu vyprávění se přesouvají z Konstantinopole do Selimbrie, kde Baudolino dovypráví svůj příběh. Zde přestává retrospektiva a začne být popisován „aktuální“ děj. Niketas pozve přítele fyzika a ten Baudolinovi vysvětlí, že Barbarossa pravděpodobně nebyl zabit, ale jen přidušen špatně hořícím krbem a tak vypadal jako mrtvý a zemřel doopravdy až v řece. Baudolino se zdrcen rozhodne stát se stylitou říkat už jen pravdu. Stal se jakýmsi prorokem, ale lidé byli nevděční a v jediné okamžiky v jeho životě, kdy říkal pravdu, po něm házeli kameny. Po měsících strávených na sloupu v žáru slunce či chladu zimy, došel poznání, že se musí vrátit za Hypatíí, poznat svého potomka a objevit říši kněze Jana a tak sám zmizí, nikdo neví kam.

*Niceta lo vide sparire lontano, che agitava ancora la mano, ma senza voltarsi, dritto dritto verso il regno del Prete Giovanni.*⁸⁹

⁸⁹ Tamtéž, s. 524, Niketas ho sledoval pohledem, jak mizí v dálce. Baudolino mával, ale neotočil se, mířil přímo tam, kde se nachází říše kněze Jana. (český překlad s. 492)

2.2.2 Smaragdy, topasy, rubíny, safíry, onyxy, ametysty a pozemský ráj

Poté, co jsme se seznámili s příběhem odehrávajícím se v knize, přejdeme tedy k podrobnější analýze dvou základních motivů vyskytujících se v románu. Máme-li se zabývat falzem, je nutné zmínit dopis kněze Jana, avšak Svatý Grál, ať již jej vnímáme jako falzum či nikoliv, je druhým nosným prvkem knihy.

Dopis kněze Jana je velice známé falzum. V nejistých dobách, kdy se křesťané uchylovali k hledání obnovy církve a snažili se o její očistu, mohla být snaha najít zemi, kde vládou biblické pořádky, poslední skutečnou nadějí na víru, že někde ještě existuje čistá lidská pospolitost. Snažit se rozebrat povahu a důvody dopisu z historického hlediska by bylo balancováním na nejisté půdě. Už jen fakt, že se v dějinách přesouvá možné místo této mytické říše i do Etiopie, poněkud zpochybňuje i možnosti dobového účelu.

Z pohledu dneška bychom zřejmě tento dopis odhalili jako podvrh velice záhy, ale je opětovně na místě zdůraznit, že nebyl psán s účelem někoho poškodit, ba naopak jen podpořit nevyřešené a pomoci ulehčit politicky nejasnou situaci.

Text, který přikládáme v italské verzi, jak jej publikuje Eco, se rozšířil na konci 12. století nejprve v Byzanci a posléze v Evropě. Stejně tak, jak tomu je v románu, první exemplář je adresován basileu Manuelovi, ale z jazykové analýzy je jasné, že autor nebyl z řeckého prostředí, protože oslovuje jménem, které má nádech opovržení. Pisatel dopisu se představuje jako *dominus dominatum*, a přesto se zve *Presbyter Johannes*, tedy jen jako kněz. Vypráví o krásách, které jsou v jeho zemi, překrásných pokladech, vyjmenovává veškeré drahé kameny a zvířata známá ze středověkých bestiářů. Popisy míst, zvířat a roztodivných bytostí odpovídají dobovým představám o Indických monstrech a geografii tak, jak ji popsal Aristoteles ve svém *De situ Indiae* a nejsou tak pro dobové publikum zcela nepředstavitelné. Popisuje i morálku, která panuje mezi lidmi *nulla divisio est apud nos*, tedy žádné neshody nepanují mezi lidmi a také nikdo nelže. Popisuje ideální říši s ideálními křesťanskými principy, překypující bohatstvím. Dále Jan vyslovuje také slib, že půjde osvobodit Svatého hrobu pod vlajkou křesťanství, což byla jistě skvělá zpráva, protože tak mocná podpora, nemohla než skončit vítězstvím. Avšak druhá křížová výprava skončila pro křížáky fiaskem. Mnozí se také snažili přijít na podstatu a provenienci kněze Jana, zmiňuje se o něm sv. Tomáš a dokonce i Eusebius ve svých *Církevních dějinách*. Často je zaměňován s Janem starším a apoštolem Janem. Z našeho hlediska je však zajímavější než obsah dopisu, jeho pravděpodobný autor. Prvním problémem je fakt, že vlastně neznáme původní jazyk dokumentu. Dobová interpretace přepisovatelů byla

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

taková, že latinský text je překladem z arabského originálu. Podle německého arcibiskupa Kristiána z Mohuče, byl originál řecký, což je ovšem při tak velké kritice k Manuelovi docela nepravděpodobné a byzantské autorství tak můžeme také vyloučit. Na základě jazykové analýzy a použitých termínů v dobovém kontextu se ale můžeme dopátrat kořenů spíše franckých. Dopis je adresován *Basileus gubernator Romeon*, což je vlastně jakési opovržení byzantskou idolatrií vůči panovníkovi a napovídá západní provenienci. Ať už byly pisatelovy zdroje jakékoliv, je zřejmé, že neporozuměl plně některým řeckým termínům a zároveň byly psány tak, aby zněly „řecky“ lidem ze západu. Zajímavá část, která pravděpodobně vzbudila i Ecovu pozornost, je popis daru, který Jan posílá. *Accire ierarcham in nomine nostro et utere tibi, quia libenter utimur lechito tuo...tigna quoque nostrum respice et considera*. Veškerá tato slova jsou výpůjčky z řečtiny a jsou v latině používány velice zřídka a mnohdy mají i špatné významy. Slovo *ierarcha* se téměř nepoužívalo.⁹⁰ Zformulujme tedy jakousi shrnující hypotézu. Je možné, že byl dopis napsán z části jako proti byzantská propaganda, možná někým z Německa. Dokument byl tedy zřejmě napsán v latině a to někým, kdo znal pompézní styl dopisů byzantského kancléřství a dopis se tak z části dá číst jako parodie císařských dopisů a výnosů. Obecně se ale má za to, že dopis vznikl na dvoře Fridricha Barbarossy, což je i linie jakou sleduje Eco.

Otázku, kterou bychom si dále mohli položit, je tedy srovnání účel vs. obsah. Bylo-li hlavním cílem dopisu podpořit těžce zkoušené křesťany ve Svaté zemi a trochu snížit mocenský post byzantského vládce tím, že se nad něj postaví křesťanský vladař, proč se v dopise objevují ony fantastické popisy veškerých nádher Indie? Pisatel byl tedy zřejmě unesen fantazií a ztratil v ten okamžik cíl svého počínání. Vždyť i sám Baudolino píše:

“No, no,” disse il Poeta, “bisogna fare schiattare di bile e il papa e il basileo di Bisanzio. E aggiungi che il Prete ha fatto voto di visitare il Santo Sepolcro con un grande esercito per sconfiggere i nemici di Cristo. Questo per confermare quel che ne aveva detto Ottone, e per chiudere la bocca al papa se per caso obietta che però non era riuscito ad attraversare il Gange. Giovanni ci riproverà, per questo vale la pena di andarlo a cercare e di stringere alleanza con lui.”[...] “Ora datemi idee per popolare il regno,” disse Baudolino. “Debbono viverci elefanti, dromedari, cammelli, ippopotami, pantere, onagri, leoni bianchi e rossi, cicale mute, grifoni, tigri, lamie, iene, tutte le cose che da noi non si

⁹⁰ Podrobnější jazykový rozbor viz. Helleiner, Karl F. Prester John's Letter: A medieval Utopia. *Phoenix*, roč. 1959, č. 2, s. 54-57

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v dile Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov vedono mai, e le cui spoglie siano preziose per chi decida di andare a caccia laggiù. E poi uomini mai visti, ma di cui parlano i libri sulla natura delle cose e dell'universo..."

"Sagittari, uomini cornuti, fauni, satiri, pigmei, cinocefali, giganti alti quaranta cubiti, uomini monocoli," suggeriva Kyot.

"Buono, buono, scrivi Abdul, scrivi," diceva Baudolino.

Per il resto non c'era che da riprendere quello che era stato pensato e detto negli anni precedenti, con qualche abbellimento. La terra del. Prete stillava miele ed era ricolma di latte — e Rabbi Solomon era deliziato nel ritrovare echi dall'Esodo, dal Levitico o dal Deuteronomio — non ospitava né serpenti né scorpioni, vi scorreva il fiume Ydonus, che fluisce direttamente dal Paradiso Terrestre, e In esso si trovavano... Pietre e sabbia, suggeriva Kyot. No, rispondeva Rabbi Solomon, quello è il Sambatyon. E il Sambatyon non dobbiamo metterlo? Sì, ma dopo, l'Ydonus scorre dal Paradiso Terrestre e quindi contiene... Smeraldi, topazi, carbonchi, zaffiri, crisoliti, onici, berilli, ametiste, contribuiva Kyot, che era appena arrivato e non capiva perché i suoi amici dessero segni di nausea (se mi date ancora un topazio me lo ingoio e poi lo cago via dalla finestra, gridava Baudolino), ma ormai, con tutte le isole fortunate e i paradisi che avevano visitato nel corso della loro ricerca, di pietre preziose non ne potevano più.⁹¹

⁹¹ Eco, Umberto. *Baudolino*. Milano: Bompiani, 2004, s. 78, „V žádném případě,“ odsekl Básník, „papežovi a byzantskému basileovi musí vzteky prasknout žluč. Uved' tam ještě zmínku o kněžové slibu navštívit Boží hrob a dodej, že s sebou přivede velikou armádu, se kterou porazí nepřátele Kristovy. Čímž jen znova potvrdíme, co už řekl Ota, a zavřeme hubu papeži, kdybyho napadlo vytasit se s námitkou, že už jednou se mu nepovedlo překonat řeku Gangu. Jan to hodlá zkusit znova, a proto také stojí za to, najít ho a uzavřít s ním spojenectví.“ „A teď předložte návrhy, kým a čím by se Janova říše měla zabýdlit,“ požádal své druhy Baudolino. „Musejí tam být sloni, dromedáři, velbloudi, hroši, pardálové, divocí osli, bílí i rudí lvi, němé cikády, tygři, upíři, hyeny i pták noh, zkrátka všechno, co u nás není k vidění a co by mohlo představovat vzácnou trofej pro toho, kdo by se tam chtěl vypravit na lov. A pak také nevídané bytosti uváděné v knihách o přirozenosti věci a všehomíra.“ „Hadí káňata, rohatí lidé, faunové, satyrové, pygmejové, psohlavci, obři zvící třiceti loket, jednoocí lidé,“ napovídal Kyot. „Nepospíchej. A ty, Abdule, piš,“ nabádal přítel Baudolino. Nakonec už zbývalo jen vrátit se k tomu, co si vymysleli a pověděli v předcházejících letech, a maličko to přikrášlit. Říše kněze Jana oplývala mlékem a strdím - rabi Solomon v tom našel ozvuk Exodu, Leviticu a Deuteronomia, což ho potěšilo -, nehostila na své půdě hady ani štíry a protékala jí řeka Ydonus, pramenící v Pozemském ráji, plná... Kamení a písku, napovídal Kyot, rabi však připomenul, že plná písku a kamení je řeka jiná a ta že se jmenuje Sambation. Takže ten Sambation tam uvádět máme, nebo nemáme? Určitě, ale až později, Ydonus pramení v Pozemském ráji, a je tedy plný... Smaragdů, topasů, rubínů, safírů, chryzolitů, onyxů, akvamarínů a ametystů, snažil se svým dílem přispět Kyot, který právě

Autor je tedy unesen fantazií; jeho výsledná práce se podobá spíše dnešnímu science-fiction. Stejně jako tehdy, se i dnes člověk obává svých omezení a utíká se tak do světa fantazie a snění, který je bez hranic. Dělá mu radost přetavovat své fantastické vize do možné reality. Indie 12. století byla pro normálního smrtelníka asi tak stejně dosažitelná jako Mars pro člověka dnešního. Ale tato nedosažitelnost nemohla bránit možnostem vytvářet nové světy a jejich obyvatele alespoň v představách. Země kněze Jana se tak stala jakýmsi mytickým a legendárním pozemským rájem a místem, kde se odehrávají všechny „meraviglie“. I Marco Polo ve svém Milionu zmiňuje sciapody (jednonožce), monocoly (jednooké giganty) i blemmy (bezhlavce).⁹² Indie se tak na staletí stala místem exotické přebujelosti a samotný kněz Jan žijícím svědkem triumfujícího křesťanstva, pojistkou pro nejhroší časy. Dobu největších zeměpisných objevů musíme tedy nahlížet i tímto pohledem.⁹³

Zmínili jsme i Svatý Grál, je tedy třeba blíže se podívat i na tuto tematiku. V *Baudolinovi* je Grál zpočátku jen náhodným důsledkem fantazírování nad říší kněze Jana. Baudolinova kompanie vymýšlí, co by mohlo přijít vhod Fridrichovi i Janovi, napadne je Grál, ale oni sami nevědí co to vlastně je, napíší do dopisu neurčitý termín „schrána“. Průběhu vyprávění je ale stvořen a v podobě misky zemřelého Baudolinova otce má vejít do dějin. Způsobí však jen svár, a když je domněle ukraden Zosimem, jemu samému způsobí i zmrzačení. Budeme-li se pohybovat na románové úrovni, musíme poznamenat, že jiskra vědomí, že Grál je jeho vlastním stvořením, zůstává v Baudolinovi i nadále a tak Svatý Grál jako objekt samotný, zůstává i pro Baudolina nadále jen mlhavou legendou. To, co on drží v ruce, je jen miska, z níž se naposledy napil vína jeho otec. Nahlédneme-li však grálovou tematiku z vnějšku románu a tedy ne z hlediska jeho protagonistů, celá Baudolinova cesta do říše kněze Jana je analogií ke všem možným vyprávěním o výpravách za Svatým Grálem, která se v literárních dějinách datují již do konce 12. století, tedy přibližně do doby, v níž se odehrává *Baudolino*. První nám známý autor takového vyprávění je Chrétien de Troyes a svůj příběh *Perceval aneb Vyprávění o*

přišel a nechápal, proč jeho přátelé předstírají, že se jim zvedá žaludek (proboha, už žádný topas, nebo ho spolknou a vyseru z okna rovnou na ulici, pokřikoval Baudolino): po všech rájích a šťastných ostrovech, které při svém hledání museli navštívit, se jim už opravdu dělalo z drahokamů nanic. (český překlad s.133)

⁹² Eco, Umberto. *O zrcadlech a jiné eseje*. Přeložili Vladimír Mikeš, Veronika Valentová. Praha: Mladá fronta, 2002, s.81

⁹³ Helleiner, Karl F. „Prester John's Letter: A medieval Utopia.“ *Phoenix*, 1959, vol. 2, s.45-50

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

Grálu napsal právě mezi lety 1180 – 81. Následovalo mnoho dalších autorů a příběhů - mezi nimiž již zmíněný Robert de Boron - měnil se i pohled na tento předmět. Zprvu se nejednalo o nic svatého a nemělo to ani bližší obrysy, než schrána či nádoba, posléze se stal Svatým Grálem, pro jehož získání se hrdinní rytíři vydávali vstříc smrti i slávě. Pro účely této práce snad tedy shrňme, že z vnějšího pohledu je Baudolinovo putování vlastně podobné putováním hrdinů hledajících Grál, jejichž příběhy byly napsány v době, do níž je zasazeno Baudolinovo dobrodružství a nese i obsahově analogické prvky. Je to Ecovo vzdání holdu těmto autorům a zejména vlastní pokus o proniknutí do středověku tzv. tradice a to naprosto jiným způsobem, než učinil Dan Brown.⁹⁴

Spojitosť *Baudolina* a tzv. grálových románů je větší, než by se na první pohled mohlo zdát. *Baudolino* je především středověkou *romance* a na rozdíl od předchozích Ecových románů se dá zařadit mezi dvorský – rytířský román artušovské tradice a raně renesanční román rabelaisovské povahy.

*Come è stato ampiamente dimostrato, sia il termine romanzo sia le strutture formali che caratterizzeranno il genere nei secoli successivi hanno radici nell'Età medievale nella quale emergono due linee fondamentali: da un lato il concetto di romanzo come struttura narrativa coerente, dominata dal principio di causalità, dall'altro, l'idea di romanzo come discorso sul mondo. Due linee che coincidono con la linea biografica e con quella enciclopedica. Il romance biografico e alla fine un Bildungsroman, romanzo di educazione, e contemporaneamente un Entwicklungsroman, romanzo di formazione.*⁹⁵

Rytířské romány Chrétiena de Troyes byly romány, v nichž vítězila představa osobního pokroku a duchovního zdokonalení, dochází tedy k propojení hrdiny a okolního světa. A i *Baudolino* se odehrává tímto způsobem, ale jeho poznání nebude poznáním neutrálním a pasivním. Baudolino je lišácký venkovan, který poznává jen to, co si on sám vymyslí během svých snů s otevřenými očima. *Baudolino* je tedy současným přepisem

⁹⁴ Vyčerpávající informace o tomto tématu a celé genezi grálových příběhů nalezneme v knize *Putování za Svatým Grálem*, přeložené a doplněné studií Jiřího Pelána a také v knize *Il Graal: i testi che hanno fondato la legenda* z italského nakladatelství Mondadori, vyšlé roku 2005 pod vedením Marie Antonie Liborio.

⁹⁵ Forchetti, Franco. *Il segno e la rosa*. Roma: Castelvechi, 2005, s. 246 -247, Jak již bylo názorně ukázáno, jak termín román, tak i formální struktura, které charakterizují tento žánr po následujících staletí mají kořeny ve středověku, kdy se objevují dva základní směry. Na jedné straně koncept románu jako koherentní narativní struktury, v níž vládne princip kauzality a na straně druhé, román jako dialog o světě. Dva směry, které se shodují s životopisnou a encyklopedickou linií. Životopisná *romance* je nakonec *bildungsroman*, výchovný román a zároveň také *entwicklungsroman*, román dospívání. (vlastní překlad)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

středověké *romance* a na rozdíl od *Jména růže* se pevně této podoby drží a není tedy jen jakousi románovou neogotikou.

*Baudolino è un romanzo di confine: segna la frontiera tra i due mondi temporalmente contigui. Il suo midollo spinale e incontrovertibilmente medievale: cortese e cavalleresca è la vicenda di Baudolino impegnato in lotte militari e ricerche di sante reliquie; cortese è la relazione triadica tra Baudolino, il Barbarossa e l'imperatrice moglie di costui; spiritualmente medievale è l'intrigo di vicissitudini che coinvolgeranno Baudolino e i suoi amici impegnati nella ricerca e nella custodia del Gradale, nella traslazione delle spoglie dei Magi e nella mistica e meravigliosa ricerca del leggendario regno del Prete Gianni.*⁹⁶

2.2.3 Konstrukce možného světa a koncepce pravdivého

Nyní již víme, jaká falza pro *Baudolina* Eco použil, ale je také nutné pochopit i ostatní prvky, které propojují Ecovu zbylou tvorbu s tímto románem a to z důvodů, jaké jsme již uvedli výše. Eco si tak trochu ve svých románech zkouší v praxi to, co popisuje ve své esejistice teoreticky.

Začněme jak jinak než od začátku. Tedy možným světem, který Eco stvořil pro *Baudolina*. Autor zde rozehrává velkou partii mezi jasně nepravdivým obsahem, který má ale tolik styčných bodů s historickou realitou, že se s ní mnohdy kryje, a nepsanou dohodou mezi spisovatelem a čtenářem o reálnosti románového světa. Řekněme tedy, že Eco vytváří světy „možné“ s rysy naší vlastní reality proto, abychom se v románu cítili jako doma, ale sami přece musíme vědět, že když má náš hostitel stejný gauč jako my, neznamená to, že jsme v našem bytě. U takového románu máme tedy spíše tendenci chápat fabulované jako pravdu. Ale použijeme-li logickou konstrukci, kterou předkládá sám Eco v esejí *Boschi possibili*, jedné ze souboru přednášek na Harvardově univerzitě nesoucích název *Sei passeggiate nei boschi narrativi*, dojdeme k pevně dané koncepci reality a fikce, jež Eco používá ve své tvorbě. Základní případ, jenž Eco uvádí, jsme si představili už v oddílu o *Foucaultově kyvadle*, a tedy pána, který ve starých novinách našel, že v noci na 24. června 1984 byl na místech, kudy v románu procházel Casaubon, velký požár, kterého

⁹⁶ Tamtéž, s. 248, *Baudolino* je přechodovým románem. Naznačuje hranice mezi dvěma souběžnými světy. Jeho osa je dozajisté středověká, dvorský a rytířský je příběh *Baudolina* účastnícího se válek a hledání relikvií, dvorský je trojúhelníkový vztah mezi *Baudolinem*, *Barbarossou* a císařovnou. Duchovně středověká je zápleтка, která přivede *Baudolina* a jeho přátele k uschovávaní a hledání *Grálu*, přesunu ostatků tří králů a k hledání legendárního království kněze *Jana*. (vlastní překlad)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

si protagonista nemohl nevšimnout. Zdá se nám to možná absurdní až směšné, ale je to stejně nepochopitelné, jako když lidé chodí v Londýně do Baker Street podívat se na Sherlocka Holmese nebo hledají v Dublinu místa, kde zřejmě bydlel Leopold Bloom, což nám veskrze zas tak bizarní nepřijde. Můžeme tedy krásně vidět, jak tenká je hranice mezi realitou a románovou fikcí. Jenže nebyl by to Eco, kdyby do této své vlastní teorie nehodil granát.

*Noi pensiamo che nel mondo reale debba valere il principio di Verità (Truth), mentre nei mondi narrativi deve valere il principio di Fiducia (Trust). Eppure anche nel mondo reale il principio di Fiducia è tanto importante quanto il principio di Verità. Non è per esperienza che so che Napoleone è morto nel 1821, anzi se dovessi basarmi sulla mia esperienza non potrei neppure dire che sia esistito (qualcuno ha anzi scritto un libro per dimostrare che era un mito solare); non so per esperienza che esiste una città chiamata Hong Kong e non è neppure per esperienza che so che la prima bomba atomica funzionava per fissione e non per fusione - di fatto è dubbio che io sappia bene come funziona la fusione atomica.*⁹⁷

K takovému uvažování dospějeme sice až po delším zkoumání problematiky, ale není na škodu také říci, že nedostatek oné důvěry v Historii může vést k tendencím věřit v konspirační teorie celosvětového spiknutí těch či oněch skupin, což je Ecovi téma velice blízké. Eco ale stojí pevnýma nohama na zemi a říká, že taková důvěra je nutná pro přežití, že je nezbytné věřit odborným zkušenostem ostatních a na zbytek máme svou vlastní Encyklopedii poznaného a prožitého. Pak máme také Encyklopedii, kterou Eco nazývá „massimale“ a která zahrnuje veškeré encyklopedie, noviny a rukopisy nastřádané v běhu staletí. Ale způsob, jakým přijímáme zobrazení skutečného světa, není jiný, než způsob, jakým přijímáme zobrazení možného světa v románové fikci. Eco říká:

⁹⁷ Eco, Umberto. *Sei passeggiate nei boschi narrativi*. Milano: Bompiani, 2000, s. 73, Věříme tomu, že - pokud jde o reálný svět - nejdůležitějším kritériem je pravda, zatímco máme sklon si myslet, že fikce popisuje svět, který musíme vzít takový, jaký je, na základě víry. Ovšem i v reálném světě je princip víry stejně důležitý jako princip pravdivosti. Ze zkušenosti nevím, že Napoleon zemřel roku 1821. Navíc, kdybych musel být závislý na své vlastní zkušenosti, nemohl bych ani říci, zda Napoleon vůbec existoval (kdosi kdysi dokonce napsal knihu, v níž dokazoval, že Napoleon je slunečním mýtem). Ze zkušenosti nevím, že někde leží město jménem Hongkong, a dokonce ani nevím, že první atomová bomba fungovala na základě štěpení a nikoliv syntézy (vlastně toho o syntéze atomů mnoho nevím). (stránkové odkazy z této knihy jsou zde i dále z českého překladu: Eco, Umberto. *Šest procházek literárními lesy*. Přeložila Bronislava Grygová. Olomouc: Votobia, 1997, s. 119)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

Io faccio finta di sapere che Rossella abbia sposato Rhetta così come io faccio finta di sapere che Napoleone abbia sposato Giuseppina. La differenza sta ovviamente nel grado di questa fiducia: la fiducia che do a Margaret Mitchell è diversa di quella che do agli storici. Io accetto che i lupi parlino solo quando leggo una fiaba, e per il resto mi comporto come se i lupi fossero quelli descritti nei congressi di zoologia.[...] Al di là di altre, importantissime, ragioni estetiche, penso che noi leggiamo romanzi perché essi ci danno la sensazione confortevole di vivere in un mondo dove la nozione di verità non può essere messa in discussione, mentre il mondo reale sembra essere un luogo ben più insidioso.⁹⁸

Pravda románová je tedy pro Eca pravdivější než pravda opravdová. A zde nás Eco posouvá k tomu, abychom i při čtení používali selský rozum a drželi se v mezích možné interpretace.

Ma vedete come il decidere che cosa sia vero o falso nel mondo reale comporti molte decisioni, assai difficili, circa il grado di fiducia che concedo alla comunità, così come debbo decidere quali porzioni della Enciclopedia Globale debbano essere accettate, e quali no. Sembra che con le verità valide nei mondi finzionali le cose vadano in modo assai più liscio. Eppure anche un mondo finzionale può apparire altrettanto infido del mondo reale.⁹⁹

V eseji *Come scrivo*, poslední v knize *Sulla letteratura*, píše Eco o tom, jak vznikají jeho romány. Nejprve popisuje právě výše zmíněné světy, jejich tvoření a skutečnost, že aby se v nich mohl odehrát příběh, musel je vymyslet až do toho nejmenšího detailu, například soustavy schůdků mezi dvěma nakladatelstvími ve *Foucaultově kyvadle*. Stvořil si tak svět sám pro sebe, který ale má kontury a styčné body se světem reálným a místy, které známe i my. Píše také o tom, že to, jak svět stvořil, determinuje styl, jakým budou protagonisté mluvit. Ukazuje to na příkladu různých registrů Belba jako ironického literáta,

⁹⁸ Tamtéž, s. 72, Předstírám víru v to, že si Scarlett vzala Rhetta, a stejně tak беру jako fakt osobní zkušenosti, že se Napoleon oženil s Josefínou. Samozřejmě, že rozdíl tkví v míře této víry: moje víra v Margaret Mitchellovou je jiná než má víra v historiky. Jen když čtu bajku, akceptuji, že vlci mluví. Jinak se chovám, jako by tito vlci byli těmi, které popsal poslední mezinárodní kongres Zoologické společnosti. [...] Tyto důvody existují a jsou docela seriózní. Ovšem říci, že tyto důvody jsou vážné, neznamená, že se dají snadno formulovat. (český překlad s. 120)

⁹⁹ Tamtéž, s. 74-75, Abych učinil rozhodnutí, co je pravda a co ne v reálném světě, musím učinit některá složitá rozhodnutí týkající se mé víry ve společnost. Dále musím rozhodnout, jak velké části Totální die je možno důvěřovat, a zbytek zavrhnout jako nespolehlivý. (český překlad s. 123)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

pana Garamonda jako kýčovitého obchodníčka, Ardentiho jako pseudodannunziovského hrdinu a Aglieho jako vychovaného muže pocházejícího z jiné doby.

Avšak u *Baudolina* to údajně bylo naprosto jinak. Z původního hlavního nápadu nic nezbylo a ze svých předchozích idejí využil jen detektivní „klasiku“ vraždy v zavřeném pokoji. Dalším nápadem bylo, že chtěl, aby se závěrečná scéna odehrávala mezi mumifikovanými těly Kapucínů v Palermu. Mumifikovaná těla tu tedy jsou, ale jinde. Třetím nápadem bylo do románu umístit skupinu lidí, kteří by vytvářeli falza, protože se Eco tou dobou o falzum zajímal. Přišlo mu na mysl tedy jedno z „nejlibovějších“ falz celých západních dějin, a to nám již známý dopis kněze Jana. O toto falzum se začal více zajímat a zaujala ho také představa poslat své krajany objevovat Janovo království a nakonec to také byla dobrá příležitost, jak se vrátit k milovanému středověku. Ale údajně ani toto by ho nepřesvědčilo, kdyby dopis nebyl autorsky připisován kancléřství Fridricha Barbarossy. Barbarossa pro něj byl magickým jménem, Ecovo rodné město vzniklo právě Fridrichovi navzdory. Od tohoto okamžiku byl prý už jen krůček od pokusu o náhled na Barbarossu z netradičního úhlu, z úhlu, který historiografie běžně nezaznamená, pohledem syna a dvořanů. K pojmenování hlavního hrdiny po patronu města a za otce mu dát Gagliauda z historiky o krávkě, byl již jen krůček. *Baudolino* je tedy opakem *Jména růže*, v němž mluví erudovaní vzdělanci, kdežto Baudolino a jeho blízcí mluví lidovým dialektem Fraschety. Co s tím? Umístit román do Byzance. A i když toho Eco o Byzanci údajně mnoho nevěděl, možná právě proto o tom chtěl psát. Našel tedy klíč k tomu, jak budou mluvit ostatní postavy, ale stále nevěděl, jaký bude Baudolino. Nemohl mluvit pseudopadánským či piemontským dialektem z 12. století, o nichž máme minimum dokladů. Napsal tak kus pseudo deníku mladíka z údolí Pádu z konce 12. století a i když to mnohokrát přepisoval, nakonec je tento deník vstupní branou do románu.

*Ma già in quella prima stesura, attraverso lo stile linguistico, mi è diventato chiaro di come avrebbe pensato e parlato Baudolino. Dunque, alla fine, il linguaggio di Baudolino non è nato dalla costruzione di un mondo, ma un mondo è nato sullo stimolo di quel linguaggio.*¹⁰⁰

Mimo exaktně vytvořených světů si také Eco dává různé restriktce, protože sám ví, o čem chce či nechce mluvit. Baudolinův život je tedy determinován několika daty, jeho

¹⁰⁰Eco, Umberto. *Sulla letteratura*. Milano: Bompiani, 2003, s. 347, Už při první verzi jsem si prostřednictvím jazykového stylu ujasnil, jak bude Baudolino myslet a mluvit. Takže se nakonec Baudolinův jazyk nezrodil z výstavby světa, ale vznikl na základ stimulu onoho jazyka. (český překlad s. 302)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

vlastní rok narození je proto 1142, aby mohl mluvit a uvažovat o různých dobových faktech. První zmínky o dopisu kněze Jana kolují již od roku 1165, Eco dal Baudolinovi ještě další čas na uvažování a i přesto, že přesvědčí Fridricha o nutnosti výpravy za hledáním kněze Jana, uplynou další roky, než se na cestu vydá. A proč? Právě proto, aby Baudolino mohl Niketovi vyprávět svůj příběh na pozadí hořící Konstantinopole, stejně tak, jako byl Casaubon poslán do Brazílie, aby mohl mít Belbo své *files* na Abulafiovi.¹⁰¹ Viděli jsme tedy, jak Eco staví své světy. Snažili jsme se také načrtnout, jak Eco prezentuje chápání pravdy ve světě reálném a ve světě možném – fiktivním. Přejdeme tedy nyní do praxe a ukažme si tuto tenkou hranici právě na románu *Baudolino*, jehož protagonistou je věčný lhář.

*Sospeso tra storia e leggenda, tra eventi reali ed eventi immaginati, ambientato in un Medioevo realisticamente fantastico e narrato in uno stile spesso rabeleisiano, Baudolino è un eroe per caso, un „eroe della menzogna“, principe della bugia, falsario della Storia. Invento lettere, documenti, libri e storie. Ma le sue invenzioni hanno la forza di diventare sovente realtà o comunque di causare effetti nel mondo reale: i libri da lui immaginati vengono realmente scritti, la lettera del Prete Gianni, figura menzionata dalle cronache di Onorio, comincia a circolare in Occidente e diventa il pretesto per l'espansione crociata a Est.*¹⁰²

Co to ale znamená pro náš hledaný svět falza? Že máme chápat vše, co je kolem nás jako falzum. Turínské plátno? Ostatky tří králů?

*Menzognero l'autore, menzognero il personaggio: ma della menzognera e falsa storia non si fa mistero.*¹⁰³

Eco není Tolkien a nechce, abychom věřili, že jeho Středozem existuje. Baudolinova geografie je koneckonců jen dalším možným světem, který vnímáme jako nepravdivý. Pakliže jsme na tomto místě došli přes všechny možné světy až k hranici, na

¹⁰¹ Tamtéž, s. 348 - 351

¹⁰² Forchetti, Franco. *Il segno e la rosa*. Roma: Castelveccchi, 2005, s. 245, Stojící na hranici mezi historií a legendou, mezi skutečnými a vymyšlenými událostmi, odehrávající se ve skutečně fantastickém středověku a vyprávěný stylem často rabeleisovským, je Baudolino hrdina jen díky náhodě, hrdina výmyslu, princ lži, falzifikátor Historie. Vymýšlí dopisy, dokumenty, knihy a příběhy. Ale jeho výmysly mají sílu stát se skutečností či jinak způsobit následky ve světě skutečném: knihy jím vymyšlené jsou doopravdy napsány, dopis kněze Jana, osoby zmíněné v Honoriových kronikách, začne obíhat na Západě a stane se záminkou pro křížáckou expanzi na Východ. (vlastní překlad)

¹⁰³ Tamtéž, s. 278, Lhář autor, lhář protagonista, ale nepravdivost příběhu není tajemstvím. (vlastní překlad)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

níž stojí sám Baudolino, tedy hranicí mezi skutečným a vymyšleným, mohli bychom my sami být nařčeni z toho, že jsme vlastně Baudolinovi uvěřili a jeho románová existence byla přenesena mimo literární fiktivní svět.

Na tomto místě je správné říci, že Eco sám opětovně dává jasně najevo, kde stojí a že jeho úmyslem není vytvořit zástupy lidí putujících do Asie, podívat se na Arcruniho hrad a pak na jednoonožce a bezhlavce.

Pro Baudolina je tento svět možná příliš obyčejný, příliš nudný a jeho fantazie je tak bujná, že mu dovolí tyto světy vytvořit, ba co více, přivést do nich i své přátele. Ale, jak jsme měli již možnost vidět ve *Foucaultově kyvadle*, pouštět se do nekonečných vod fantazie, i když zdánlivě podložené, může být životu nebezpečné, když se uvěří vlastním představám. Ale Baudolino hraje hru. Je jako moderní programátor, který vytvoří svět virtuální reality a napojí se na něj se svými přáteli. Avšak na rozdíl do Belba a Casaubona, Baudolino neprohrává, ví, že jeho svět je vymyšlený. Baudolino je vítěz, protože přijímá hru se vším všudy. Nevěří tomu předtím a ani potom. On ví, že Grál neexistuje, ale všichni, císařem počínaje, tomu věří. On ví, že říše možná neexistuje, ale ostatní to neví. Solomon hledá své ztracené izraelské kmeny, Abdul svou lásku a Básník chce Grál pro sebe. Baudolino ale není venkovským vychytralcem, který všechny přelstil. Nakonec se jako jediný pokusí vrátit a nalézt Hypatii. Jeho „životní falzum“ je tedy významově plně středověké, konané s dobrým úmyslem. Bylo by to všechno možné, kdyby si to doopravdy vymyslel? Otázkou však zůstává, kde je zlom mezi pouhým výmyslem a něčím, co můžeme považovat za potenciálně pravdivé? Jak jsme již zmínili na začátku v oddílu o typologiích falza, Grál je tak známý, že přece musí někde existovat. To samé bychom mohli říci o říši kněze Jana. Dopis je tedy v Baudolinových rukou zástupcem falešného dokumentu o dávné pravdě. Pro Baudolina má vymyšlený Grál smysl pouze tehdy, pakliže je jeho příběh vyprávěn. A když je převyprávěn, bude existovat i přestože se nikdy nestalo nic z toho, co je v knize napsáno. *Baudolino* je vlastně řetězcem falešných vyprávění. Baudolino tak lže Barbarossovi, Zosimos Baudolinovi, Baudolino jáhnu Janovi. A možná Baudolino Niketovi. A Niketas zřejmě nám všem, pakliže to byl on, kdo předával Baudolinův příběh.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

*Se il mondo non è altro che una storia, e inutile uscirne, non c'è modo, non rimane che lasciarsi ottenebrare dalle passioni e non smettere di raccontare.*¹⁰⁴

Poslední část o Ecovu *Baudolinovi* jsem si nechala na vyjádření své vlastní hypotézy. Říci, že Eco je Baudolino, by bylo příliš nadnesené. Když si ale přečteme mnohé Ecovy práce, romány a eseje, objevíme malého chlapce s nesmírnou fantazií a důvtipem. Možná se Eco chtěl sám vydat do středověku, pobavit se tak trochu na účet ostatních, protože jeho falza vlastně nejsou ničím jiným, než dobře míněnou hrou. Chce poznávat a prožít dobrodružství, lásku a zjistí, že když jednou v životě říká pravdu tak, jak je, hází po něm jen kameny. Je lepší zůstat ve světě snů a představ. Nahlédneme-li tedy tento přístup pohledem našeho tématu, můžeme říci, že Ecovi slouží falza k vytyčení pevných dotykových bodů s Historií, ale právě proto, že jsou to falza, nemůžeme pokládat jeho dobrodružství za reálné.

Ale nebyl by to Eco, kdyby se román nevztahoval také k aktuální společenské situaci. *Baudolino* má velice silnou linku rytířského románu a o to je zde náročnější vidět analogii se současností. Román byl vydán v roce 2000, tedy rok před doposud největším islámským teroristickým útokem na západní civilizaci. Odráží tak klima vztahů mezi křesťanským západem a blíže neidentifikovaným východem, v románu obývaným různými bytostmi žijícími v náboženské toleranci a duchovním smíru, což můžeme chápat jako globální rozpínavost Západu vůči Východu, který se pro něj zdá nepochopitelný ve své komplexnosti a je jednodušší mu dát nálepku náboženských válek, islámského terorismu a falešných zpráv.

¹⁰⁴ Cotroneo, Roberto. *Eco: Due o tre cose che so di lui*. Milano: Bompiani, 2001, s. 78, Jestli svět není více, než příběh, je zbytečné z něj unikat, není jak, nezbyvá než nechat se pohltit vášní a nepřestat vyprávět. (vlastní překlad)

2.3 Falešný abbé – pravý falzifikátor, falešné protokoly – pravá genocida

Odi ergo sum.¹⁰⁵

Grazie anche alla mia opera i Mordechai di tutto il mondo stanno avviandosi a un rogo maestoso e tremendo. [...] Chissà cosa ne faranno a Mosca. Magari riuniranno i miei protocolli in un documento secco e burocratico, privo della sua ambientazione originaria. Nessuno vorrà leggerlo, avrei sprecato la mia vita a produrre una testimonianza senza scopo. O forse è così che le idee dei miei rabbini (erano pur sempre i *miei* rabbini) si diffonderanno per il mondo e accompagneranno la soluzione finale.¹⁰⁶

Pražský hřbitov je šestým a zatím posledním román Umberta Eca. Vyšel na podzim roku 2010 a jako všechny Ecovy romány, které přišly po *Jménu růže*, vyvolal nejprve velká očekávání u čtenářů i u kritiky. Ale jeho struktura je relativně složitá a obsah kontroverzní, přesto se stal bestsellerem a to i v našem prostředí v době svého vydání.

U předchozích dvou románů, které jsme zde rozebrali a jež spolu zdánlivě nesouvisí, jsme mohli pozorovat postup od makro struktur k menším a detailnějším prvkům, rozpracovaným do dokonalosti. Mám tím na mysli přechod od změti konspirační literatury ve *Foucaultově kyvadle*, přes *dopis kněze Jana z Baudolina*, se kterým jsme se ale již setkali ve *Foucaultově kyvadle* až k *Protokolům sionských mudrců v Pražském hřbitově*, jimž *Foucaultovo kyvadlo* věnuje dokonce několik kapitol. Můžeme tedy říci, že ve svém druhém románu Eco vyložil na stůl spousty karet a nyní se již jen rozhoduje, se

¹⁰⁵ Eco, Umberto. *Il cimitero di Praga*. Milano: Bompiani, 2010, s.28, Nenávidím, tedy jsem. (stránkové odkazy z této knihy jsou zde i dále z českého překladu: Eco, Umberto. *Pražský hřbitov*. Přeložil Jiří Pelán. Praha: Argo, 2011, s. 23)

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 501-505, I mou zásluhou nyní Mordechajové celého světa krácejí vstříc velkolepé a strašlivé hranici. [...] Zamlada jsem vystavěl – řekl bych kámen po kameni – svůj pražský hřbitov, a teď mám pocit, že mi ho Golovinskij ukradl. Pánbůh ví, co s ním v Moskvě provedou. Třeba sloučí mé protokoly do suchého, úřednického dokumentu, a zbaví je jejich původních dekorací. (český překlad 413 – 415)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

kterými bude hrát. Na rozdíl od *Baudolina*, je v *Pražském hřbitově*, dle mého soudu nejdůležitějším téma dobové aktualizace. Eco vystihl to, čemu se ve filozofii z počátku 20. století říkalo *zeitgeist* – ducha doby, tedy atmosféru zaslepené nenávisti a snahu najít za každou cenu jasného viníka za činy, které si společnost způsobila sama hromadným konáním. Skrze příběh, který se odehrává v 18. století tak prezentuje společenské xenofobní klima dneška. Stejně tak jako v *Baudolinovi*, i zde voyeuricky nahlížíme do zákulisí vzniku falza. Vlastně již potřetí v této práci. Pouze s tím rozdílem, že falzum, které se pomalu rodí v průběhu let, způsobí smrt několika miliónů lidí. Protokoly sionských mudrců jsou falzum, které bylo velice známé na počátku 20. století, ale dnes už není tak hmatatelně přítomné a my vidíme jen jeho důsledky.

A přitom, když si někdo dá práci jako Eco, dokáže velice snadno vystopovat beletristickou genezi tohoto falza, složeného z kusů Dumasova *Josefa Balsama* a dalších románů-fejetonů, jejichž hlavními zástupci jsou právě Dumas a Eugène Sue, autor jednoho z románů, které stojí v linii zrodu Protokolů. Když si uvědomíme, co může způsobit takové nepochopení románové fikce, na které se navíc nabalí ještě zlý úmysl falzifikátora s cílem očernit a ublížit jedné národnostní či etnické skupině, přejde nám mráz po zádech. Román Umberta Eca je tak záměrně plný žluči, hněvu, prázdné nenávisti a zaslepené zloby, aby nám ukázal, jak snadno se lidé v krizových chvílích nechají přesvědčit o skupinové vině a jak nebezpečné je, když se necháme unést konspiračními teoriemi a domnělou snahou o ovládnutí světa. V případě *Foucaultova kyvadla* kvůli domnělému falzu zemře jeden, možná dva lidé, v reálném důsledku falza, které se objevuje v *Pražském hřbitově*, zemřelo 6 miliónů lidí. Eco se tímto tématem zabýval i ve své eseji *Costruire il nemico*¹⁰⁷, která vyšla ve stejnojmenné knize roku 2008, tedy dva roky před *Pražským hřbitovem* a jejíž obsah probereme dále v oddíle o analýze Ecova posledního románu. *Pražský hřbitov* tedy můžeme brát jako paralelu k současnému společenskému dění a jako důrazné upozornění na to, co by se mohlo stát, kdybychom podleli lynčovacím náladám. I zde má však falzum více vrstev, jsme také svědky vzniku, průběhu a konce tzv. Dreyfusovy aféry, která byla jen zinscenovaná. A tak stejně jako u *Baudolina*, je nám převyprávěna paralelní Historie. Paralelní k té, kterou známe nyní. A je nám tak dána možnost zamyšlení se nad hypotetickou rekonstrukcí běhu dějin tak, jak se mohly odehrát. Současně Eco nadále

¹⁰⁷ Česky jako Vytváření nepřítele.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

ztenčuje hranici mezi tzv. historickými fakty a románovou fikcí a jedinou postavou vyskytující se v *Pražském hřbitově*, která doopravdy neexistovala, je jen protagonista.¹⁰⁸

Přejděme nyní tedy, naposledy v této práci, k obsahu románu, který budeme posléze detailněji rozebírat z hlediska Ecovy práce s možnostmi chápání reality jako fikce a naopak a také jako přirozeného pokračovatele předchozích knih, zabývajících se falzem.

Dodejme snad ještě, že román je „ilustrován“ či lépe řečeno doplněn o staré grafiky, které jsou z větší části z Ecovy vlastní sbírky. I toto je však součástí procesu falzifikace, protože v románu to vypadá, jako by tyto byly vytvořeny ad hoc přímo pro tuto knihu, avšak je tomu přesně naopak. Jejich původní podstata zaniká a je jim přidán nový význam podle toho, jak se to autorovi hodí do kontinuity textu.

2.3.1 Pražský hřbitov - příběh

Nebyl by to Eco, kdybychom se v románu octli před jednoduchým lineárním či retrospektivním vyprávěním. Setkáváme se tak naráz se třemi vypravěči. Vypravěčem a hlavním hrdinou trpícím zdvojením osobnosti¹⁰⁹ Opětovně jako v *Baudolinovi* se tedy setkáváme s narativním rámcem, který retrospektivně vypráví protagonistův příběh. V tomto případě je příběh vypravěčem jakoby čten přes rameno protagonistovi z jeho deníku a z dat zápisů můžeme vysledovat, kdy byl vlastně převyprávěn. Deník začíná datem 24. března 1897 a až do 18. dubna je zde popsán každý den. Po noci na 19. dubna si Simonini uvědomí rozdvojení osobnosti a zde přestává retrospektivní narace a počíná se příběh současný. Rámcový příběh se tedy stejně jako u *Baudolina*, zastaví v zásadním okamžiku a posléze pokračuje dále v současné linii vyprávění. Mnozí kritici tvrdí, že *Pražský hřbitov* je oním románem - fejetonem, který chtěl napsat Jacopo Belbo z *Foucaultova kyvadla* a že on je tím plíživým se vypravěčem v pozadí. Taková hypotéza mi přijde již poněkud přehnaná, avšak je nutné přiznat, že s *Foucaultovým kyvadlem* má *Pražský hřbitov* nemálo společného a co se protagonisty týká, rozdvojenou osobností je již vlastně dvojice Casaubon – Belbo, která ale významově tvoří jednu osobu. V rekonstrukci děje tohoto románu pomáhá i samotný autor, jenž na konci uvádí přehlednou tabulku, kde rozděluje fabuli a syžet, tedy příběh a rámeček. Přejděme tedy *in medias res*.

¹⁰⁸ Tuto skutečnost Eco sám poznamenává v doslovu.

¹⁰⁹ O tom, že Simonini trpí zdvojenou osobností a jako čtenáři před sebou nemáme dvě postavy, se dozvídáme až poměrně pozdě, téměř na konci románu.

Hlavním hrdinou románu je Simone Simonini, falzifikátor, dvojitý agent, falešný opat a vrah. Sledujeme ho, jak si ve svém bytě, který má nad svým vetešnictvím sloužícím jako zástěrka pro podvodnou činnost, začíná zaznamenávat do deníků události svého života a doufá, že tak nalezne příčinu své náhlé ztráty paměti, která ho postihla.

Druhou osobou, kterou Simonini jak se zdá nezná, je abbé Dalla Piccola. Ale tento abbé žije v bytě, který je propojený s obydlím Simoniniho a překvapivě ví mnoho věcí o Simoniniho životě a komentuje události zapsané v jeho diáři.

Zápisy Simoniniho a Dalla Piccoly se střídají obden a čtenář je tak zatažen do Simoniniho krize identity a začne stejně jako on být přesvědčen, že oba protagonisté jsou vlastně jedna osoba vyjma okamžiku, kdy se objeví jisté nesrovnalosti, které ho přesvědčí o opaku. Jak jsme již zmínili, objevuje se i třetí hlas, v knize graficky rozlišený jiným písmem, a to vypravěč.

Simone Simonini začíná přemítat počátek svého života, vzpomene si, že je rozený Piemont'an, že mu brzy zemřela matka a že vyrůstal v Turíně u svého dědečka, Giovanniho Battisty Simoniniho, protože jeho otec byl Karbonář a často kvůli organizování různých protestních akcí daleko od domova. Otec Simoninimu zemře roku 1849 při obraně Druhé římské republiky. Na rozdíl od Simoniniho otce, je dědeček hluboce až bigotně věřící a předává svému vnukovi hrdelní nenávisť vůči Židům. Dokonce i jméno Simone bylo malému Simoninimu vybráno na památku sv. Simonina, dítěte, které bylo podle legendy rituálně zabito Židy v Trentu na konci 15. století.

Simone vyrůstá v ponurém, tíživém a zpátečnickém prostředí. Je vychováván jezuitu, které povolal jeho dědeček, mezi nimiž byl i otec Bergamaschi, který se v románu posléze objeví a bude zde hrát velkou roli. Toto prostředí v něm živí necitlivost, misantropii, předsudky, chorobné averze, obsesivní misogynství a on na protest proti výchově, které se mu dostalo, začne opovrhovat náboženstvím. Zaujme ho ale čtení fejetonových románů Eugena Sue a Alexandra Dumase, z nichž nejvíce oceňuje *Josefa Balsama*, román, ve kterém se objevuje Cagliostro, nám známý i z *Foucaultova kyvadla*.

Po dědečkově smrti v roce 1855, Simone zjistí, že jeho dědictví nejsou nic než dluhy a po studiích práv, která dokončil je nucen jít pracovat k notáři Rebaudengovi, jemuž Simone připisuje velký podíl na zadlužení dědečkova majetku, který měl notář ve správě. Rebaudengo ho naučí falzifikovat dokumenty a Simonini záhy projeví pro tuto činnost velké nadání a přitáhne tak na sebe pozornost tajných služeb savojské dynastie. Zde se také

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

potkáváme s prvním náznakem toho, jak bude Simonini posléze pracovat. I on se stane v jistém smyslu obětí svého vlastního falza.

*„Sia chiaro, caro Simone, gli spiegava, passato ormai al tu, io non produco dei falsi, bensì nuove copie di un documento autentico che è andato perduto o che, per banale accidente, non è stato mai prodotto, ma che avrebbe potuto e dovuto esserlo.“*¹¹⁰

Simonini umně odstraní notáře jeho vlastními zbraněmi a stane se špionem. Je poslán na Sicílii, aby sledoval Garibaldiho „Výpravu Tisíce“ a zde se seznámí se spisovatelem Ippolitem Nievem, poručíkem a účetním – pokladníkem armády dobrovolníků. Simonini si získá Nievovu důvěru, a tím i přístup k účetním knihám, čímž byl pověřen od tajné savojské služby. Simonini měl získat a zničit pouze tyto účetní knihy, aby se tak nepřišlo na tajné financování od královského rodu. Simonini ale vymyslí plán daleko rozsáhlejších rozměrů, seznámí se v převleku za jezuitu s mistrem Ninuzzem, který je odborník na výbušniny a nechá potopit loď, na níž cestuje Nievo, který zemře i se svými knihami. Defilují tak před námi dějiny italského sjednocení obohacené o malé fiktivní epizody. Mistr Ninuzzo se do příběhu také vrátí a Simonini ho opětovně zneužije a poté také podloudně nechá zabít.

Když se Simonini vrátí do Turína, je tajnou službou poslán do Paříže a tam začíná pracovat pro francouzskou kontrarozvědku. Mezitím je inspirován již zmiňovanými romány Dumase a Sua a také vyprávěním svého dědečka o knize abbého Barruela a dědečkově reakci na něj.

Ma il suo tema preferito era l'abate Barruel. Mi penso ragazzo e quasi vedo l'abate Barruel, che sembrava abitare in casa, anche se doveva essere morto da tempo.

Vedi ragazzo, sento il nonno dire, dopo che la follia della Rivoluzione ha sconvolto tutte le nazioni d'Europa, si è fatta udire una voce che ha rivelato come la Rivoluzione non fosse stata altro che l'ultimo o il più recente capitolo di una cospirazione universale condotta dai templari contro il trono e l'altare, ovvero contro i re e in particolare i re di Francia e

¹¹⁰ Eco, Umberto. *Il cimitero di Praga*. Milano: Bompiani, 2010, s. 104, „Aby ti to bylo jasné, Simone,“ vysvětloval – a už Simonovi tykal, „já nevyřábím falza, nýbrž nové kopie autentických dokumentů, které se ztratily nebo které kvůli banálním okolnostem nebyly nikdy vyhotoveny, ačkoli vyhotoveny být mohly a měly. (český překlad s. 91)

Lucie Doležal Nováková:

*Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov nostra santissima madre chiesa... Questa è stata la voce dell'abate Barruel, che alla fine del secolo scorso ha scritto i suoi Mémoires pour servir à l'histoire du jacobinisme...*¹¹¹

Simonini tak začne pomalu vytvářet falešný dokument, který byl nejprve zamýšlen jako diskreditace jezuitů a posléze byl namířen proti Židům. Vystupuje tak před námi poprvé scéna setkání dvanácti rabinů, zástupců evropských židovských komunit, kteří za temného příšeří noci osnují plán na ovládnutí světa a zničení křesťanství.

Další podklady, které poslouží našemu falzifikátorovi pro výrobu tohoto textu je kniha Maurice Jolyho namířená proti Napoleonovi III. *Dialogue aux enfers entre Machiavel et Montesquieu ou la politique de Machiavel au XIXe siecle, par un contemporain*. Simonini je svými nadřízenými poslán za Jolyem do věznice, aby vyzvěděl více informací a zjistil do jaké míry je či není pro Francii nebezpečný. Simonini pak Jolyho zabije, ale nastraží to jako sebevraždu. Při své práci pro francouzskou tajnou službu se také infiltruje do anarchistických skupin, které připravují atentát na Napoleona III. Jistý Gaviali, Ital, který bojoval na Sicílii s Garibaldim, je osobou, s níž se má Simonini sblížit a který ho posléze také seznámí s Jolyem. Simonini na anarchisty připraví podlou léčku, do níž zatáhne i mistra Ninuzza, který si ho v Paříži našel a chtěl ho zabít. Při domluvené policejní razii byl však záměrně zabit Ninuzza a Gaviali posléze za spiknutí poslán do Cayenne.

Simonini neustále obohacuje své „malé životní dílko“ namířené proti Židům o minuciózní detaily různého původu, jenž si do příběhu dosazuje podle toho, jak se mu to hodí, přesně tak, jak pracuje Eco se svými ilustračními grafikami. Simonini chce svou práci zpeněžit a prodat ji tomu, kdo mu nabídne největší sumu. Porevoluční atmosféra přispívá všem možným xenofobním náladám a konspiračním teoriím a on se spojí i s pruskou tajnou službou a pozná jistého Hermana Goedscheho, spisovatele, který si pod záminkou nutnosti materiály ověřit, scénu okopíruje a přivlastní si ji tak pro svůj román *Biarritz*. S vypuknutím prusko francouzské války padne vláda Napoleona III., se Simonini nachází ve velmi nejisté době vlády pařížské Komuny a je svědkem náhlého zmizení svého kontaktu u tajných služeb, pana Lagrange.

¹¹¹ Tamtéž, s. 61 Ale jeho nejoblíbenějším tématem byl abbé Barruel. Vybavuji si sám sebe jako chlapce a skoro přitom vidím i abbého Barruela, který jako by bydlel s námi, třebaže už musel být dlouho mrtvý. Slyším dědečka, jak říká: „Poslouchej mě, chlapče! Když šílenství revoluce zachvátilo všechny národy Evropy, zazněl hlas, který zvěstoval, že revoluce není nic jiného než poslední a nejnovější kapitola všesvětové konspirace, vedené templáři proti trůnu a oltáři, to jest proti králům, a zvláště francouzským králům, a svaté matce církvi... Byl to hlas abbého Barruela, který na konci století napsal své Mémoires pour servir à l'histoire du jacobinisme... (český překlad s. 55-56)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

„Il capitano Simonini, immagino. Io mi chiamo Hébuterne. D'ora in poi qualunque cosa voi abbiate fatto col signor de Lagrange, la farete con me. Sapete, anche i servizi di stato debbono rinnovarsi, specie alla fine di una guerra. Monsieur Lagrange meritava una onorata pensione, forse ora sta pescando à la ligne da qualche parte, fuori da questa sgradevole confusione. Non era il momento di fare domande.[...] Arrivato in fondo alla fila sono stato colpito dai tratti dell'ultimo giustiziato, che stava un poco discosto dagli altri, come se fosse stato aggiunto dopo alla brigata. Il volto era in parte ricoperto di sangue raggrumato, ma ho riconosciuto benissimo Lagrange. I servizi avevano cominciato a rinnovarsi.¹¹²

Po této zdrcující zkušenosti Simonini pochopí, že musí chránit hlavně sebe a že jeho oboustranná pozice je velice nebezpečná. Po této revoluční záležitosti, pracuje dál na svých kontaktech a spojí se i s abbém Bergamaschim, který se také zajímá o starý materiál, který by však mohl použít proti nepřítelům církve – Židům a Svobodným zednářům. Přestože se Simonini v následujících letech živí výrobou falešných dokumentů všeho druhu pro věrné klienty a přijde si tak i na slušnou sumu peněz, je čím dál tím více osamělý, vede skromný a samotářský život a jeho jedinou vášní je dobré jídlo.

Ale jedinou myšlenkou, která Simoniniho neopustí je dostat v povědomí svůj falešný dokument o tajném židovském spiknutí, který nejprve nesl název *Pražský hřbitov* a posléze byl přejmenován na *Protokoly*. *Protokoly* využívají veškeré myslitelné antisemitské a antijudaistické stereotypy, které šíří strach a nenávisť napříč sociálními vrstvami počínaje kněžími, k nimž se obracejí pasáže o Židech jako ďábelských nepřítelích křesťanství, navaděcích k volnomyšlenkářství a zakladatelích Svobodného zednářství, až po maloměšťáky, pro něž jsou Židé vykresleni jako inspirátoři socialistických a komunistických hnutí a v neposlední řadě je dokument určen proletariátu, pro nějž jsou Židé prezentováni jako lichváři, šedé mozky finančního světa a světových bank a vykořisťovatelé lidu.

¹¹² Tamtéž, s.298-299, „Kapitán Simonini, jak se domnívám. Já se jmenuji Hébuterne. Ať už jste s panem Lagrangem pracoval na čemkoli, teď budete spolupracovat se mnou. Jak víte, i státní služby se musí obnovovat, hlavně koncem války. Monsieur Lagrange si zasloužil důstojnou penzi, teď už možná někde chytá ryby a la ligne[...].Když jsem došel na konec řady, zarazila mě podoba posledního popraveného. Ležel poněkud dál od ostatních, jako by se ke společnosti připojil až dodatečně. Tvář byla částečně pokryta speklou krví, ale přesto jsem bezpečně poznal Lagrange. Služby se začaly obnovovat. (český překlad s. 249)

Ve svém diáři Simonini také vzpomíná na setkání s jistým abbého Dalla Piccolou, který mu za jezuity zadal vyhotovit spisek proti Židům. Když se pak provalilo, že tento materiál, tedy jakousi nedospělou verzi *Protokolů*, použil pro svůj román *Biarritz* i Goedsche, abbé Dalla Piccola obviní Simoniniho z prostého plagiátorství a Simoninimu nezbyde, než Dalla Piccolu zabít, aby nebyl odhalen a zdiskreditován a ukryje jeho tělo do stoky, která se nachází pod jeho krámkem. Simoniniho materiál je použit i tak a Goedsche bude posléze umlčen jezuity.

Simonini tudíž přijde na to, že ten, s kým si dopisuje, není pravý abbé Dalla Piccola, kterého zabil.

*Mi sono svegliato tardi e ho trovato sul mio diario la vostra breve nota. Siete mattiniero. Dio mio, signor abate – se leggerete queste mie righe uno di questi giorni (o di queste notti). Ma chi siete voi davvero? Perché proprio ora io mi ricordo di avervi ucciso, ancor prima della guerra! Come posso parlare a un'ombra?*¹¹³

Ten, kdo se neustálé vkrádá do jeho deníku a dopisuje za něj některé události, na které si on sám nevzpomíná, tedy není pravý abbé Dalla Piccola. Ten ale převezme otěže příběhu a převypráví, co prožil on během těch samých let. Dalla Piccola v té době tedy vstupuje do kontaktu se zvláštními osobami, jako byl satanistický kněz abbé Boullan a především spisovatel Leo Taxil. Taxil byl autorem ostrých antikatolických spisků, s nimiž uspořádal promyšlený podvod a jako někdejší věrný zednář nasimuluje svou překvapivou konverzi ke katolictví a začne vyrábět sérii polemických spisků, které mají obrovský komerční úspěch. Tyto spisky obsahují svědectví o esoterických a tajemných praktikách různých zednářských lóží. Aby byly znepokojivé popisy rituálních scén ještě věrohodnější, vezme Dalla Piccola pod svou „ochranu“ pacientku doktora Du Mauriera, psychiatra a ředitele psychiatrické kliniky ve Vincennes. Tato žena se jmenuje Diana, má záhadnou minulost a mívá hysterické záchvaty, při nichž dochází ke zdvojení její osobnosti a ona se tak stává ze slušné a věřící dívky, lascivní a provokativní bytostí a nechává se unést popisy fantaskních satanistických kultů a černých mší, jichž se účastnila. Dalla Piccola s Taxilem zavrou dívku do svého bytu a Taxil od ní čerpá náměty pro své antizednářské pamflety, které se mimořádně dobře rozšíří v katolických kruzích a Taxil si tím zaslouží i výjimečné

¹¹³ Tamtéž, s. 248, Probudil jsem se pozdě a ve svém deníku jsem našel vaši krátkou poznámku. Jste ranní ptáče. Můj Bože, pane abbé – pokud budete některý z příštích dnů (či některou z příštích nocí) číst tyto mé řádky... Kdo vlastně jste? Protože právě teď si vzpomínám, že jsem vás zabil, ještě před válkou! Jak mohu mluvit se stínem? (český překlad s. 209)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

osobní setkání s papežem Lvem XIII. V jistou chvíli dostane Diana i příjmení Vaughan a je sama uváděna jako autorka mnohých knih. Dalla Piccola, Taxil a Boullan pro ni vykonstruují její životní příběh a vymyslí, že byla palladiánskou adeptkou, která se kaje a obrací se zpět na víru. Po určitém čase se ale objeví první zpochybnění Dianiny autenticity a pravdivosti jejího příběhu. Poté, co doktor Charles Hacks, známý pod jménem Bataille, autor *Le diable au XIX siècle* a spoluautor antizednářských publikací, ohlásí, že Dianina konverze byla jen lež a že tím chtěli využít naivitu katolíků, chce Taxil také provést svůj antikatolický „coming out“ a připravuje si teatrální výstup a opuštění této skupiny.

Simonini má však v záměru sbírat další informace o Svobodných zednářích a zajistí si tak v republikánském prostředí dobrou příležitost a záminku, aby s nimi mohl vstoupit do styku. Během tohoto období se také dostane do kontaktu s Petrem Račkovským, koordinátorem ruské tajné zahraniční špionáže a to díky setkání s Julianou Dmitrijevnu Glinkovou, které se Simonini snažil vnutit své protižidovské výplody fantazie. Simonini tak začíná spolupracovat Ochranou, tajnou policií carského Ruska, která je zainteresovaná v získání kompromitujících materiálů ohledně semitského spiknutí na ovládnutí světa, aby je mohla použít pro své účely. Mezitím se Simonini stane součástí slavné Dreyfusovy aféry a to tak, že vyrobí falešný dokument, který napodobuje písmo Alfreda Dreyfuse, alsaského důstojníka židovského původu, v němž Dreyfus údajně prozrazuje francouzská vojenská tajemství. Dreyfus je odsouzen a poslán na Ďábelský ostrov.

Večer 21. března, tedy den před záhadnou ztrátou paměti, se Dalla Piccola účastní společně s Dianou černé mše, která se později změní v sabat vedený Boullanem a během něhož je Diana v tranzu hnána chtíčem k Dalla Piccolovi a ten jí podlehne. Ráno poté Dalla Piccola zjistí, že Diana je Židovka a je šílený z toho, že měl pohlavní styk s ženou a že by s ní mohl zplodit židovské dítě. Zabije Dianu a Boullana a jejich těla schová do stoky k tělu původního Dalla Piccoly. Tyto události byly evidentně příčinou traumatu, které vyvolalo ztrátu paměti a vymazalo se tak vše, co souviselo s falešným Dalla Piccolou. Zjistíme tak, že Simonini a Dalla Piccola jsou jedna a tatáž osoba a v důsledku prožitého šoku způsobeného traumatickou událostí u Simoniniho nastalo zdvojení osobnosti. Díky metodě, kterou posléze propagoval Sigmund Freud, s nímž se Simonini setká v Paříži téměř na počátku románu, avšak píše jeho jméno jako Froide, která spočívá v rekonstrukci vlastního života skrze psaní deníku. Na tomto místě by bylo možné zamyslet se, zdali Eco, věčný „literární kutil“, který skládá své romány ze zbytků literatury, tedy z úryvků knih, které se za vysokou literaturu rozhodně považovat nedají, nenaráží také na knihu *La*

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov coscienza di Zeno od Itala Sveva, kde hlavní hrdina Zeno Cosini má za úkol od svého psychiatra, doktora S., sepsat svůj životní příběh do deníku.

Po přerušení práce na diáři, která se protáhne přibližně na rok, se Simonini opětovně pouští do práce pro carskou tajnou službu, která po něm neustále chce dodat *Protokoly*, avšak ne již onu původní téměř středověkou scénu, ale dokument, jenž by přímo souvisel s aktuální dobou a odrážel problémy, se kterými se lidé budou moci identifikovat. Rusové Simoniniho dokonce vydírají, protože ví o jeho tajemství ukryté ve stoce sklepa. Simonini se bojí, že jeho jméno může být spojováno s falešným dokumentem, který poslal Dreyfuse na smrt, ale Račkovský ho ujišťuje, že je především v zájmu Francie, aby domnělý Dreyfusův dopis byl pokládán za pravý. Simonini tak dokončí své *Protokoly* podle nároků Račkovského a odevzdá je agentovi Matveji Golovinskému. V ten okamžik Simonini netuší, jak velký vliv budou mít jeho *Protokoly* na celé 20. století. Poslední zápis v deníku je z prosince 1898, román se uzavírá přípravou atentátu v tunelech pařížského metra, které se právě staví. Simonini si myslí, že už na něj všichni jeho „zaměstnavatelé“ zapomněli, ale dostane úkol odpálit bombu vyrobenou Gavialim v jednom z tunelů. Deník zde náhle končí a tak se můžeme jen domnívat, že Simonini zemřel. Pařížské podzemí nás zavede opětovně do *Foucaultova kyvadla*, kde nejen o Račkovském, ale i o neznámých vládčích světa obývajících právě takové podzemní prostory, mluvil preparátor Salon.

2.3.2 Protokoly sionských mudrců

Je až děsivé, jak blízko je příběh *Pražského hřbitova* Historii. Při nastínění obsahu jsem se snažila o co největší stručnost, avšak při zachování zásadních momentů románu. A tak se nám nedostalo přesného vyjmenování všech autorů, jejichž díla byla využita pro výslednou podobu *Protokolů sionských mudrců*. Eco sám je genezí falešného dokumentu, který měl tak ohromný dopad na lidstvo, již evidentně dlouho zaujat. Celý tento proces se vyskytuje už na stránkách *Foucaultova kyvadla*, posléze v *Šesti procházkách literárními lesy* a nakonec v souboru esejů *O literatuře*. Zejména v poslední jmenované práci je nám zdroj, průběh a následky tohoto falza, podáván jako na podnose s až odzbrojující jednoduchostí a logickou posloupností. Není v našich silách provádět rešerše v původních dokumentech a tak se pro výklad hlavního falza nesoucího děj *Pražského hřbitova* budeme spoléhat zejména na Ecovu vlastní tvorbu a sekundární literaturu, z níž vyjmenujme

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

především výjimečný doslov Jiřího Pelána k českému překladu *Pražského hřbitova* a knihu Sergia Romana *I falsi protocolli*.¹¹⁴

Přejdeme nyní tedy z románové roviny, do roviny reálného světa a jeho dějin. I když právě tento úkon je u *Pražského hřbitova* jedním z nejtěžších. Není tak těžké si dosadit reálně existující figury do dějin pohnutého 19. století a přijmout fakt, že vymyšlená scéna putuje z románu do románu a posléze do dokumentu, který je vykládán jako pravý, jako skutečnost, že nesprávná interpretace fikce či zdánlivé fikce, může vést i k tragédii neuvěřitelných rozměrů. I tomuto tématu, tedy prvkům, které signalizují fikci či naopak pravdu, se budeme věnovat dále v této práci.

Eco na konci práce sám píše ve zkratce o tom, co po vydání reálných protokolů následovalo. Začneme tedy od konce, abychom lépe pochopili, proč právě na toto téma Eco upozornil a jak moc je nebezpečné řadit sled nesourodých informací tendenčním způsobem.

Roku 1905 se v Rusku objevuje spisek potulného fanatického mnicha Sergeje Nila, který se chtěl stát zpovědníkem cara a byl posedlý představou o antikristu. Ten vydal *Protokoly* i knižně jako dodatek ke své knize *Velký v malém o příchodu Antikrista a říše d'áblů na zemi*, avšak nevzbudily větší pozornost, byť v letech 1903-06 proběhla v Rusku velká pogromová vlna.

Nilus píše: *"Jeden blízký a dnes už zesnulý přítel mi předal rukopis, jenž s mimořádnou přesností a jasností popisuje plán a postup hrozivého světového spiknutí... Tento dokument se mi dostal do rukou asi před čtyřmi roky, a to s absolutní zárukou, že jde o pravdivý překlad originálních dokumentů, jež jistá žena ukradla jednomu z nejmocnějších a nejvýše zasvěcených zednářských vůdců... K loupeži došlo ve Francii, v zemi, která je hnízdem „židovského zednářského spiknutí“, na konci tajného shromáždění „zasvěcených“. Těm, kteří chtějí vidět a slyšet, si troufám tento rukopis odhalit. Nazývá se Protokoly sionských mudrců."*¹¹⁵

Čas *Protokolů* tak přišel až s revolucí v roce 1917, kdy se zejména ve Francii, Anglii, USA a Německu rozšířila legenda o spojení bolševiků a Židů. Ve Francii byl antisemitismus znovu zakořeněn na přelomu 19. a 20. století v tzv. Dreyfusově aféře, kdy se po stoletém období klidu a snášenlivosti, jež přinesla Francouzská revoluce z roku 1879, opět rozpoutaly protižidovské pogromy a vypalování synagog, a tak se

¹¹⁴ Blížeji bude zmíněna v bibliografii.

¹¹⁵ Eco, Umberto. *Pražský hřbitov*. Přeložil Jiří Pelán. Praha: Argo, 2012, s. 431

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

zde *Protokoly* dočkaly mnoha vydání. V doposud tolerantní Británii uvěřili v pravost *Protokolů* všichni přední nežidovští intelektuálové i novináři a britský tisk tak až do roku 1921, kdy se v *Timesech* objevily první důkazy o podvržení *Protokolů* spojující jejich text s Jolyho knihou, pravidelně přinášely novinové články dokazující spojitost židovských mocenských ambicí s bolševismem.

Obdobný průběh pak měl strach z bolševismu a trockismu v USA s důsledkem výrazného omezení přistěhovalců z východní Evropy, což mělo pro Židy katastrofální důsledky v letech 1933-1941, kdy bylo odmítnuta širší pomoc židovským uprchlíkům. Ve válečných letech pak v důsledku strachu z komunismu USA stálo na vrcholu svého antisemitismu, kdy dle průzkumů by polovina jeho obyvatelstva souhlasila s přijetím protižidovských zákonů, ne nepodobných těm norimberským z fašistického Německa. Ničivé důsledky pak *Protokoly* měly ve válkou demoralizovaném Německu, kde se s jejich poselstvím zcela ztotožnil Adolf Hitler a postavil na nich celý svůj teoretický základ antisemitismu tak, jak jej prezentoval ve spisku *Mein Kampf*. A jak píše Eco...

*Dopo di che il testo viaggia attraverso l'Europa sino a pervenire nella mani di Hitler... Tutti conoscono le puntate successive.*¹¹⁶

V komunistickém Sovětském Svazu našly *Protokoly* úrodnou půdu až po smrti Stalina, za jehož života byly protižidovské čistky součástí jeho boje o moc, a systematickosti se jim dostalo aktem vyhlášení státu Izrael v roce 1948, avšak Židům nebylo nijak bráněno v emigraci. Systematické represe tak přišly až se Stalinovým nástupcem Nikitou Chruščovem, jenž byl odchován ukrajinskými pogromy po roce 1945 a zasloužil se o znemožnění návratu židovským válečným uprchlíkům. Za jeho éry byla zrušena drtivá většina synagog, zbylé byly vypalovány, propukaly antisemitské pogromy ale množily se i středověká obvinění z rituálních vražd. Druhá antisemitská vlna přišla po Šestidenní válce v roce 1967, kdy byly přijaty kvóty omezující vzdělání Židů, postupně se uzavírala možnost emigrace do Izraele, ale především se již od začátku padesátých let masivně zdůrazňovalo všeobecné židovské spiknutí a spojení sionismu s *Protokoly siónských mudrců*, jež byly součástí oficiální antisemitské doktríny až do konečného pádu komunistického režimu.¹¹⁷

¹¹⁶ Eco, Umberto. *Sei passeggiate nei boschi narrativi*. Milano: Bompiani, 2000, s. 113, Potom tento text putoval po Evropě, až se dostal do rukou Hitlerovi. Zbytek příběhu známe. (český překlad s. 183)

¹¹⁷Tazbir, Janusz. *Protokoly siónských mudrců. Pravda nebo podvrh?* Přeložil Václav Burian. Olomouc: Votobia, 1996, s. 22 - 87

Počátky *Protokolů* bychom ale mohli datovat již do osmnáctého, možná dokonce i sedmnáctého století. Dostali bychom se tak nazpět k rosenkruciánským manifestům, které rozšířili fámu, a nebylo již daleko od spojení domněle existujícího uskupení s údajnými následovníky templářů skrze Svobodné zednáře, kteří dokladovali svůj původ až ke stavitelům Šalamounova chrámu.

O těchto tajných společnostech a o existenci Neznámých nadřazených, kteří řídí svět, se mluvilo již dávno před Velkou francouzskou revolucí. Roku 1789 markýz de Luchet píše: „*uprostřed nejhlubší temnoty se zformovalo společenství, společenství nových lidí, kteří se navzájem znají, ačkoliv jeden druhého nikdy neviděl Od systému vlády, jaký panoval u jezuitů, převzalo toto společenství slepou poslušnost; od zednářů přebírá jejich zkoušky a ceremonie; od templářů jejich podzemní mystéria a jejich velikou odvahu*“¹¹⁸

Jako odpověď na revoluci píše mezi lety 1797 a 1798 abbé Barruel své *Mémoires pour servir à l'histoire du jacobinisme*, knihu, která je zdánlivě historická, ale čte se jako román na pokračování. Kniha začíná přirozeně templáři. Po smrti velmistra Jacqua de Molaye se mění v tajnou společnost, aby zničili monarchii i papeže a vytvořili světovou republiku. V 18. století převezmou moc nad Svobodnými zednáři a vytvoří jakousi akademii, jejímiž d'ábelskými členy jsou Voltaire, Condorcet, Diderot a například i D'Alembert a z této „akademie“ vzniknou Jakobíni. Ale i oni sami jsou pod kontrolou bavorských Iluminátů, společnosti, která je ještě tajnější a jejímž cílem je svrhnout a zabít krále. A francouzská revoluce není nic víc, než důsledkem tohoto spiknutí. Sám Napoleon byl velice zaujat touto sektou a vyžádal si od svých tajných služeb více informací, ale ti mu jako správní špioni čerpající informace z veřejně známého¹¹⁹, sdělí jen to, co by si mohl sám Napoleon přečíst u Barruela nebo Lucheta.

Barruelova kniha neobsahovala žádný odkaz na Židy, ale roku 1806 dostal Barruel dopis od jistého kapitána Simoniniho, který mu připomínal, že Mani a Stařec z hory, byli Židé, že Svobodní zednáři jsou Židé a že se Židé infiltrovali do všech tajných společností. Ale patrně i tento dopis je falzum vyrobené na příkaz Napoleonova ministra vnitra Josepha Fouchého, který se obával vládcových kontaktů s židovskou komunitou. Barruel se těchto zpráv obával a nechtěl, aby po zveřejnění došlo k masakru. Nakonec napsal text, do nějž zakomponoval Simoniniho dopis, ale posléze jej zničil. To se však už fáma rozšiřovala.

¹¹⁸ Eco, Umberto. *Šest procházek literárními lesy*. Přeložila B. Grygová. Olomouc: Votobia, 1996, s. 71

¹¹⁹ Tento princip práce deklaruje i Simonini.

Avšak tyto zkazky nevyvolávaly žádné větší ohlasy až do poloviny století, kdy se jezuité začali obávat antiklerikálních inspirátorů italského Risorgimenta, jako byl Garibaldi, Svobodný zednář. Nápad ukázat na karbonáře jako na vyslance židovsko – zednářského spiknutí se zdál mít naději na úspěch. Ale samotní antiklerikálové se snažili ukázat, že jezuité nedělali nikdy nic jiného, než spřádali plány proti dobru společnosti.

Spíš, než nějaký „seriózní“ autor, rozšířil tento motiv romanopisec Eugene Sue ve své knize *Le Juif errant*¹²⁰. Objevuje se zde zlovlný pan Rodin, ztělesnění jezuitského spiknutí a navazuje tak na myšlenku Neznámých nadřazených. Pan Rodin se vrací v posledním Sueovu románu *Les Mystères du peuple*¹²¹, kde je tajemný jezuitský plán popsán do nejmenších detailů a je poslán Rodinovi otcem Roothanem, generálem jezuitů a také historicky reálnou postavou. A nakonec se v tomto románu setkáme i s Rudolfem z Gerolsteinu, který sem „migroval“ z *Les Mystères de Paris*, což byla velice kultovní kniha a jejím protagonistům byly dokonce psány dopisy. Rudolf se tedy zmocní dopisu a prozradí obsah dopisu ostatním nadšeným demokratům.

Poté, co byly publikovány Sueovy romány se v roce 1864 objevil jistý Maurice Joly a vydal knihu *Dialogue aux enfers entre Machiavel et Montesquieu*, v níž propaguje liberální ideje a jasně naráží na Napoleona III, který je zde Machiavellim. Jezuitský komplot, který popsal Sue, Joly připisuje Napoleonovi III. a to mnohdy i skrze naprosto doslovné citace. Joly byl zatčen, uvězněn na 15 let a nakonec spáchal sebevraždu. Roku 1868 publikoval zaměstnanec německých pošt Herman Goedsche lidový román *Biarritz*. Již v minulosti publikoval různé pomlouvačné pamflety. *Biarritz* napíše pod pseudonymem Sir John Retcliffe a popisuje zde okultní scénu odehrávající se na pražském hřbitově. Goedsche ale neudělal nic víc, než že jen opsal scénu z Dumasova *Josefa Balsama*, v níž popisuje setkání Cagliostro, nejvyššího z Neznámých nadřazených a dalších Iluminátů a všichni dohromady osnují spiknutí. Ale místo Cagliostro se zde objevují zástupci dvanácti kmenů Izraele, kteří se sejdou, aby připravili ovládnutí světa, jak je to bez okolků popsáno Velkým rabínem. Pět let poté je tato scéna převzata jedním ruským pamfletem s názvem *Židé, vládci světa*, ale je překládána jako pravdivá. V roce 1881 *Le contemporain* přetiskne tu samou scénu a tvrdí, že pochází z ověřených zdrojů, od anglického diplomata, jistého Sira Johna Readcliffa. V roce 1896 použije Francois Bournand ve své knize *Les Juifs, nos contemporains* tutéž promluvu Velkého rabína, který se ovšem tentokrát jmenuje John

¹²⁰ Česky jako Bludný Žid.

¹²¹ Česky jako Tajemství lidu.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

Readclif. Počínaje tímto okamžikem se Dumasovo zednářské setkání, v kombinaci s jezuitským komplotem u Suea a Jolyem přičtené Napoleonovi III, promění v pravý proslov Velkého rabína a objevuje se na mnoha místech a v mnoha podobách. Ale zde dějiny *Protokolů* zdaleka nekončí. Na scéně se objevuje Petr Ivanovič Račkovskij, tajný agent carské policie, který byl obviněn ze spolupráce s revoluční levicí i s teroristickou pravicí a posléze se stal policejním informátorem a nakonec se šéfem Ochrany. Aby pomohl svému politickému ochránci Sergeji Wittovi, který se obával oponenta Elie de Cyona, nechal Račkovskij prohledat Cyonův dům a našel tam pamflet, v němž Cyon přepsal Jolyho text proti Napoleonovi, ale Machiavelliho ideje připsal Wittovi. Račkovskij byl jako každý příslušník Černé sotni silně antisemitsky zaměřen a nechal tedy z textu vymazat veškeré zmínky o Wittovi a připsal je Židům. Jméno Cyon se tak při troše „dobré vůle“ dá foneticky chápat jako Sion a nápad nechat vyslovit Žida plán na židovské spiknutí s cílem ovládnout svět, ještě zvyšoval důvěryhodnost takového činu.

Račkovského verze je zřejmě primárním zdrojem pro *Protokoly sionských mudrců*. Je relativně snadné přijít na literární původ tohoto dokumentu, protože ten, kdo by chtěl ovládnout svět, by snad jen těžko někde tuto skutečnost napsal černé na bílém.

I Savi dichiarano candidamente di avere "un'ambizione sconfinata, una ingordigia divoratrice, un desiderio spietato di vendetta e un odio intenso" Ma, come nel caso dell'Amleto secondo Eliot, la varietà delle fonti romanzesche rende questo testo abbastanza incongruo. I Savi Anziani vogliono abolire la libertà di stampa ma incoraggiano il libertinaggio. Criticano il liberalismo, ma sostengono l'idea delle multinazionali capitaliste.

Auspicano la rivoluzione in ogni paese, ma per istigare la ribellione delle masse intendono esacerbare la disuguaglianza sociale. Vogliono costruire metropolitane per poter minare le grandi città. Dicono che il fine giustifica i mezzi, e sono in favore dell'antisemitismo, ma per poter controllare gli ebrei più poveri e al tempo stesso impietosire i Gentili di fronte alla tragedia ebraica. Vogliono abolire lo studio dei classici e della storia antica, intendono incoraggiare lo sport e la comunicazione visiva per rimbecillire la classe lavoratrice... E così via.¹²²

¹²² Eco, Umberto. *Sei passeggiate nei boschi narrativi*. Milano: Bompiani, 2000, s. 112, Tomu lze uvěřit v Sueově románu, ale překračuje to meze důvěryhodnosti. Že by tohle kdokoliv dělal tak bezostyšně ve skutečnosti? Mudrcové otevřeně prohlašují: „Jsou nám vlastní bezbřehé ambice, hltavá nenasytost, krutá touha po pomstě a veliká nenávisť.“ Ovšem - jako je tomu dle Eliota u Hamleta - různost narativních zdrojů

Mnozí také poznamenali, že dokument měl zajisté původ ve Francii 18. století, protože popisuje problémy, které hýbaly francouzskou společností, jako byly skandály s Panamským průplavem či údajná přítomnost židovských akcionářů ve společnosti stavící pařížské metro.¹²³

*Ahimè, la storia - ancora una volta - era narrativamente così convincente che fu facile prenderla sul serio. Il resto di questa storia è Storia.*¹²⁴

Závěr tedy již známe. Ale položme si otázku, zdali by bylo možné šíření takového dokumentu a zejména jeho téměř bezbřehá sláva, kdyby ve společnosti nebyla k takovému xenofobnímu lynči nálada. Eco tak do svého románu zařadil i mnohé další historicky pravé postavy, které se angažovaly v oblasti antisemitismu a nejen tam. Defiluje tak před námi Historie se svými velkými falzifikátory, antisemity a plná velkých konspiračních teorií.

Zmiňme snad jen některá jména, která i Eco zařadil do svého románu tak, aby dokonale dokreslila dobové klima. Možnosti dát ožít známým, méně známým i zcela zapomenutým historickým postavám využil Eco vskutku vrchovatou měrou.

V době Garibaldiho výprav se setkáváme se spisovatelem Ippolitem Nievem, jehož smrt nebyla nikdo dostatečně objasněna a i se samotným Garibaldim, u nějž je zdůrazněna příslušnost ke Svobodným zednářům. Z oněch písíciích antisemitů zmiňme Jakoba Brafmanna, židovského konvertitu a profesora hebrejštiny v Minsku, který byl autorem knih *Místní a všesvětová židovská bratrstva* a *Knih kahalů: materiály ke studiu židovských mravů* a Rogera Gougenota, novináře a znalce tajných společností, autora knihy *Žid, židovství a požidovštění křesťanských národů*. Mezi ještě bizarnějšími postavy, které Eco využil pro svůj román, vzpomeňme Josepha Antoine Boullana, jehož životopis je

činí tento text poněkud inkonzistentním. V Protokolech chtějí mudrcové zrušit svobodu tisku, ale nabádají ke zhýralému životu. Kritizují liberalismus, ale podporují myšlenku nadnárodních korporací. Doporučují každé zemi revoluci, aby probudili masy, chtějí prohloubit nerovnost. Plánují vybudování podzemních železnic, aby se pak dala velkoměsta podminovat. Prohlašují, že účel světí prostředky, a tak povzbuzují antisemitismus, jednak aby měli pod kontrolou množství chudých Židů a jednak, aby obměkčili srdce gójů tváří v tvář židovské tragédii. Volají po zákazu studia klasiků a dějin starověku, chtějí podporovat sporty a vizuální výchovu (tj. vzdělávání obrazovými vjemy), aby se tak otupovaly pracující masy. A tak dále. (český překlad s. 182 – 183)

¹²³ Historie *Protokolů* je čerpána z Ecových knih, které v této práci průběžně citujeme: *Sulle letteratura, Sei passeggiate nei boschi narrativi* a *Foucaultova kyvadla*.

¹²⁴ Tamtéž, s. 113, A opět, bohužel - příběh je vyprávěčsky tak přesvědčivý, že jej řada lidí vzala naprosto vážně. Zbytek příběhu je Historie. (český překlad s. 184)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

přesně takový, jak se vyskytuje v románu a osobu vystupující pod pseudonymem Osman Bey, který byl nyní zapomenutým hlasatelem antisemitismu a sepsal *Dobytí světa Židy*. Na konec tedy upozorníme na snad nejzajímavější z mnoha vedlejších postav, která ale reálně existovala. Svou podstatou se blíží našemu protagonistovi. Tou osobou je Leo Taxil, (vlastním jménem Gabriel Jogand), nebyl ani antisemita ani jiný xenofob, avšak pouze zručný falzifikátor s obchodním duchem. Psal antiklerikální pamflety, pokusil se vstoupit mezi Svobodné zednáře, a když nebyl přijat, ohlásil teatrálně svou konverzi a zabýval se naopak psaním antizednářských pamfletů. Spolupracoval též s dr. Hacksem a Dianou Vaughan, jež jsou oba v románu popsáni. Po odhalení jejich umělé konverze se Taxil opět vrací ke svým antikatolickým pamfletům.¹²⁵

2.3.3 Nepřítel jako smysl existence a konstrukce života jako příběhu

Tak jako u předchozích dvou románů, budeme se i u *Pražského hřbitova* zabývat idejemi, které jsou přítomny v Ecově esejistické tvorbě a které se neodlučitelně váží k tématům, o něž se Eco již delší dobu zajímá.

V případě *Pražského hřbitova* si vymežíme jako zásadní témata „vytváření nepřítele“, tedy potřebu společnosti mít jasně definované pozice, přechody a chápání reálného světa a světa fikce, problematiku konspiračních teorií pojednanou již ve *Foucaultově kyvadle* a v neposlední řadě také umné skládání celistvých kusů románů-fejetonů a tím tak poukázání na to, že Eco vlastně v románové rovině pracuje jako Simonini a skládá si vypůjčené celky podle toho, jak se mu hodí.

Tématikou nepřítele se Eco zabývá ve své nedávno vydané knize *Costruire il nemico ed altri scritti occasionali*¹²⁶ a v první eseji s názvem *Costruire il nemico* se zabývá problematikou mnoha etnických, rasových či sociálních skupin, které byly tradičně v historii pokládány za nepřítele.

Eco říká, že je důležité mít nepřítele nejen proto, abychom si definovali svou vlastní identitu, ale také proto, abychom si vytvořili překážku, a na jejímž základě bychom měřili náš hodnotový systém a ve střetu s ním bychom dokázali hodnotu jednotlivce. A tudíž, pokud tu nepřítel není, je třeba si ho vytvořit. Eco prochází historií od Catillinova spiknutí a dostane se až k tomu, že skvělým příkladem pro nepřítele je cizinec. My se ale

¹²⁵ Více v doslovu Jiřího Pelána k českému překladu *Pražského hřbitova*, s. 437 - 446

¹²⁶ Česky má brzy vyjít pod názvem *Vytváření nepřítele*.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

zaměříme rovnou na Židy. Eco zmiňuje Tacita, který popisuje Židy jako divné kvůli jejich praktikám ve stravování i kvůli obřízce a když popíše všechny tyto skutečnosti, ovšem nahlížené prizmatem snahy o zviditelnění se a bytí jiným, nikoliv z náboženských důvodů, přidá navrch jako bonus ještě historiky a legendy jako prznění dětí a sourozenců a uctívání osla. Židé se tak stanou jakýmsi tradičním nepřítelem, skupinou, na kterou se dá svést prakticky vše a která se málokdy brání. Eco dále rozebírá, jaké jsou typické, mnohdy až absurdní, popisy nepřítele. To, jak Simonini vidí Židy, jak jim on sám říká Mordechaje, je jen typickou dobovou představou, jak se objevovala i v karikaturách, které se mimochodem nachází i v *Pražském hřbitově*. Simonini ve skutečnosti za celý svůj život, viděl Židy vlastně jen asi dva a v románu se Židé nevyskytují, když pomíneme různé antisemitské konvertované pamfletisty. Žid je tedy páchnoucí monstrum, má ohnivé oči, oslí uši, obří rty a je modelem pro Antikrista. Tento obraz se postupně dostane i do mnoha sfér života a přemístí se nejen z antisemitské literatury jako takové, i do antisemitismu teologického a městského, když například skladatel Richard Wagner popisuje, jak je pro Žida nemožné zpívat, protože jeho hlas je tak odporný, že by to ani nešlo.¹²⁷ Hitler již pak ve své *Mein Kampf* dokonce přisuzuje Židům křivé nohy, které díky moderní nedbalé módě dokáží snadno zakrýt. Citujme jen zajímavý fyzický popis, aby nám došlo, že mezi vnímáním nepřítele vlastně není až takový rozdíl a je jedno, jedná-li se například o ženu ve středověku, jak ji popsal Odon z Cluny, tedy vlastně jen pytel exkrementů nebo člověka jiné barvy pleti či náboženství.¹²⁸

*In genere hanno il volto livido, il naso adunco, gli occhi infossati, il mento sporgente e i muscoli costrittori della bocca fortemente pronunciati. [...] Inoltre gli ebrei sono soggetti a malattie che indicano corruzione del sangue, come una volta la lebbra e oggi lo scorbutto, che le è affine, le scrofole, i flussi di sangue [...] Si dice che gli ebrei esalino sempre un cattivo odore [...] Altri attribuiscono questi effetti all'uso frequente di verdure dall'odore penetrante come cipolla e aglio. [...] Altri ancora dicono che è la carne d'oca, che essi amano molto, a renderli lividi e atrabiliari, dato che questo cibo abbonda di zuccheri grossolani e vischiosi.*¹²⁹

¹²⁷ Eco, Umberto. *Costruire il nemico ed altri scritti occasionali*. Milano: Bompiani, 2008, s. 9-23

¹²⁸ Pasáž popisu ženy použil Eco i ve *Jménu růže*.

¹²⁹ Eco, Umberto. *Costruire il nemico ed altri scritti occasionali*. Milano: Bompiani, 2008, s. 18, Obvykle mají sinalou tvář, nos zahnutý, oči zapadlé, bradu vystouplou a velmi výrazné stahovací svaly úst. [...] Krom toho jsou Židé náchylní k nemocem, které poukazují na zkaženou krev, jako bylo kdysi malomocenství a

Pakliže přejdeme od vzhledu ke zvyklostem, traduje se toho o Židech mnoho. Tradiční představou jsou rituální vraždy mladých dívek a neviňátek, zabití podřezáním jakoby košer způsobem¹³⁰ či prznění konsakrované hostie. Takové báchorky se objevují již u Geoffryho Chaucera v jeho *Canterburských povídkách*. V Itálii existuje taková historka o malém chlapci Simoninovi z Trenta, posléze svatém. Chlapec údajně procházel židovskou čtvrtí, zpíval si náboženskou píseň, byl lapen, bylo mu podřezáno hrdlo a byl hozen do studny. Žid, který zabíjí děti a pije jejich krev je velice komplexní představa s dlouhým rodokmenem, protože odpovídá i vlastnímu nepříteli křesťanství, herezi.

Prototypy nepřítele se dle Eca dají vystopovat už na počátku 14. století, kdy byli ve Španělsku upalováni malomocní a z šíření této nemoci byli obviňováni také Židé. Byli k nim přidáni ještě Saracéni a dostalo se nám tak dokonalého přehledu nepřátel: malomocný, Žid, Saracén a ještě přibude heretik. Přestože jsme od té doby civilizačně poněkud vyspěli, zdá se, že bez nepřítele prostě být nemůžeme. Potřeba mít nepřítele je vlastní i klidnému a mírumilovnému člověku. V takových případech se jednoduše přesune obraz nepřítele z lidské bytosti na přírodní či společenský fenomén, který nás nějakým způsobem ohrožuje a musí být poražena jako například kapitalistické vykořisťování, znečištění životního prostředí, problémy Třetího světa. Etika jde tak při zoufalé potřebě mít nepřítele stranou. Eco dále mluví o nemožnosti nastavit stálou mírovou situaci, protože by to v národech vyvolalo chaos, kdežto válka s jasným nepřítelem národy sjednocuje a abychom se vyhnuli chaosu, je třeba si nepřítele neustále „hýčkat“ a vytvářet. Zajímavou alegorií na toto téma jsou například každodenní Dvě minuty nenávisti, které popisuje George Orwell ve své knize *1984*. Tak se tedy dostaneme do situace dneška, kdy sice jako Evropa žijeme již neobvyklého půl století v míru a tak svou nenávist obracíme ke slabším a zranitelnějším. Obracíme se tedy k dávnému modelu a vybíráme si cizince jako nepřítele par excellence. Ať už je jím v celoevropském i americkém prostředí muslim, Afričan či uprchlík z jiné části světa.

dnes tomu podobné kurděje, krtice, návaly krve[...] Říká se, že Židé neustále nepříjemně páchnou [...] Jiní tento účinek přisuzují častému požívání zeleniny pronikavého zápachu jako je cibule a česnek. [...] Další zase říkají, že je to husím masem, které mají ve velké oblibě, to je dělá bledými a žlučovitými, neboť v této potravě nachází hojné množství hrubých a lepkavých cukrů. (stránkové odkazy z této knihy jsou zde i dále z českého překladu: Eco, Umberto. *Vytváření nepřítele a jiné příležitostné texty*. Přeložily Kateřina Vinšová, Zora Obstová, Helena Lergetporer. Praha: Argo, 2013, s. 14)

¹³⁰ Nemusíme chodit pro příklad daleko, u nás byl takový případ Anežky Hružové a tzv. Hilsneriáda.

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

*Stiamo vedendo quanto puo la paura dei nuovi flussi migratori. Allargando a una intera etnia le caratteristiche di alcuni suoi membri che vivono in una situazione di marginalizzazione, si sta oggi costruendo in Italia l'immagine del nemico rumeno, capro espiatorio ideale per una societa che, travolta in un processo di trasformazione anche etnica, non riesce più a riconoscersi.*¹³¹

A tento vzkaz je právě jedním z hlavních Ecových poselství, která můžeme nalézt v *Pražském hřbitově*. Naše potřeba vytvářet si nepřítel je tu od nepaměti, ustálily se pro ni zaběhnuté cíle v podobě etnik či menšin. V dějinách ale nastávají chvíle, kdy se tato beztak iracionální nálada promění v něco horšího, než je mezilidská nevráživost. Žijeme v době krize, neznáme jejího viníka, a proto je třeba i s iracionálním odůvodněním na někoho ukázat prstem. Eco je dobrým pozorovatelem svého okolí a tuší, že se právě nyní nacházíme v přelomovém okamžiku, kdy emoce pohlcují rozum a tak chce prostřednictvím svých románů předat varování před xenofobií a nenávisť k lidem, kteří se odlišují od většiny.

Náš Simonini se svých *Protokolů* nakonec nechce vzdát, má je jako dítě a zajímá ho jejich osud, vždyť jsou to přeci jen „jeho rabíni“. Vytvořil si v nich svého Mordechaje, bludného Žida, jímž ho vždycky strašil dědeček. A když předá své dítě Račkovskému, je mu smutno, jeho život je prázdný. Celou svou existenci stavěl na dlouhodobém projektu vytváření si svého vlastního nepřítel a bez něj jeho život postrádá smysl. Doufejme tedy, že my nyní máme dostatek rozumu, aby náš život mohl fungovat i bez nepřítel.

Přejdeme k interpretaci fikce jako možné reality a naopak. Eco se tímto tématem zabývá v posledním eseji z knihy *Šest procházek literárními lesy* a říká, že pakliže nám někdo vypráví, že se něco událo, máme přirozenou tendenci pokládat to za pravdivé. A jen v málo případech, kdy se objeví jasný signál, že se jedná o fikci, „vypneme“ tento svůj smysl pro pravdu a jsme schopni vejít do jiných světů. V okamžiku, kdy tyto signály nezaznamenáme, ať již prostě absentují či je záměrně ignorujeme, je pouze na nás, jak informaci či vyprávění posoudíme. V rámci vyprávění tedy spolupracujeme na vytváření světů, které mají určitou vnitřní soudržnost, a pak se jen my sami rozhodneme, zdali jsou

¹³¹ Eco, Umberto. *Costruire il nemico ed altri scritti occasionali*. Milano: Bompiani, 2008, s. 36, Jsme svědky toho, co dokáže strach z přílivu nových přistěhovalců. Rozšířením charakteristických vlastností některých Rumunů nacházejících se na okraji společnosti na celé etnikum se dnes v Itálii vytváří obraz rumunského nepřítel, ideálního obětího beránka pro společnost, která unášena proudem transformace – i etnické – už nepoznává sebe samu. (český překlad s. 27)

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

reálné či fiktivní. Toto tvrzení zpochybňuje rozlišení navrhované mnoha teoretiky - totiž rozdíl mezi přirozeným a umělým vypravováním. Přirozené vypravování popisuje události, k nimž skutečně došlo. Příkladem přirozeného vypravování je vypravování o tom, co se mi stalo včera, zpráva v novinách či dokonce Gibbonův *Úpadek a pád říše římské*. Příkladem umělého vypravování je beletrie, která pouze předstírá, že vypovídá pravdivě o skutečném světě, anebo tvrdí, že sděluje pravdu o fiktivním světě.

Máme tedy za to, že poznáme umělé vyprávění podle paratextuálních prvků. Například podle označení „román“ na obálce anebo podle „bylo jednou jedno...“ Jsou ale takové příklady, jako byla například radiová eskamotáž Orsona Wellese, která vyvolala velkou paniku a rozruch. I když můžeme říci, že často bývá přirozené vyprávění méně složité, než to beletristické, nemusí tomu tak vždy být a nelze to tedy tvrdit s absolutní platností. Aby nás autoři ještě více zmátli, můžeme se setkat s několika způsoby signálů, které nejsou jasně rozlišitelné. Pokud jde o explicitní úvodní signály fikce, nenajdeme je samozřejmě na začátku žádného přirozeného vypravování. Takže, navzdory titulu, Pravdivý příběh od Lukiana ze Samosaty musíme považovat za fikci, poněvadž ve druhém odstavci autor jasně prohlašuje: „Pod rouškou pravdy a spolehlivosti jsem čtenáři předložil snůšku lží.“¹³² Mezi explicitní signály fikce můžeme zařadit například vyprávění in medias res či jasnou textovou ironii. Stačí ovšem najít jen jedno literární dílo, které nemá ani jeden z těchto rysů, abychom se mohli přít o to, zda existuje nějaký bezpečný znak fikce. Ovšem, jak jsme již poznamenali, mohou se prvky paratextu objevit dodatečně.¹³³ V narativní fikci se tak úzce prolínají přesné odkazy na skutečný svět a když se do románu dostatečně ponoříme, tak se nám promíchají prvky fikce a reality a už nevíme, kde ve skutečnosti jsme. Může se tedy stát, že si promítneme fikci do reality, což v praxi znamená, že věříme na existenci románových postav. Turisty v Baker street a v Dublinu či Miláně jsme již zmínili.

Otočme nyní směr uvažování a zaměříme se na důležitější fenomén, kterým je náš zvyk budovat naše životy jako příběhy. Chápeme tedy jednotlivé fráze či výroky, protože jsme zvyklí poznávat věci v rámci konstrukce znaku, tedy označující-označovaný.

Ma uno psicologo come Jerome Bruner assume che anche il nostro modo normale di render conto dell'esperienza quotidiana prende la forma di una storia, e lo stesso accade con la Storia come historia rerum gestarum. Arthur Danto ha detto che "la storia

¹³² Eco, Umberto. *Sei passeggiate nei boschi narrativi*. Milano: Bompiani, 2000, s. 105

¹³³ Tamtéž, s. 106

Lucie Doležal Nováková:

*Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov racconta storie"; Hayden White ha parlato della storiografia come "artefatto letterario". Greimas ha fondato tutta la sua teoria semiotica sopra un "modello attanziale," una sorta di scheletro narrativo che rappresenta la struttura profonda di ogni processo semiotico.*¹³⁴

Naše vnímání funguje, protože věříme tomu, co jsme slyšeli předtím. Pro příběhy je také důležitým faktem, že nikdo z nás nežije v přímé současnosti a naše vědomí je tak složeno z paměti vlastní a paměti kolektivní. Kolektivní paměť je jedním z důvodů, proč mnozí lidé rádi čtou knihy a příběhy. Nabídne se jim v nich jiný a další život, paralelní dimenze. I naše vlastní já je součástí kolektivní paměti, protože jak řekl Pirandello, jsme jeden, nikdo a sto tisíc zároveň. Jsme tím, jakým se sami vnímáme, jsme tím, jakým nás vnímá každá jednotlivý člověk z našeho okolí, a jsme nikým, když se nedokážeme sami chápat ani z jednoho z předchozích dvou úhlů pohledu.

Prolínání vlastní a kolektivní paměti nám obohacuje život tím, že jej prodlužuje v čase do minulosti. Být součástí kolektivní paměti skrze vyprávění našich předků či knižních příběhů pro nás znamená být součástí Historie, i když nejsme jejími přímými svědky. Toto chápání příběhů vlastně jen potvrzuje to, co jsme zmínili již v druhé části našeho výkladu o *Baudolinovi* a jeho možných světech. Fakt, že Napoleon zemřel na Svaté Heleně, není reálnější, než že Simonini napsal *Protokoly sionských mudrců*.

Proto snadno pochopíme, proč nás beletrie tolik fascinuje. Dává nám možnost neomezeně využít naše schopnosti vnímat svět a rekonstruovat minulost. Fikce plní tutéž funkci jako hry. Hraním se děti učí žít, protože napodobují situace, do nichž se mohou dostat jako dospělí. A právě prostřednictvím fikce cvičíme my dospělí svoji schopnost uspořádat naši minulou a současnou zkušenost.

Jestliže je však vypravování tak úzce spjato s naším každodenním životem, nemůže se stát, že interpretujeme život jako fikci? A že při výkladu reality uplatňujeme prvky fikce?¹³⁵

¹³⁴ Tamtéž, s 107, Ovšem někteří psychologové, například Jerome Bruner, namítají, že náš běžný způsob chápání každodenních zážitků má rovněž podobu příběhů. Totéž pozorujeme u historie, kterou vidíme jako historia rerum gestarum, jako vypravování reálných událostí, které se udály v minulosti. Arthur Danto řekl, že „historie vypravuje příběhy“ a Hayden White hovořil o „historii jako o literárním artefaktu“. A. J. Greimas založil svoji sémiotickou teorii na „modelu aktantu“, tedy na jakési narativní kostře, která představuje nejhlubší strukturu každého sémiotického procesu, takže „narativita je jednotícím principem každé promluvy“. (český překlad s. 174)

¹³⁵ Tamtéž, s. 108

Ecův poslední román *Pražský hřbitov* je dokonalým příkladem toho, jak příběh, který byl vždy čistou fikcí, protože byl založen na přímých citacích z fiktivních zdrojů, a přesto jej mnozí lidé naneštěstí považovali za pravdivý, vstoupil do dějin jako skutečný dokument.

Považuji za nepřímou nutnou, avšak potřebnou zmínit u tohoto románu ještě dvě věci. Fakt, že Eco bohatě využívá „prefabrikáty“, tedy celistvé části jiných románů – fejetonů. Identifikovat veškeré tyto romány není předmětem této práce, ale zmíníme například Dumasova *Josefa Balsama*. Tento způsob práce pochopíme zřejmě nejlépe, vložíme-li Ecovy do úst slova jeho alter –ega, Jacopa Belba z *Foucaultova kyvadla*.

„Ci hanno fatto credere che da una parte c'è la grande arte, quella che rappresenta personaggi tipici in circostanze tipiche, e dall'altra il romanzo d'appendice, che racconta di personaggi atipici in circostanze atipiche. Pensavo che un vero dandy non avrebbe mai fatto all'amore con Scarlett O'Hara e neppure con Costanza Bonacieux, o con la Perla di Labuan. Io col feuilleton giocavo, per passeggiare un poco fuori della vita. Mi assicurava, perché proponeva l'irraggiungibile. Invece no.“

"No?"

"No. Aveva ragione Proust: la vita è rappresentata meglio dalla cattiva musica che non da una Missa Solemnis. L'arte ci prende in giro e ci rassicura, ci fa vedere il mondo come gli artisti vorrebbero che fosse. Il feuilleton finge di scherzare, ma poi il mondo ce lo fa vedere così com'è, o almeno così come sarà. Le donne sono più simili a Milady che a Lucia Mondella, Fu Manchu è più vero di Nathan il Saggio, e la Storia è più simile a quella raccontata da Sue che a quella progettata da Hegel. Shakespeare, Melville, Balzac e Dostoevskij hanno fatto del feuilleton. Quello che è successo davvero è quello che avevano raccontato in anticipo i romanzi d'appendice."¹³⁶

¹³⁶ Eco, Umberto. *Il pendolo di Foucault*. Milano: Bompiani, 2012, s. 379, Jaké skutečnosti? - zeptal se mě. Pravdivý obraz skutečnosti nám třeba může poskytnout jen škvár, román na pokračování. Podvedli nás. Kdo? Namluvili nám, že na jedné straně je velké umění, které zobrazuje typické postavy v typických situacích, a na druhé škvár, romány na pokračování, které vyprávějí o netypických postavách v netypických situacích. Vždycky jsem si myslel, že pravý dandy by se nikdy nespustil se Scarlett O'Harovou, s Konstancí Bonacieuxovou nebo s Perlou z Labuanu. Já jsem si například se škvárem rád pohrával v domnění, že podnikám výlet někam mimo život, poskytoval mi pocit bezpečí protože mi předstíral něco, čeho jsem nemohl dosáhnout. Věci se však mají jinak. Jinak? Jinak. Pravdu měl Proust: život vyjadřuje líp odrhovačka než Missa Solemnis. Umění si z nás utahuje, poskytuje nám pocit bezpečí, ukazuje nám svět takový, jakým by ho umělci chtěli mít. Škvár předstírá, že to nemyslí vážně, a přitom nám ten svět ukazuje takový, jaký

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

Zmínili jsme tedy i teorii konspirace, ta se vyskytuje hodně i v *Pražském hřbitově*, ne jako podstata románu samotného, avšak jako součást tématu o nepříteli, který se dozajista snaží ovládnout náš svět a my si jej musíme bránit. Eco již v případě *Foucaultova kyvadla* použil teorii Karla Poppera. Pakliže bychom přeskočili na začátek této práce a prošli opětovně konstrukci Plánu, vycházející z předpokladu neustálého ohrožení světa různými komploty a konspiracemi, mohli bychom ji snadno aplikovat i na Ecův román poslední.

Nyní se tedy vystupme ze světa fikce, i když příjemné, a shrňme si vše, co bylo v této práci řečeno. A signálem, že toto není fikce, pro nás bude slovo „závěr“.

opravdu je nebo aspoň bude. Ženy se podobají spíš Milady než Lucii Mondellové, Fu Manču je skutečnější než Nathan Moudry a Historie je mnohem bližší tomu, co vypravuje Sue, než tomu, co nám předkládal Hegel. Shakespeare, Melville, Balzac a Dostojevskij psali romány na pokračování. A romány na pokračování vždycky předem vyprávěly to, co se pak opravdu stalo. (český překlad s. 482)

3 Závěr

V průběhu příprav na tuto práci a při jejím psaní jsem byla až sama překvapena, jak spolu naše tři romány souvisí. Ano, řekneme si, je to stále ten samý spisovatel, je to tudíž logické, ale Umberto Eco doopravdy není obyčejný autor beletrie, je Spisovatel. Musíme tudíž tomuto jevu přikládat větší důraz. Naše tři romány vyšly v rozmezí přibližně 10 let, tedy 1988, 2000 a 2010. V mezidobí Eco vydal ještě romány další *Ostrov včerejšího dne* a *Tajemný plamen královny Loany*, které jsou ovšem založeny na jiné koncepci.

Shrňme si tedy nyní, jak postupovala během let Ecova práce s falzem v jeho románové tvorbě a jaký mělo samotné falzum a zejména jeho typ vliv na daný román.

Foucaultovo kyvadlo je jak víme, Ecovým druhým románem. Od prvotiny *Jméno růže* se odlišuje naprosto diametrálně. Eco tak zde již nedává svému modelovému čtenáři nic zadarmo a zahlí ho spoustou okultní odpadové literatury a odkazů. *Foucaultovo kyvadlo* je psané tak trochu jako kdyby Eco chtěl říct vše, co o tématu ví a to najednou. Setkáme se tak už zde s falzy, která Eco posléze detailněji využije pro další romány. *Foucaultovo kyvadlo*, je jako muzeum falza „des arts et metiers“, je jich zde nepřeborně, je z čeho vybírat. Můžeme pozorovat zdroje, vznik a následné použití „v praxi“. Čtenář je zde jako osoba, která čte přes rameno a již se protagonisté svěřují. Díky tomu jsme také přítomni zrodu hypotetického falza složeného namátkou z brakových zkazků a můžeme pozorovat, jak Casaubon, Belbo a Diotallevi své vlastní lži nakonec uvěří. Vybudovali si svůj život jako příběh, fikce je pro ně reálnější, než svět skutečný, nebylo jim zřejmě poskytnuto dostatečné množství paratextuálních signálů. Zároveň zde Eco rozehrává hru mezi interpretace, kam až je možné zajít v takovém okultním patchworku, což podrobněji rozebral o dva roky později v knize *Meze interpretace*. *Foucaultovo kyvadlo* tedy reprezentuje první vlašťovku Ecovy románové práce s falzem, jakousi falzifikátorskou laboratoř. Hlavní falzum, Plán, zde není ještě falzum historické, ale pouze vymyšlené románovými hrdiny a jako takové románové hranice (zatím) nepřekročilo. Eco však již v této knize historická falza zmiňuje.

Baudolino již nabízí příběh zcela odlišný a „pravými“ falzy se jen hemží. Opětovně jsme zde přítomni zrodu falza, dopisu kněze Jana, který Baudolino a jeho věrní společníci z pařížských studií píší a dotvářejí do finální podoby několik let. *Baudolino*, stejně tak jako jeho stejnojmenný protagonista, má velice zvláštní vztah k Historii takové, jak ji známe z učebnic. Kdybychom si Historii představili jako přímku a důležité okamžiky jako body, je Baudolinův příběh jako sinusoida, na níž se odehrávají vedlejší příběhy, které nejsou

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

doložitelné, avšak vyvrátit je také nemůžeme. Sinusoida přímku protne v důležitých bodech ale vždy za přítomnosti nějakého falza. Tři králové v Kolíně nad Rýnem? Byli nalezeni jako tři neznámé mumie při obléhání Milána. Turínské plátno? Otisk tváře zemřelého malomocného. Svatý Grál? Miska po Baudolinově otci vyřezaná z kořene stromu. A tak bychom si mohli položit otázku, co to jsou vlastně ony Dějiny, jsou-li protkány samými falzy. Dopis kněze Jana měl ještě jednu důležitou vlastnost. Byla mu dána schopnost pohnout Historií a to sice podnícením „křesťanů“ k nelehkým výpravám za osvobozením Svaté země od „nevěřících“. A povedlo se...i když výpravy byly spíše masakrem. Dopis kněze Jana je tedy reálné falzum s obrovskou dobovou mocí. Že by tehdejší lidé snad nechtěli pochytit signály fikce? Autor, ať už byl jakýkoliv, využil správného okamžiku a dobové nálady. Zajímavou věcí na tomto falzu je také oddíl popisující nádheru Janovy říše, který by měl spíš náležet do dobové beletrie. Baudolinovo falzum tedy své reálné následky mělo. Otázkou však je, do jaké míry jsou hmatatelné pro nás, vzhledem k velkému časovému odstupu. Dopis kněze Jana je ale falzum, které vykročilo z fikce ven směrem do skutečnosti. Eco tedy vypráví svůj dobrodružný příběh a lá rytířský román a falzum používá jako historické záchytné body a protože jsou to přeci jen falza, musíme pochopit, že i celý příběh je jen fikcí. Baudolino si svůj životní příběh také staví jako vyprávění. Zde však už začíná podivný střet románového prostředí s realitou a mluví se v teoretické rovině o světech možných.

Pražský hřbitov je doposud posledním románem Umberta Eca. Práce s falzem a Historií je snad nejmarkantněji neoddělená. Je to jako bychom v naší fungující sluneční soustavě, kde obíhají planety a jejich měsíce dle zaběhnutých pořádků, vyměnili „jen“ Slunce za jinou žhavou kouli. V *Pražském hřbitově* jsme také svědky vzniku falza. Falza, které vzniklo jako románová fikce a přešlo do skutečnosti jako důvěryhodný dokument. *Protokoly sionských mudrců* jsou snad nejskutečnějším hmatatelným falzem, s jakým jsme se doposud u Eca setkali. Myslím si, a Eco mi to svou beletristickou tvorbou o nepříteli potvrzuje, že okolnosti vzniku a důsledky tohoto falza byly pro Eca natolik děsivým a odstrašujícím příkladem, že je musel rozpracovat na paralelní románové linii. Příběh protagonisty a jeho vnitřního světa, který se v románu odehrává, je tedy jako parabola matematického limitu, která se Historii nekonečně přibližuje, ovšem nikdy se jí nedotkne. Avšak příběhy všech ostatních osob a popsané události jsou dokonalou paralelou Historie. Nejsou změněna jména ani názvy, možná právě proto, abychom mohli dokladovat jak se z pouhého „příběhu“ stane zbraň hromadného ničení. Falzum je zde použito jinak, v rámci

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

dělení, které jsme zmiňovali na počátku, jako falešná zpráva a poplašná zpráva. Správně bychom ji dnes měli okamžitě odhalit, ale nástroje, které pro takovýto úkon byly v 19. století – tedy paměť, tužka a papír, nebyly dostatečně rychlé a efektivní, aby falzum odhalily.

Můžeme tedy říci, že se Eco v průběhu přibližně dvaceti let dopracoval od použití a vytváření falza hypotetického až po použití falza jako odrazu doby, kterou chtěl ve svém románu popsat. Svět falza je dozajisté světem fascinujícím a to nejen pro sémiologa. Jestliže si sami vytváříme své životy jako příběhy, pak můžeme i falzum považovat za součást kolektivní paměti obohacující naši Historii. Ale jen do chvíle, kdy se drží v mezích fikce.

Doputovali jsme až nakonec. Prošli jsme lesem Historie, v níž mnoho cest bylo dlážděno falzem. Umberta Eca jsme nakonec také potkali a to v mnoha podobách. Jako mladého redaktora z Milána a neúspěšného spisovatele fejetonových románů, jako věčného lháře s dobrým srdcem, pohotovou vynalézavostí a politickou fantazií a možná nakonec i jako „smějící se“ bestii, která svůj strach z odlišného vyřešila po svém. Nezbývá než čekat, v jaké podobě se před námi Eco objeví příště.

4 Bibliografie

Primární literatura:

- ECO, Umberto. *Baudolino*. Milano: Bompiani, 2004.
- ECO, Umberto. *Il cimitero di Praga*. Milano: Bompiani, 2010.
- ECO, Umberto. *Il pendolo di Foucault*. Milano: Bompiani, 2012.

Citované překlady primární literatury:

- ECO, Umberto. *Baudolino*. Přeložil Zdeněk Frýbort. Praha: Argo, 2001.
- ECO, Umberto. *Foucaultovo kyvadlo*. Přeložil Zdeněk Frýbort. Praha: Český klub, 2007.
- ECO, Umberto. *Pražský hřbitov*. Přeložil Jiří Pelán. Praha: Argo, 2011.

Sekundární literatura:

Ecova tvorba:

- ECO, Umberto. *Costruire il nemico ed altri scritti occasionali*. Milano: Bompiani, 2008.
- ECO, Umberto. *Dall'albero al labirinto*. Milano: Bompiani, 2007.
- ECO, Umberto. *Sei passeggiate nei boschi narrativi*. Milano: Bompiani, 2000.
- ECO, Umberto. *Sulla letteratura*. Milano: Bompiani, 2003.

Citované překlady Ecových děl:

- ECO, Umberto. *Meze interpretace*. Přeložil Ladislav Nagy. Praha: Karolinum, 2004.
- ECO, Umberto. *O literatuře*. Přeložila Alice Flemrová. Praha: Argo, 2004.
- ECO, Umberto. *O zrcadlech a jiné eseje*. Přeložili Vladimír Mikeš, Veronika Valentová. Praha: Mladá fronta, 2002.
- ECO, Umberto. *Od stromu k labyrintu*. Přeložil Jiří Pelán a kol. Praha: Argo, 2012.
- ECO, Umberto. *Šest procházek literárními lesy*. Přeložila Bronislava Grygová. Olomouc: Votobia, 1997.
- ECO, Umberto. *Vytváření nepřítele a jiné příležitostné texty*. Přeložily Kateřina Vinšová, Zora Obstová, Helena Lergetporer. Praha: Argo, 2013

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

Ostatní sekundární literatura:

- ALIGHIERI, Dante. *La divina commedia. Inferno*. Milano: Mondadori, 1990
- ALIGHIERI, Dante. *Peklo*. Přeložil Vladimír Mikeš. Praha: Academia, 2007
- COTRONEO, Roberto. *Eco: Due o tre cose che so di lui*. Milano: Bompiani, 2001.
- FORCHETTI, Franco. *Il segno e la rosa*. Roma: Castelvevchi, 2005.
- LIBORIO, Maria Antonia (ed.). *Il Graal. I testi che hanno fondato legenda*. Milano: Mondadori, 2005.
- LORUSSO, Anna Maria. *Umberto Eco: Temi, problemi e percorsi semiotici*. Roma: Carocci, 2008.
- McINTOSH, Christopher. *Rosenkruciáni*. Přeložila Markéta Cukrová. Praha: Trigon, 1997
- PELÁN, Jiří (ed.). *Putování za Svatým Grálem*. Praha: Triáda, 2004.
- ROMANO, Sergio. *I falsi protocolli: Il "complotto ebraico" dalla Russia di Nicola II ai giorni nostri*. Milano: Casa Editrice Corbaccio, 1992.
- TAZBIR, Janusz. *Protokoly sionských mudrců. Pravda nebo podvrh?* Přeložil Václav Burian. Olomouc: Votobia, 1996
- TRAINITO, Marco. *Odissea nella Biblioteca di Babele*. Saonara: il prato, 2011.
- YATES, Frances A. *Rozenkruciánské osvícenství*. Přeložil Martin Konvička. Praha: Pragma, 2000.

Odborné články:

- HALE, Clinton. „Umberto Eco takes semiotics to the masses“. *A Review of General Semantics*, 2011, roč. 68, č. 3
- HELLEINER, Karl F. „Prester John's Letter: A medieval Utopia“. *Phoenix*, 1959, vol. 2.

Další literatura k tématu, která nebyla přímo použita pro tuto práci či jen jako inspirace:

Knihy:

- COGO, Michele. *Fenomenologia di Umberto Eco*. Bologna: Baskerville, 2010.
- FARRONATO, Cristina. *Eco's Chaosmos. From the Middle Ages to Postmodernity*. Toronto: University Press, 2003

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

- JACHIA, Paolo. *Umberto Eco. Arte semiotica letteratura*. San Cesario di Lecce : Manni, 2006.
- MONTALTO, Sandro (ed.). *Umberto Eco. L'uomo che sapeva troppo*. Pisa: Edizioni ETS, 2007.
- NERLICH, Michael. *Umberto Eco. Die biographie*. Tübingen: Narr Francke Attempto, 2010.

Odborné články:

Obecné:

- RICE, Thomas J. „Mapping Complexity in the Fiction of Umberto Eco“. *Critique*, 2003, roč. 44, č. 4, s. 349 – 368.

Téma Baudolino:

- BERNSTEIN, Richard. „Of Unicorns and Satyrs and Things With No Knees“. *New York Times*, 16. 10. 2002.
- MERCER, Sabine. „Truth and Lies in Umberto Eco's Baudolino“. *Philosophy and Literature*, 2011, roč. 35, č. 1, s. 16 – 31.
- SOLWAY, David. „Seeking Prester John: Umberto Eco and his messenger“. *Books in Canada*, 2002, roč. 31, č.9, s. 10-15.

Téma Pražský hřbitov:

- BOYM, Svetlana. „Conspiracy theories and literary ethics: Umberto Eco, Danilo Kis and The Protocols of Zion“. *Comparative Literature*, 1999, roč. 51, č.2, s. 97 – 122.
- LEVIN, Daniel. „I Hate Therefore I Am“. *Newsweek International*, 21.11.2011, roč. 158, č. 21, s. 17 – 23.
- MYERS, D. „Eco's Protocols“. *Commentary*, 2012, roč. 133, č. 2, s. 61 – 65.

Resumé

Umberto Eco je světoznámým autorem nejen beletrie, ale také odborných literárně-
vědných a sémiotických textů. Cílem této práce bylo identifikovat, pojmenovat a blíže
popsat falzum ve třech Ecových románech, jímž jsou *Foucaultovo kyvadlo, Baudolino* a
Pražský hřbitov. Nejprve jsme představili bibliografii, která o Ecovi pojednává a
problematiku s ní spojenou - tedy zdánlivě velký badatelský zájem o jeho tvorbu, avšak
z příliš vágního hlediska. Vzhledem k tomu, že bychom Ecovy romány mohli zařadit do
„škatulky“ románu postmoderního, bylo také třeba si přiblížit a lépe definovat, co to
vlastně znamená. Vysvětlili jsme také některé pojmy jako *metanarativita, double coding* či
intertextuální ironie. Vzhledem k tomu, že témata, která nalezneme v Ecových románech
jsou rozebírána i v jeho esejistické tvorbě a to většinou jako prvotní impulz pro zájem a
následné další rozpracování, pokusili jsme se vysvětlit i historicko teoretický koncept
falza, jímž se Eco zabývá.

Následující oddíl se věnuje podrobněji každému z vybraných románů a to i na
základě Ecovy teoretické práce. Kapitola o *Foucaultově kyvadle* se nejprve snaží popsat
dějinné souvislosti vzniku románu, jeho společenský význam a čtenářská očekávání, která
vyvolal po famózním úspěchu *Jména růže*. Vzhledem ke komplikovanosti konstrukce
narrativního rámce a samotného vyprávění, bylo nutné chronologicky popsat příběh, který
se v románu odehrává. Díky tomuto převyprávění jsme mohli pozorovat vznik domnělého
falza nazvaného protagonisty Belbem, Casaubonem a Diotallevim, Plán. Tento
vykonstruovaný dokument, který vznikne na základě víceméně náhodného seřazení
informací posbíraných ze spisků různých příznivců okultna, které se redaktorům
nakladatelství Manuzio dostávají do rukou, způsobí nakonec velké finále a smrt jednoho,
možná dvou lidí. V teoretické části zabývající se falzem jako takovým jsme rozebrali
dokumenty, které jsou v románu hojně zmiňovány a dos jisté míry nesou i jeho příběh.
Tedy rosenkruciánské manifesty *Fama fraternitatis* a *Confessio Fraternitatis Rosae
Crucis. Ad eruditos Europae*, jenž měly vliv na vznik legend o templářiích,
Rosenkruciánech a Svobodných zednářích jako jejich následovníků. Dále se zabýváme
teoriemi spiknutí a možnou nebezpečností špatně interpretovaného textu.

V oddílu o románu *Baudolino* jsme také nejprve představili knihu obecně. Posléze
jsme převyprávěli příběh jeho protagonisty – Baudolina, věčného lháře a fantasy a jeho
druhů při jejich cestě za vlastní invencí, tedy do říše kněze Jana. Dále jsme načrtli
historické pozadí středověkého falza, dopisu kněze Jana, který v románu stvořili

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

protagonisté v čele s Baudolinem a také jsme věnovali prostor legendě o Grálu, která je v rozmanitých podobách přítomná v beletrii i v populární literatuře dodnes. Vydali jsme se také do teorie možných světů, které Eco ve svých románech vytváří do naprostého detailu a snažili jsme se načrtnout, jak pracuje s realitou a historickými fakty ve své beletristické tvorbě.

V poslední části jsme se zabývali *Pražským hřbitovem*, románem se silným antisemitským nádechem a zároveň s nejvíce aktuálním tématem ze všech tří námi studovaných knih. Sledovali jsme příběh Simona Simoniniho, který po téměř celý svůj život vytváří falešný dokument, nejprve pro zábavu, posléze pro zisk. Z tohoto dílka převzatého z dumasovské fikce se postupem času stane jedno z nejznámějších dějinných falz, *Protokoly sionských mudrců*. V teoretické části jsme rozebrali teorii vytváření nepřítele a také prolínání světů fiktivních a světů reálných.

Nakonec jsme shrnuli, jak Umberto Eco pracuje s falzem ve své beletristické tvorbě.

Summary

Umberto Eco is not only a world known fiction author but also an author of literary –scientific semiotic texts. The aim of this thesis is to identify, name and describe closely forgeries in three Eco's novels. They are *Foucault's Pendulum*, *Baudolino* and *The Prague Cemetery*.

At the beginning the bibliography studying Eco is introduced and some problems are described. These are seemingly high interest in his personality and works which is very superficial. As Eco's novels could be ranked as 'postmodern', it is necessary to define what this term means. Terms like 'metanarratives', 'double coding' or 'intertextual irony' are described. Historically theoretical concept of Eco's forgeries is explained as topics which can be found in his essays appear in his essays as well, to serve as the first impulse of interest or of any other processing.

Following parts of the thesis describe in detail each of the selected novels. These descriptions are among other based on Eco's theoretical work. The part about *Foucault's Pendulum* first describes historical circumstance of creation of the novel, its importance for the society and readers' expectations after famous *The Name of the Rose* novel. As the narrative framework of the *Foucault's Pendulum* is very complicated, it is necessary to describe the story in chronological order. Thanks to this re-telling we can see the creation of a presumed forgery called 'The Plan' by Belbo, Casaubon and Diotallevi (main characters of the book). This concocted document created by coincidental lining of information from different fans of occult sciences, which Manuzio publisher's house editors acquire, is the cause of the grand finals and also the death of one or two people. Documents mentioned in the novel and carrying the story to some extent are described. They are rosicrucianistic manifestos *Fama fraternitatis* a *Confessio Fraternitatis Rosae Crucis* and *Ad eruditos Europae*, which influenced legends about Templers, Rosicrucians and Freemasons as their followers. Later on conspiracy theories and possible danger of wrong interpretation of the text are studied.

The part about *Baudolino* novel also starts with general description. Later the story of the main character is retold - Baudolino, an eternal liar and fantast and his mates on their way to the land of Prester John. Historical background of medieval forgery, The Realm of Prester John, created by the main characters is described. Some space is also devoted to The Grail Legend, which can be found in various forms in fiction and popular literature

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

these days. Theory of different worlds created to the tiniest detail by Eco is introduced as well as his work with reality and historical facts in his fiction.

The last part of the thesis concerns *The Prague Cemetery*. This novel includes some highly anti-Semitic but also the most up to date contents of all novels studied. The story of Simone Simonini is watched. For all his life he was creating a forged document, for fun at the beginning, later for profit only. This work, called *The Protocols of the Elders of Zion*, originally taken from Dumas, gradually becomes one of the most famous forgeries ever. Theory of creation of an enemy and also blending of fictional and real world is studied.

In the very last part of the thesis, the method of work with forgeries in Eco's fictions is summarized.

Riassunto

Umberto Eco è uno scrittore molto famoso non solo in Italia ma anche all' estero grazie al romanzo *Il nome della rosa*. Questa tesi si occupa della ricerca del falso nei suoi tre romanzi - *Il pendolo di Foucault*, *Baudolino* e *Il cimitero di Praga*. Nella prima parte, ci si occupa della ricerca bibliografica che fu svolta nell' ambito della tematica di falso in generale ma anche della ricerca fatta sulla narrativa di Umberto Eco. Si presentano anche i temi che attraversano l' opera di Umberto Eco insieme ai fattori che caratterizzano il romanzo postmoderno, nel cui rango appartengono anche i romanzi in questione e si parla di metanarratività, ironia intertestuale, double coding e di intertestualità in generale. Nella parte seguente che introduce la tematica del falso, abbiamo descritto la teoria e la divisione che fa lo stesso Eco nelle sue opere saggistiche.

Il primo romanzo in questione è *Il pendolo di Foucault* che Eco ha pubblicato nel 1988 dopo lo strepitoso successo de *Il Nome della rosa*. Data però la struttura narrativa difficile, la quantità d'informazioni e la complessità del tema, il romanzo non ha avuto tanto successo e soprattutto non ha attirato così tanti lettori come il suo debutto. La tesi prima descrive la storia che si svolge nel suddetto romanzo sia dal punto di vista del quadro narrativo sia dal punto di vista della narrazione cronologica. Seguiamo tutta la storia di cca 12 anni che viene raccontata dal protagonista Casaubon che descrive tutta la vicenda dal suo primo incontro con i redattori della casa editrice Garamond – Manuzio fino al tragico evento successo a Parigi. Insieme con i protagonisti siamo testimoni della nascita di un falso composto da vari pezzi dei testi con la tematica occulta e ermetica che i protagonisti traggono dai testi di cosiddetti scrittori “diabolici”. Il testo contiene molti richiami ai vari testi davvero esistenti che si datano fino all'600 e soprattutto ai vari testi con tematica occulta. Il falso storico da noi cercato nei romanzi scelti di Eco in questo caso non è facile da scoprire perchè in realtà è uno falso storicamente non esistente anche se composto da vari falsi come per esempio i manifesti rosacrociari *Fama fraternitatis* e *Confessio*. Nella parte finale che si occupa de *Il Pendolo di Foucault* vediamo la tematica della teoria di cospirazione che in questo romanzo è connessa anche con l' ambientazione negli ”anni di piombo”.

La seconda parte della tesi parla di romanzo *Baudolino*. Come nella parte trattante il romanzo precedente, prima viene raccontata la storia che descrive le avventure di Baudolino, un ragazzo nato e vissuto nei pressi di Frascheta, nella zona dove oggi sta la città d' Alessandria che nel romanzo lui stesso ha aiutato a fondare. Baudolino è dotato di

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

una fantasia enorme, le sue invenzioni però hanno la forza di diventare verità. Baudolino è il falsario della storia, principe della menzogna. Possiamo vedere come Baudolino incontra Federico Barbarossa e con lui è presente anche ai diversi eventi importanti della Storia che conosciamo anche noi. Ci viene raccontata la storia parallela alla Storia. Le due linee spesso si incrociano e noi possiamo assistere ai momenti importantissimi nel corso della Storia occidentale ma anche vedere le storie minori che vive Baudolino e i suoi compagni che ha incontrato a Parigi quando è stato mandato dal suo padre adottivo Barbarossa a studiare. In un'epoca difficile per l'impero e soprattutto per l'imperatore, Baudolino inventa e poi crea la lettera del prete Giovanni, leggendario imperatore del regno che dovrebbe trovarsi in estremo Oriente. Nel corso delle sue avventure che vive con fedeli compagni, trovano tre mummie durante l'assedio di Milano e li presentano poi a Colonia come Re Magi, presentano vari teschi come il teschio di San Giovanni Battista o trovano il santo Graal nella forma della ciotola del defunto padre di Baudolino. Durante la storia, Baudolino decide di trovare il regno del prete Giovanni e dopo la tragica morte di Barbarossa e si dirige verso estremo Oriente per trovarla. Con i compagni ci arrivano vicino ma a causa della guerra con gli Unni Bianchi devono scappare e tornare a Costantinopoli. Il romanzo *Baudolino* ha un quadro narrativo simile a quello del *Pendolo di Foucault*. Iniziamo con Baudolino vecchio che comincia a raccontare la storia della sua vita a Niceta Coniate sullo sfondo della Costantinopoli che brucia nel 1204 a causa del assedio dei soldati della crociata. Poi, dopo che Baudolino finisce di raccontare, lo vediamo nel tempo reale e poi riparte per Oriente, per cercare l'amore perso che ci ha lasciato. Nella parte che parla di falso, abbiamo identificato due falsi importanti: la lettera del prete Giovanni, falso storico che ha avuto il potere di scatenare un'altra onda di crociate e la leggenda del Graal che può ma non deve essere un falso. Abbiamo anche esaminato la teoria dei mondi possibili che viene trattata nella opera saggistica di Umberto Eco.

Ultima parte della tesi si occupa del romanzo *Il cimitero di Praga* che Eco ha pubblicato nel 2010. Il protagonista del romanzo è Simone Simonini, antisemita, falsario, spia, falso abate e anche omicida. La storia si svolge prevalentemente a Parigi nella seconda metà dell'800. Simonini che proviene da Piemonte è prima la spia dei servizi segreti sabaudi, fa uccidere Ippolito Nievo alla storia di Simonini. Anche Dalla Piccola ha la propria storia quando si unisce a un gruppo di massoni anticlericali che poi si convertono ai cattolici fedelissimi e scrivono dei libelli antimassonici. Alla fine della storia

Lucie Doležal Nováková:

Téma falza v díle Umberta Eca: Foucaultovo kyvadlo, Baudolino a Pražský hřbitov

si viene a sapere che lo sdoppiamento della persona è nato a causa di un trauma subito. Poi dopo che viene chiusa la vicenda del diario, seguiamo la narrazione nel tempo reale, cioè vediamo Simonini invecchiato e perchè ha venduto i suoi *Protocolli dei Savi Anziani di Sion* ai russi anche molto solo. Qui finisce il racconto e comincia la Storia. La tesi si occupa della storia reale, cioè della genesi e della “vita” del documento apparso nella Russia zarista all’ inizio dell’ 900 che viene chiamata *Protocolli dei Savi Anziani di Sion* che parla della volluto controllo sul mondo dalla parte degli Ebrei. Questo documento ha inoltre gravato la situazione e ha avuto grande ruolo nello shoa.

Nella parte teorica, la tesi si occupa della costruzione del nemico e cioè del bisogno dei popli e delle nazioni di avere un certo e preciso nemico per poter definire la propria identità. Abbiamo anche esaminato le teorie del parallelismo di realta e della finzione e nel mondo della narrazione.

La parte finale si occupa della maniera con la quale Eco utilizza il falso nella sua opera narrativa.